

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRÂAT İLMİ ANABİLİM
DALI**

**SİRÂCEDDÎN EN-NEŞŞÂR VE EL-BUDÛRU'Z-ZÂHİRÂ
ADLI ESERİNİN TAHLİLİ**

SEYİT FURKAN KARABACAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU**

KONYA-2025

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRÂAT İLMİ ANABİLİM
DALI**

**SİRÂCEDDÎN EN-NEŞŞÂR VE EL-BUDÛRU'Z-ZÂHİRÂ
ADLI ESERİNİN TAHLİLİ**

SEYİT FURKAN KARABACAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU**

KONYA-2025

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Seyit Furkan KARABACAK		
	Numarası	22810601077		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Sirâceddîn en-Neşşâr ve el-Budûru'z-Zâhira Adlı Eserinin Tahlili			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Seyit Furkan KARABACAK

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Seyit Furkan KARABACAK		
	Numarası	22810601077		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Recep KOYUNCU		
	Tezin Adı	Sirâceddîn en-Neşşâr ve el-Budûrû'z-Zâhira Adlı Eserinin Tahlili		

Kıraat ilmi, Kur'an'ın doğru okunması ve aktarılması sürecinde tarih boyunca İslami ilimler içerisinde ayrı bir öneme sahip olmuştur. Bu çalışma, hicrî 9. yüzyılda yaşamış önemli kıraat âlimlerinden Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr'ın hayatını, kıraat ilmindeki yerini ve en meşhur eseri olan el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âtî'l-'aşrî'l-mütevâtira adlı eserini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Neşşâr'ın yaşadığı dönem, ilmî çevresi, eğitim süreci ve eserleri ele alınmış; ardından el-Budûrû'z-zâhira adlı eseri, takrîb tariki çerçevesinde seçilen örnekler üzerinden analiz edilmiştir. Söz konusu eser, mushaf merkezli düzeni, kolay anlaşılır üslubu ve sahih rivayetleri öne çıkaran yapısıyla dönemindeki kıraat literatüründen ayrılmaktadır. Ayrıca, sahih olmayan vecihlere dair bazı değerlendirmeleri ve kıyas yöntemiyle yaptığı vecih tasnifleri, müellifin metodolojik yaklaşımını yansıtmaktadır.

Neşşâr, kıraat ilmine yaptığı katkılarla yaşadığı dönemde büyük bir şöhrete ulaşmış olmasına rağmen, günümüzde ismi ve eserleri yeterince tanınmamaktadır. Bu durum, çalışmanın bilimsel önemini artırmakta ve Neşşâr'ın kıraat geleneğindeki yerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Araştırma, yalnızca müellifin ilmî mirasını tanıtmakla kalmayıp, aynı zamanda onun yöntemi üzerinden yapılacak karşılaştırmalı analizlerin kıraat literatürüne katkı sağlayacak yeni araştırmalara zemin hazırlaması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Kıraat, Takrîb, Neşşâr, el-Budûrû'z-zâhira.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Seyit Furkan KARABACAK		
	Student Number	22810601077		
	Department	Recitation and Qirā'āt of the Qur'an		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Recep KOYUNCU		
	Title of the Thesis/Dissertation	Sirāj al-Dīn al-Nashshār and the Analysis of His Work al-Budūr al-Zāhira		

The science of qirā'āt has held a distinctive place within Islamic scholarship throughout history, serving a central role in the accurate recitation and transmission of the Qur'an. This study aims to explore the life, scholarly significance, and most renowned work of one of the prominent qirā'āt scholars of the 9th century AH, Abū Ḥafṣ Sirāj al-Dīn 'Umar b. Qāsim al-Nashshār. The first part of the study discusses the historical period in which al-Nashshār lived, his intellectual environment, educational background, and his works. Subsequently, his book al-Budūr al-Zāhira fī al-Qirā'āt al-'Ashr al-Mutawātira is analyzed through selected examples within the framework of the taqrīb method.

This work stands out from other qirā'āt literature of its time due to its codex-based structure, accessible language, and emphasis on authentic transmissions. In addition, al-Nashshār's evaluations of non-authentic readings and his classification of variants through analogical reasoning reflect his distinctive methodological approach.

Although al-Nashshār achieved considerable fame in his own time for his contributions to the science of qirā'āt, both his name and works remain relatively unknown today. This gap underscores the scholarly importance of the present study and necessitates a reevaluation of his place in the qirā'āt tradition. The research not only seeks to introduce al-Nashshār's scholarly legacy but also aims to provide a foundation for future comparative studies that, through his methodology, can further enrich the field of qirā'āt studies.

Keywords: Qur'an, Qirā'āt, Taqrīb, al-Nashshār, al-Budūr al-Zāhira

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	vii
ÖN SÖZ	x

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
3. Araştırmanın Yöntemi.....	2
4. Literatür Değerlendirmesi.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

SİRÂCEDDİN EN-NEŞŞÂR'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Yaşadığı Dönemin Özellikleri.....	5
1.1.1. Hicrî 9. Asırda Mısır'ın Siyasî, Kültürel ve Dinî Durumu	5
1.1.2. Hicrî 9. Asırda Kıraat İlminin Durumu	7
1.2. Sirâceddîn en-Neşşâr'ın Hayatı ve İlmî Kişiliği.....	9
1.2.1. Adı ve Nesebi	9
1.2.2. Doğumu ve Hayatı	10
1.2.3. Vefatı	11
1.2.4. İlmî Yolculuğu.....	13
1.2.5. Hocaları.....	14
1.2.6. Öğrencileri	20
1.2.7. Kıraat Silsilesi	22
1.2.8. Eserleri	26
1.2.9. Kıraat İlmindeki Yeri	31

İKİNCİ BÖLÜM

SİRÂCEDDİN EN-NEŞŞÂR'IN EL-BUDÛRÛ'Z ZÂHİRA Fİ'L-KIRÂ'ÂTİ'L- 'AŞRÎ'L-MÜTEVÂTİRA ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

2.1. Eserin Genel Tanıtımı	35
2.1.1. Eserin Adı ve Müellife Aidiyeti	35
2.1.2. Eserin Telif Sebebi ve Tarihi	36
2.1.3. Müellifin Eserde İzlediği Metot.....	37
2.1.4. Eserin Kaynakları.....	39
2.1.5. Eserin Kıraat Literatüründeki Yeri	40
2.1.6. Eser Üzerine Yapılmış Çalışmalar	41
2.1.7. Eserin Yazma Nüshaları	42
2.1.8. Abdülfettah el-Kâdî'nin Aynı İsimli Eseri	46
2.1.9. Müellifin Eleştirildiği Bazı Hususlar	47

2.2. el-Budûrû'z-Zâhira fî'l-Kırâ'âtî'l-'Aşri'l-Mütevâtira	48
2.2.1. Mukaddime	48
2.2.2. İstiâze	51
2.2.3. Besmele	54
2.2.4. Fâtîha Sûresi	56
2.2.5. İdgâm	58
2.2.5.1. İdgâm-ı Kebîr	59
2.2.5.2. İdgâm-ı Sağîr	61
2.2.6. Hâ-i Kinâye	67
2.2.7. Hemzenin Hükümleri	68
2.2.7.1. Müfred Hemze	68
2.2.7.2. Hemzenin Harekesinin Kendinden Önceki Sâkin Harfe Nakli	70
2.2.7.3. Hemzeden Önceki Sâkin Harf Üzerinde Sekt	72
2.2.7.4. Bir Kelimede İki Hemze	73
2.2.7.5. İki Kelimede İki Hemze	76
2.2.7.6. Hamza ve Hişâm'ın Hemzede Vakfı	78
2.2.8. Med ve Kasr	83
2.2.9. Feth ve İmâle	86
2.2.9.1. Vakf Hâlinde Hâ-i Te'nîs'ten Önceki Harfın İmâlesi	90
2.2.10. Râ Harfinin Hükümleri	91
2.2.11. Lâm Harfinin Hükümleri	93
2.2.12. İzâfet Yâ'sı ve Zevâid Yâ'lar	94
2.2.13. Ferşü'l-Hurûf	95
2.2.14. İki Sûre Arasındaki Vecihler	97
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	104

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
b.	ibn (oğlu)
bk.	Bakınız
bnt.	binti (kızı)
çev.	çeviren
ed.	editör/düzenleyen
h.	hicrî
Hz.	Hazreti
m.	miladî
no.	numara
nşr.	neşreden
ö.	ölüm
r.a.	radıyallâhu anhu/anhâ
s.	sayfa
t.y.	basım tarihi yok
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	tahkik eden
vb.	ve benzeri
vr.	varak

ÖN SÖZ

Kur'an-ı Kerim, Allahu Teala tarafından bizlere dünya hayatında rehberlik ve uyarıcılık etmesi için gönderilen, Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed Mustafa'nın (*sallallahu aleyhi ve sellem*) kalbine ilkâ edilen ilahi kelimedir. Nüzûlünden itibaren yüzyıllar boyunca birçok kârî tarafından tilavet edilmiş, pek çok mukrî tarafından nesilden nesile aktarılmıştır. Bu bağlamda kıraat ilmi, Kur'an-ı Kerim'in hem doğru okunması hem de doğru anlaşılması açısından İslami ilimler arasında müstesna bir konuma sahiptir. İslam tarihi boyunca birçok âlim bu ilimle müstakil olarak meşgul olmuş, Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından nasıl okunduğunu tespit ederek sonraki nesillere sahih bir şekilde nakletmek için büyük bir titizlik ve gayretle çalışmışlardır.

Çalışmamızın konusu, hicrî 9. asrın en mühim kıraat âlimlerinden biri olan Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr'dır. Ömrü boyunca yüzlerce talebe yetiştirmiş ve kıraate dair birçok eser telif ederek döneminde adından sıkça söz ettirmiş olan Neşşâr hakkında yapılan çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Bizi bu çalışmaya sevk eden de Sirâceddîn en-Neşşâr'ın kıraat ilmindeki yerini *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âtî'l-'aşri'l-mütevâtira* adlı eseri çerçevesinde ortaya koyarak unutulmuş bir müellifi tanıtmak ve yâd etmektir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır: Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, kapsamı, sınırlılıkları ve literatür değerlendirmesi yer almaktadır. Birinci bölümde Sirâceddîn en-Neşşâr'ın yaşadığı dönem, hayatı ve ilmî kişiliği ele alınarak müellifin kıraat ilmindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Neşşâr'ın *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âtî'l-'aşri'l-mütevâtira* adlı eseri hakkında genel bilgiler verilmiş ve esere konu olan meseleler kıraat ilminin klasik eserlerine müracaat edilmek sûretiyle tahlil edilmiştir.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinden nihai hâlini almasına kadar geçen süreçte kıymetli katkılarını esirgemeyen, çalışmanın okunması ve düzeltilmesinde değerli desteğini sunan danışman hocam Doç. Dr. Recep Koyuncu'ya; bu süreçte takrîb eğitimi aldığım Hacıveyiszâde Baş İmam Hatibi muhterem hocam Mehmet

Çaba'ya; takrîb vecihlerinin şematize edilmesinde notlarından istifade ettiğim değerli hocam Dr. Erol Uğraşkan'a; her daim manevi desteklerini yanımda hissettiğim kıymetli annem ve babama; ve çalışma sürecinde işimi kolaylaştıran, sabrı ve desteğiyle daima yanımda olan sevgili eşime en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın; zamanının meşhur müellifinin sönmeye yüz tutmuş kandilini yeniden harlamasını, kıraat talebelerine yol gösteren parlak aylar mesabesindeki eserlerinin kıraat ilmindeki yerine hiç değilse işaret edebilmesini, yapılacak daha güzel çalışmalara ışık olabilmesini ve Kur'an muhibbânına ve kıraat alanına mütevazı da olsa bir katkı sağlamasını Rabbimden niyâz ederim. Son olarak bu çalışma, sadece bir akademik gayretin değil, aynı zamanda kadîm bir geleneğin izlerini taşıma çabasının ifadesidir. Bu sebeple, Neşşâr'ın eserlerinde daima kullandığı berâat-i istihlâl sanatına yaraşır bir tarzda sözümü bitirmek istiyorum.

Hamd olsun âlemlerin Rabbi olan Gaffâr'a, salât ve selâm sana ey Sirâcen münîra. Levh-i mahfûzdan indi Nûr, gül kokulu yâra, tecellî etti nûrundan görklü yıldızlara. Nakşedilmiş ilimle *el-Budûrû'z-zâhira*, hazîne-i mahfî ibdâl oldu izhâra. Şefaât kıl Kur'an'a hizmetinden Neşşâr'a, ve onun izini süren fakir günahkâra. Hikmet meded, uğramasın hiç kasr-ı nazara, ﴿وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾. Pâyânsız ihsânınla erdir bizi huzura, ﴿وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا﴾. Ey güzel kârî merhametle yaklaş kusura, ger sen de istersen üflendikten sonra sûrâ. Ey ebed Sultan'ım, gufrâna muhtaç Furkân'ın, nazar kıl Furkân'ından ayrı kalmasın zîra. ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾.

Seyit Furkan KARABACAK

Konya - 2025

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Bu araştırmanın konusu; hicrî 9. yüzyılda yaşamış ve kıraat alanında birçok eser vermiş Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr el-Ensârî'nin (ö. 908/1502) kıraat ilmindeki yerinin tespiti ve *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira* adlı eserinin tahlilidir. Araştırmada ilk olarak yaşadığı dönem, hayatı ve eserleri çerçevesinde müellifin ilmî portresi çizilmiş, ardından onun *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira* adlı eseri takrîb kaidelerinin belirli başlıkları muvacehesinde tahlil edilmiştir.

Tahlile konu olan eserin ihtiva ettiği meselelerin her biri müstakil çalışmalar yapılmaya müsait genişlikte ve derinlikte konu başlıklarıdır. Kur'an-ı Kerim'in tamamının ve dolayısıyla onu konu edinen mezkûr eserin baştan sona detaylıca incelenmesi bu çalışmanın kapsamını ve sınırını aşmaktadır. Zira bu çalışma, eserin tamamının sistemli bir şekilde gözden geçirildiği bir tahkik çalışması olmayıp; eserin üslubunu ve karakteristik yapısını ortaya koyan ayırt edici örnekler üzerinden gerçekleştirilen bir tahlil çalışmasıdır. Bu sebeple çalışma boyunca gereksiz tekrarlardan kaçınılmış, eserin farklı noktalarından verilen doğru örneklerle müellifin genel tavrı ve eserin işleyişi gözler önüne serilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, hayatı ve mezkûr eserinin tahlili çerçevesinde müellifin tanıtılması ve kıraat ilmindeki yerinin ortaya çıkarılması ile sınırlandırılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı; Sirâceddîn en-Neşşâr isimli kıraat âliminin, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira* adlı eseri merkezinde kıraat ilmindeki yerini tespit etmek ve bu eserin kıraat eğitim-öğretim geleneğindeki konumunu belirlemektir. Aynı zamanda bu araştırma, kıraat ilminin yükselişte olduğu bir dönemde yaşamış ve sonraki dönem âlimleri üzerinde etkili olmuş bir kıraat âlimini mercek altına almayı; onun ilmî mirasının tesir düzeyini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın uzak hedefi ise unutulmaya yüz tutmuş bir âlimin gün

yüzüne çıkarılıp onun hakkında daha geniş kapsamlı çalışmalar yapılması noktasında araştırmacıları teşvik etmesidir.

Çalışmamıza konu olan müellif Sirâceddîn en-Neşşâr, hicrî 9. yüzyılın öne çıkan kıraat âlimlerindendir. Telif ettiği eserlerin tamamının kıraat ilmine dair olması ve bu eserlerin başlangıç ve orta seviyedeki kıraat talebelerini muhatap alarak üslubuyla önceki eserlerden ayrılması, onun kıraat ilmi geleneğindeki yerini perçinlemektedir. Dönemindeki tanınırlığına ve eserlerine olan teveccühe rağmen Neşşâr'ın günümüzde pek bilinmemesi ve üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı kalması bu araştırmayı önemli kılmaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada biyografik ve metin tahliline dayalı bir metot takip edilmiştir. İlk bölümde müellifin hayatı klasik tabakât kitapları ve kıraat literatürü incelenerek ortaya konmuştur. Eserin tahlilini içeren ikinci bölümde ise şu yöntem izlenmiştir:

- Eser, müellifin benimsediği üzere sûre tertibi göz önünde bulundurularak değil, takrib usulü baz alınarak konular başlıklandırılmıştır. Bu başlıklandırma ise müellifin öğrencisi Kastallânî'nin *Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât* adlı eserindeki sıralamasına mutabık olarak yapılmıştır.
- Her başlık altında konuyu tanıtıcı kısa bir girizgah yapıp, daha sonra konunun anlaşılması için zikredilmesi zaruri genel hükümler aktarılmış, okuyucunun başka kaynaklarda rahatça bulabileceği tafsîlî hükümlere ise sadece gerektiği kadar yer verilmiştir. Dolayısıyla başlıkların genel yapısı, konunun özeti ve müellifin konuya yaklaşımı olmak üzere iki çerçevede şekillenmektedir.
- Genel hükümlerin ortaya konulmasının ardından, müellifin ilgili konuyu eserinde nasıl ele aldığı, eserin farklı bölümlerinden alınan seçkin örnekler aracılığıyla incelenmiştir.
- Müellifin üzerinde durduğu ve okuyucuya aktardığı bilgiler kıraat ilminin klasik eserlerine müracaat edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.
- Konunun okuyucu tarafından daha net ve kolay bir şekilde anlaşılmasını temin etmek amacıyla örnekler tablo hâlinde verilmiştir. Bir âyetteki

kıraat imamlarının uygulamaları okuyucuda kafa karışıklığına sebebiyet verecek derecede çeşitliyse o âyet konunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla vücûhât şemasıyla desteklenmiştir. Bunun dışındaki durumlarda vücûhât şemasına başvurulmamıştır.

Çalışmanın genel yazımında Türk Dil Kurumu'nun imlâ kurallarına riayet edilmiş; ancak ilmî şahsiyetlerin adları ile terimlerin yazımında, ağırlıklı olarak Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi esas alınmıştır. Doğrudan nasıl yazıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmayan isim ve kavramlar, benzerine kıyas yoluyla yazılarak metin içi bütünlük muhafaza edilmiştir. Âyet meâlleri verilirken Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*'den yararlanılmıştır.

4. Literatür Değerlendirmesi

Müellife ve eserlerine dair kısa bir tanıtım yazısı sadesinde Prof. Dr. Ömer Türker'in TDV İslâm Ansiklopedisi'nde kaleme almış olduğu ansiklopedi maddesi dışında müellife dair ülkemizde yapılmış müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Nitekim bu durum bizi bu çalışmayı yapmaya sevk eden önemli saiklerden birisidir. Bunun yanında yabancı literatürde müellifin ve eserlerinin çeşitli araştırmalara konu edildiği görülmektedir. *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-aşri'l-mütevâtira* özelinde üç doktora tezi ve bazı tahkik çalışmaları bulunmaktadır: Eser, 1985'de Ezher Üniversitesi'nde Fâtihâ Sûresi'nden Kehf Sûresi'ne kadar Fevzi Yusuf el-Hâbîd tarafından; 1990'da Bağdat Üniversitesi'nde Abdülhüseyin Abdullah Mahmud tarafından; 1990'da Medine İslam Üniversitesi'nde ise Furkaneddin Mihrîban Ali el-Hindî tarafından doktora tezi olarak incelenip tahkik edilmiştir. Ayrıca eser, Muhammed Muavviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd tarafından tahkik edilmiş ve 2000 yılında Dâr-ı Âlemi'l-kütüb yayınevinden ilk baskısı yapılmıştır. Ahmed İsa el-Ma'sarâvî tarafından da yine tahkiki yapılmış ve farklı yayınevleri aracılığıyla

basılmıştır.¹ Çalışmamızda esas aldığımız baskı ise Dâr-u İbn Kesîr tarafından 2016 yılında ilk baskısı yapılmış olan Ahmed İsa el-Ma'sarâvî tahkikli son ve güncel baskıdır. Bu çalışmada esas alınan baskı, Ahmed İsa el-Ma'sarâvî tarafından tahkik edilen ve Dâr-u İbn Kesîr yayınevi tarafından 2016 yılında neşredilen, eserin son ve en güncel baskısıdır. Bununla birlikte yapılan doktora çalışmalarından da yer yer istifade edilmiştir. Bu çalışma, Türkiye'deki Kur'an ilimleri literatürüne katkı sağlaması ve eserin kıraat ilmindeki konumunu ortaya koyma çabası bakımından mezkûr çalışmalardan ayrılmaktadır.

Araştırmanın eserin tahlilini ihtiva eden ikinci bölümünde başvurduğumuz iki asıl kaynak bulunmaktadır. Bunlar; *el-Budûrû'z-zâhira*'nın da temel kaynağı İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr* ve müellifin öğrencilerinden Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât* adlı eserleridir. Ayrıca bazı noktalarda müellifin diğer eserlerine atıf yapılmıştır. Bunun dışında kıraat meseleleri irdelenirken İbn Mihrân en-Nisâbü'rî'nin (ö. 381/992) *el-Mebsût fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr*'ı, Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâ'âtî's-seb'* ve *et-Teyisîr fi'l-kırâ'âtî's-seb'*i, Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef es-Sarakustî'nin (ö. 455/1063) *el-Unvân fi'l-kırâ'âtî's-seb'*i, Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî'nin (ö. 465/1073) *el-Kâmil fi'l-kırâ'ât*'i gibi kıraat alanının klasik eserlerine de sıklıkla müracaat edilmiştir.

¹ Kâidetü'l-burhân li'l-ma'lûmâtî'l-Kur'aniyye, “عمر بن قاسم، النشار” (Erişim 15 Ocak 2025); Ömer Türker, “Neşşâr, Sirâceddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

BİRİNCİ BÖLÜM

SİRÂCEDDİN EN-NEŞŞÂR'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Yaşadığı Dönemin Özellikleri

1.1.1. Hicrî 9. Asırda Mısır'ın Siyasî, Kültürel ve Dinî Durumu

Sirâceddîn en-Neşşâr; 818/1415 yılında Mısır'da dünyaya gelmiş, çeşitli İslam beldelerine ilmî seyahatlerde bulunmuş, hayatının büyük bir kısmını Mısır'da geçirmiş ve 908/1502'de yine orada vefat etmiş bir kıraat âlimidir. Bu sebepten Neşşâr'ın hayatına geçmeden önce, yaşadığı dönemin siyasî, kültürel ve dinî şartları hakkında genel bir çerçeve sunulması isabetli olacaktır.

Neşşâr'ın yaşadığı dönem Mısır'da Memlûkler'in hükümrânlığına denk gelmektedir. Müellif, Sultan Barsbay (ö. 841/1438) döneminden itibaren birçok sultana tanıklık etmiştir. Bu sultanlardan en istikrarlılarından biri, Memlûkler'in son güçlü sultanlarından olan Seyfüddîn el-Melikü'l-Eşref Kayıtbay ez-Zâhirî'nin (ö. 901/1496) hükümdarlık dönemidir (1468-1496).² Nitekim Sultan Kayıtbay'dan sonra Memlûkler sadece 20 yıl ayakta kalabilmiş, Yavuz Sultan Selim öncülüğündeki Osmanlı ordusunun mutlak zaferiyle sonuçlanacak Mercidabık muharebesiyle birlikte tarih sahnesinden çekilmişlerdir.³

Memlûk yönetiminde rekabet içerisinde olan Bahrî ve Burcî olmak üzere iki hanedan bulunmaktadır. 1382'de başlayan Burcî hanedanının iktidarı 1517'de Memlûkler'in yıkılışına kadar devam etmiştir. Sultan Kayıtbay, Çerkes kökenli Burcî hanedanına mensup olup tahta geçtikten sonra bazı iç çekişmeleri bastırmış ve saltanatını 28 yıl sürdürmüştür. Bazı tarihçilere göre onun saltanatı Burcî hanedanının en parlak dönemi sayılmaktadır. Kaynaklarda âdil, cesur, cömert ve âlimlere kıymet veren bir hükümdar olarak geçmektedir. Ülkedeki ekonomik sıkıntılara rağmen Mısır, Hicaz ve Suriye'de mescid, medrese, külliye, tekke ve

² Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler (1250-1517)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 62.

³ İsmail Yiğit, *Memlûkler 648-923/1250-1517* (İstanbul: Kayıhan, 2015), 131; Ayaz, *Memlûkler (1250-1517)*, 71-72.

kervansaraylar yaptırmakla birçok imar faaliyetlerinde bulunmuş, yangında zarar gören Mescid-i Nebevî'yi yenilemiştir.⁴ Kayıtbay Külliyesi, Memlûk mimarisinin ve İslam estetiğinin en nadide örneklerinden biri olarak günümüze kadar ulaşmıştır.⁵

Hicrî 9. yüzyılda Mısır'da insanlar geçimlerini daha çok devletin tasarrufundaki arazi ve taşınmaz malların mülkiyet, işletme veya faydalanma hakkını kişilere tahsis etmesi anlamına gelen iktâ sistemiyle sağlamaktaydı. Bunun yanında süslemecilik ve ciltçilik de ileri seviyedeydi. Nil Nehri, Mısır halkının ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahipti. Nil Nehri'nin kabarmasıyla verimlilik ve refah artarken, çekilmesi ile mâlî sıkıntılar baş göstermekteydi. Hatta bu sebeple Nil Nehri'nin seviyesinin ölçülmesi için “mikyâsü'n-Nîl”⁶ ismini verdikleri ölçüm evleri bulunmaktaydı.⁷ Nil Nehri'nin çekildiği bir dönemde Mısır'a giden seyyah Emir Hüseyin Ebîverdî (ö. 920/1514), su birikintilerinin mahşer misali olduğunu ve her yerde gürültü, kargaşa ve kalabalığın hâkim olduğunu ve ıyş-u işretin (yeme-içme) orada çok yaygın olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Sultan Kayıtbay ile de görüşen Ebîverdî, sultanın ona oldukça misafirperver davrandığını ve kendisine bazen eşrefi⁸ bazen de kızıl⁹ verdiğini zikretmiştir.¹⁰

Memlûkler'de demografik yapıyı genel itibarıyla çiftçiler, tâcirler, sanatkârlar, küçük esnaf ve göçebe Araplar oluşturmaktaydı. Memlûkler, Moğol işgali sebebiyle diğer İslam beldelerinden Mısır'a göç eden birçok Müslümanın hâmîliğini yapmıştır. Abbasi halifesi de Memlûkler'in himayesi altında olup,

⁴ İsmail Yiğit, “Kayıtbay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

⁵ Doris Behrens-Abouseif, “Kayıtbay Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

⁶ Nil Nehri kenarında suyun seviyesini tespit için yapılmış, içinde ölçüm düzeneği bulunan tesis. İlk yapımının ardından pek çok kez tamir görmüş ve 1481 depremi sonrası Sultan Kayıtbay tarafından yenilenmiştir. Bk. Emir Hüseyin Ebîverdî, *Dört Başkent: Medeniyetin Kurucu Şehirlerine Seyahat: İstanbul, Kahire, Tebriz, Herat*, çev. Turgay Şafak (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2025), 68; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Hüseynî el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hıtat ve'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418), 1/108; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Husnu'l-muhadara fî târihi Mısır ve'l-Kahira*, thk. Muhammed 'Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1387/1967), 2/374.

⁷ Ebü'l-Mehâsın Yûsuf b. Tağrîberdî b. 'Abdullâh İbn Tağrîberdî, *en-Nucûmu'z-zâhira fî mulûki Mısır ve'l-Kâhira* (Mısır: Vezâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî; Dâru'l-Kutub, ts.), 2/309.

⁸ Memlûkler tarafından Mısır'da basılan altın sikke.

⁹ Osmanlılarda renginden ötürü “kızıl mangır” denilen bakır sikkeler. Bk. Oğuz Tekin, “Mangır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

¹⁰ Ebîverdî, *Dört Başkent: Medeniyetin Kurucu Şehirlerine Seyahat: İstanbul, Kahire, Tebriz, Herat*, 60-66.

Memlûklü sultanı aynı zamanda hâdimü'l-Harameyni's-şerîfeyn olarak kutsal topraklara hizmet etmekteydi.¹¹

Halkın dinî anlayışı tasavvufla iç içe bir görünüm sergilemekteydi. Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'ye (ö. 656/1258) nispet edilen Şazeliyye ve Ahmed er-Rifâî'ye (ö. 578/1182) nispet edilen Rifâiyye tarikatları ilk olarak Mısır'da teşkilatlanmış ve burada geniş yayılım sağlamıştır.¹² Dolayısıyla zikir meclisleri, türbe ziyaretleri ve kandil kutlamaları halkın günlük yaşantısında önemli bir yer edinmişti. Nitekim Neşşâr'ın da İmam Şâtübî'nin mezarında haftalık olarak Kur'an ve *Hırzû'l-emânî* okuduğu öğrencisi tarafından aktarılmaktadır.¹³

1.1.2. Hicrî 9. Asırda Kıraat İlmi

Hicrî 9. asır kıraat ilminin oldukça revaçta olduğu bir dönemdir. Özellikle 4. ve 5. yüzyıllarda hız kazanan tedvin faaliyetleri, bu dönemde de ivme kazanmış ve bugün hâlâ kıraat eğitimin ayrılmaz bir parçası olan klasik eserler vücuda gelmiştir. Bu dönemin kıraat ilmi açısından en ses getiren âlimi şüphesiz İbnü'l-Cezerî'dir. Onunla birlikte kıraat eğitimi bir dönüm noktasına gelmiş ve artık kıraatlerin onlu tasnifle öğretilmesi uygulaması yaygınlık kazanmaya başlamıştır. İlk başlarda Mısır ve Osmanlı'da etkin olan onlu sistem daha sonra bütün İslam beldelerine yayılmıştır. Ayrıca İbnü'l-Cezerî, kendisinden sonraki telif sürecini temelinden etkilemiş ve daha sonra kaleme alınan eserlerde mutlaka onun çalışmalarından istifade edilerek ona atıfta bulunulmuştur. Onu bu kadar etkili kılan sebeplerden birisi sadece belirli bir kaynaktan rivayet aktarmakla yetinmeyerek kendisinden önceki müktesebâta dair ne varsa toplayıp ortaya koymuş olmasıdır.¹⁴

Kahire'de dinî ilimlere oldukça kıymet verilmiş, özellikle Ezher, İbn Tolun, Amr ve Hâkim Camii etrafında halka açık tedris faaliyetleri sürdürülmüştür. Kıraat

¹¹ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004).

¹² Ahmet Murat Özel, "Şâzeliyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010); Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008).

¹³ Ebü'l-Abbâs Şihâbeddin Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *el-Fethü'l-mevâhibi fî tercemeti'l-İmam eş-Şâtübî*, ed. İbrahim b. Muhammed el-Cermi (Amman: Dârü'l-Feth, 2000), 114-115.

¹⁴ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto, 2022), 88-91.

üstatları tarafından cami ve medreselerde birçok halka oluşturularak talebeler yetiştirilmekteydi.¹⁵ Mısır'da kıraat halkaları daha çok Nâfi' kıraatinin (Verş ve Kâlûn rivayetleriyle) öğretilmesi üzerineydi. Nitekim Neşşâr'ın da *el-Bedrü'l-münîr fî kırâ'âti Nâfi'* ve Ebî 'Amr ve İbn Kesîr, *el-Câmi' fî kırâ'ati'l-İmâm Nâfi'* gibi Nâfi' kıraatine özel eserleri bulunmaktadır. Bunun dışında da diğer kıraatler de öğretiliyor ve talebelere icazet veriliyordu. Mısır'da en çok okunan eserler arasında İbnü'l Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr*¹, İbn Mücahid'in (ö. 324/936) *Kitâbü's-Seb'a fî'l-kırâ'ât'i* ve eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*'si bulunmaktaydı. Bu klasik eserlerin ezberlenmesi, şerh edilmesi ve rivayet silsilesiyle aktarılması kıraat eğitiminin temel uygulamalarındandı.¹⁶ İbnü'l-Cezerî'nin eserleri dışında bu dönemde telif edilen bazı eserler şu şekilde sıralanabilir:

- *Şerhu'd-Dürreti'l-mudîyye fî kırâati'l-eimmeti's-selâseti'l-merdıyye* - Şihâbeddîn Muhammed ez-Zebîdî (ö. hicrî 9. asır)
- *Terğîbü'l-kurrâ fî tehzîbi'l-edâ (el-Câmi'u'l-'ilmî)* - Abdüllatîf b. Cemâleddîn b. Sirâc el-Ömerî el-Multânî (ö. hicrî 9. asır)
- *Şerhu'd-Dürre'rü'l-levâmî' fî asli makra'i'l-imâm Nâfi'* - Abdurrahman b. Muhammed el-Medyûnî Câderî (ö. 818/1415).
- *İzâhu'l-esrâr ve'l-bedâi' ve tehzîbu'l-ğurer ve'l-menâfi'* - Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. İmran es-Selâvî el-Micrâdî (ö. 819/1416)
- *el-'İkdü'l-ferîd ve'd-durrü'n-naẓîd fî rivâyeti Kâlûn bi't-tecvîd* - Cemâleddîn Muhammed b. Ahmed b. Hasan el-Melhânî el-Eş'arî (ö. 820/1417 sonrası)
- *et-Tetimme fî kırâ'âti's-selâseti'l-eimme* - Şerefeddîn Sadaka b. Selâme el-Mesharâî (ö. 825/1422).
- *el-Madbût fî beyâni'l-kırâ'âti's-seb'* - Osman b. Muhammed b. Muhammed el-Herevî el-Gaznevî (ö. 829/1426).
- *İzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-kunûz fî'l-kırâ'âti'l-erba' aşera* - Ebû Abdullah Muhammed b. Halîl b. Ebî Bekr el-Kabâkîbî (ö. 849/1445).

¹⁵ Süyûtî, *Husnu'l-muhadara fî târihi Mısır ve'l-Kahira*, 2/237.

¹⁶ Merâm bint Ubeydullah b. Hamdân el-Lehibî, *el-Vücûhü'n-neyyira fî kırâ'âti'l-'aşera* 2018, 88.

- *Mecma' u's-sürûr ve matla' u's-şümûs ve'l-budûr* - Muhammed b. Halîl b. el-Kabâkîbî (ö. 849/1445).
- *et-Tehzîb fî mâ zâde 'ale'l-Hırz mine't-Takrîb* - Abdurrahman b. Ahmed b. Ayyâş ed-Dımaşkî (ö. 853/1449).
- *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr* - Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî (ö. 857/1453).
- *el-Kavlü'l-câzz li men kara'e bi's-Şâz* - en-Nüveyrî (ö. 857/1453).
- *ed-Dürre fî'l-hilâfî beyne'l-kurrâ* - Ahmed b. Sadaka es-Sayrafî (ö. 905/1500)

1.2. Sirâceddîn en-Neşşâr'ın Hayatı ve İlmî Kişiliği

1.2.1. Adı ve Nesebi

Tam adı Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Zeyneddîn Kâsım b. Şemseddîn Muhammed b. Ali en-Neşşâr el-Mısırî eş-Şâfiî el-Ensârî'dir.¹⁷ Mesleği dolayısıyla “en-Neşşâr” (bıkkıcı) lakabıyla şöhret bulmuştur.¹⁸ İsmi kaynaklarda daha çok Ömer b. Kâsım Sirâceddîn en-Neşşâr şekliyle geçmektedir.

Müellif için Hemedan ve Rey arasında kalan Save şehrine nispetle “es-Sâvî”¹⁹ nisbesi zikredilmekteyse de bu nispet birincil kaynaklarda geçmemektedir. Küçüklüğünün Mısır'da geçtiği ve Hemedan-Rey bölgesine gittiğine dair hiçbir veri olmadığı göz önüne alınırsa bu nisbetin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Buna ek

¹⁷ Necmuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-sâ'ira bi a'yâni'l-mieti'l-'âşira*, thk. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/216; Mustafa b. Abdullâh Hacı Halife Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetu'l-Musennâ, 1941), 1/231; a.mlf., *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmûd Abdulkâdir el-Arnâvût (İstanbul: IRCICA, 2010), 5/365; Ebû Gays Muhammed ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Darü'l İlm li'l-melâyîn, 2002), 6/5/59; Yusuf İlyan Serkis, *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'arabiyye ve'l-mu'arrabe* (Mısır: Matba'tü Serkis, 1928), 2/2/1856.

¹⁸ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dâr-ı Mektebeti'l Hayât, 2010), 6/113.

¹⁹ Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi mehâsin min ba'di'l-karni's-sâbi'* (Beyrut: y.y., ts.), 1/102; Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1382/1962), 7/38.

olarak, onun eserlerine yapılan bazı tahkiklerin²⁰ dirase bölümlerinde de az önceki nisbenin noktalı (yani şin harfli) hâli olan ve koyun sahibi anlamına gelen “eş-Şâvî” nisbesi kullanılmış, lakin aynı şekilde bu nispet de doğrulanamamıştır.

1.2.2. Doğumu ve Hayatı

Sirâceddîn en-Neşşâr Mısır’da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte müellifin *el-Vücûhü’n-neyyira fî kırâ’âti’l-‘aşera* adlı kendi eserinin mukaddimesinde şu ifadeler geçmektedir: “Kur’an’ı Şihâbeddîn et-Tahâvî ed-Dilâsî’ye, 824 senesinde, Mısır el-Mahrûse’de okudum. Ki o zamanlar altı yaşındaydım.”²¹ Bu ifadelerden yapılan çıkarım sonucunda müellifin 818/1415 senesinde doğduğu anlaşılmaktadır.

İlmî serüveni daha ömrünün ilk safhalarında başlayan en-Neşşâr, Kahire’de döneminin bilinen âlimlerinden olan babası Zeyneddîn Kâsım ve dedesi Şemseddîn Muhammed b. Ali’nin²² tedrisatından geçmiştir. İlmî şahsiyetinin oturmasında büyük pay sahibi olan bu iki zâtın çevresinde yetişen en-Neşşâr, 6 yaşında hafızlık eğitimine, 13 yaşında ise kıraatleri öğrenmeye başlamıştır.²³

Babası onu 6 yaşında (824/1421) Kur’an-ı Kerim okuması, hıfzetmesi ve tecvid öğrenmesi amacıyla Şeyh Şihâbeddîn et-Tahâvî’nin yanına vermiştir. Daha sonra 13 yaşında (831/1427) Karrûbî Medresesi’nde²⁴ Şeyh Sirâceddîn Ömer b. Yusuf b. Abdullah el-Beslekûnî’den kıraat eğitimi almıştır. *Mukaddimetü’l-*

²⁰ Mihribân Ali Furkâneddîn (ed.), *el-Budûrû’z-zâhira fî’l-kırâ’âti’l-‘aşri’l-mütevâtira*, ts., 52.; Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Katarû’l-misrî fî kırâ’âti Ebî ‘Amr el-Basrî*, ed. Abdülaziz İbrahim Muhammed Ömer (Mektebetü’r-Rüşd, 2010), 92.

²¹ Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Vücûhü’n-neyyira fî kırâ’âti’l-‘aşera*, ed. Merâm bint Ubeydullah b. Hamdân el-Lehibî, 2018, 143.

²² Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-‘Askalânî, *ed-Dureru’l-kâmine fî a’yânî’l-mietî’s-sâmine*, thk. Muhammed Abdulmuîd Dân (Haydarabad: Meclisu Dâirati’l-Ma’ârifî’l-‘Osmâniyye, 1392/1972), 4/189.

²³ Abdülaziz İbrahim Muhammed Ömer (ed.), *el-Katarû’l-misrî fî kırâ’âti Ebî ‘Amr el-Basrî*, 123.

²⁴ Karrûbî Medresesi: 750/1349 yılında Bedir Muhammed b. Muhammed Ali el-Karrûbî (ö. 762/1361) tarafından inşa edilmiştir. Medresenin günümüzdeki konumu Nil Nehri’nin eteklerinde, Manastırlı Köprüsü’ne yakın Mısır el-kadîme bölgesindeki Kabve bulvarına tekabül etmektedir. (bkz. Ebû’l-‘Abbâs Ahmed b. Ali el-Hüseynî el-Makrîzî, *el-Mevâ’iz ve’l-i’tibâr bi zikri’l-hıtat ve’l-‘âsâr* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1418), 4/210.; İslamic Cultnat, *المدرسة الخروبية* (Erişim 14 Ekim 2024).

Cezeriyye,²⁵ *Şâtıbiyye*,²⁶ *Akîletü etrabi'l-kasâid*²⁷ manzumelerini ezberlemiştir. Dinî ilimleri -özellikle de Kur'an ve Kıraat ilimlerini- tahsil etmek üzere birçok yolculuk yapmış ve bu rihlelerin semeresiyle birçok talebe yetiştirmiş ve kıraat ilmine dair eserler vücuda getirmiştir.

Sirâceddîn en-Neşşâr, takriben 870/1466 yıllarında, İbn Tolun Camii'nin yakınında bulunan Kebş Kalesi'nin arkasında, Gânim et-Tâcir el-Çerkesî²⁸ (ö. 871/1467) tarafından inşa edilen medreseye müderris ve imam olarak atanmıştır. Orada kıraat dersleri vermesinin yanı sıra kıraat eserlerinin telifi ile de iştigal etmiş ve eserleri büyük yankı uyandırmıştır. Öyle ki Şam ve Yemen'den insanlar kıraat öğrenmek için Mısır'a onun yanına gelmişlerdir. Neşşâr'ın kıraat ilmindeki yerine daha sonra genişçe yer verilecektir.

1.2.3. Vefatı

Sirâceddîn en-Neşşâr'ın ne zaman vefat ettiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Müellifin en çok şöhret bulan vefat tarihini Ziriklî kaydetmektedir. Ziriklî eserinde Neşşâr'ın vefat tarihini hicrî 938 olarak vermektedir.²⁹ Neşşâr'ın hicrî 818'de doğduğu göz önünde bulundurulursa bu tarihlendirmeye göre 120 yaşında vefat etmiş olmalıdır. Lakin Ziriklî'nin ifadesinden başka buna dair hiçbir veri bulunmamaktadır. Buna rağmen kendisinden sonrakiler de bu hatayı devam ettirmiş ve Neşşâr'ın vefatı hicrî 938 olarak kabul edilegelmiştir. Halbuki eserinde ölüm tarihine doğrudan yer veren, aynı zamanda onun en iyi öğrencisi kabul edilen

²⁵ Tam adı: *el-Mukaddime fî mâ yecibü 'ale'l-kâri' en ya 'lemehû*. İbnü'l-Cezerî'nin 19 babdan oluşan 109 beyitlik eseridir. Yazarına nispetle *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* ismiyle meşhur olmuştur. Pek çok öğrenci tarafından ezberlenen bu eser, kıraat ve tecvid ilminin klasikleri arasında yerini almıştır.

²⁶ Tam adı: *Hurzü'l-emânî ve vechü'l-tehânî*. Yazarı Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'ye nispetle *Şâtıbiyye* olarak meşhur olmuştur. 1173 beyitten oluşan ve Dâni'nin *et-Teysîri*'nin manzum hâli olan bu eser kıraat eğitimindeki en temel eserlerdendir.

²⁷ Tam adı: *Akîletü etrabi'l-kasâid fî esne'l-makâsîd*. Yazarı yine Şâtıbî olup, Dâni'nin *el-Mukni'* eserinin 298 beyitlik manzumesidir.

²⁸ Gânim et-Tâcir el-Çerkesî (ö. 871/1467): el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî ez-Zâhirî (ö. 824/1421) tarafından kölelikten azad edilmiştir. Birçok mülkün imarında rolü olup mevzubahis medreseyi inşa etmiş ve atabetü'l-asâkir unvanını kazanmıştır. (Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 6/201.; İsmail Yiğit, "Şeyh el-Mahmûdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

²⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/59.

hadis ve kıraat âlimi Şihâbeddîn Kastallânî, *el-Fethü'l-mevâhibi fî tercemeti'l-İmam eş-Şâtıbî* adlı eserinde hocası Neşşâr'ın vefatını hicrî 908 olarak şu ifadelerle tarihlemiştir:

“Kıraat okutmakla halkın faydalanmasına vesile oldu ve çok iyi bir kıraat hafızasına sahipti. O da bu geleneği (İmam Şâtıbî'nin kabrinde Hırzû'l-emânî ve el-Akîle okuma) 908 yılında vefat edinceye kadar o belirli günlerde devam ettirdi. Allahu Teâlâ rahmet eylesin.”³⁰

Bu bilgiler muvacehesinde Neşşâr'ın en muteber talebesi olması hasebiyle Kastallânî bu hususta takip edilmeye daha layıktır.

Bir diğer tarihlendirme ise -bu çalışmanın ikinci bölümünde de tahlil edilecek olan- müellifin *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kıraâtî'l-'aşri'l-mütevâtira* eserinin bir nüshasının hâtimesinde Neşşâr'ın başka bir öğrencisi tarafından şu şekilde yapılmıştır:

“Allah'a ulaşma yolunda ilham kaynağımız, hocamız, allâme, muhakkik, müdakkik, âlim, hâfız, gezgin, bu ve daha başka birçok meşhur kitabın müellifi Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr el-Mısırî eş-Şâfiî el-Ensârî 5 Cemâziyelevvel 907'de vefat etti. Allah bizi cennetinde cem' eylesin.”³¹

Hüda Bahş Kütüphanesi'ndeki bu *el-Budûrû'z-zâhira* nüshasının hâtimesinde kaydedilmiş olan “5 Cemâziyelevvel 907” tarihi Kastallânî'nin tarihlendirmesine göre, gün ve ay şeklinde verilmiş olması bakımından, daha fazla bilgi içermekteyse de eserinde doğrudan hocasının vefat yılına yer veren ve güvenilirliği ile bilinen Kastallânî ile karşılaştırıldığında bu nüsha kendi başına delil olamamaktadır. Lâkin tercih edilmese dahi bu kaydın Kastallânî'nin kaydettiği 908 yılına çok yakın olması, Ziriklî'nin zikrettiği 938 yılının doğru olmadığı tezini güçlendirmektedir.

³⁰ Ebû'l-Abbas Şihâbeddîn Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *el-Fethü'l-mevâhibi fî tercemeti'l-İmam eş-Şâtıbî*, ed. İbrahim b. Muhammed el-Cermi (Amman: Dârü'l-Feth, 2000), 115.

³¹ Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kıraâtî'l-'aşri'l-mütevâtira*, Hindistan: Hüda Bahş Kütüphanesi, 194, vr. 217.

Dolayısıyla, hem müellifin 120 yıl yaşamış olma ihtimalinin düşüklüğü hem de sika öğrencisi Kastallânî'nin ifadesi dikkate alındığında Neşşâr'ın vefat tarihinin hicrî 908 olarak kabul edilmesi tercihe şayan görüştür.

1.2.4. İlmî Yolculuğu

Sirâceddîn en-Neşşâr, Kur'an ve tecvid eğitimini memleketi Mısır'da aldıktan sonra ilim talebiyle birçok İslam beldesine yolculuğa çıkmıştır. İlk yolculuğunu 836/1433'te hac farızasını yerine getirmek üzere Mekke'ye yapmıştır. Orada "İbn Ayyâş" ismiyle meşhur Zeyneddîn Abdurrahman b. Ahmed ed-Dımaşkî el-Mekkî'nin kıraat meclisinde bulunmuş ve ona okumaksızın (sadece semâ yoluyla) ondan kıraat dinlemiştir. Mekke'den ayrıldıktan sonra 852/1448'de icazet almak için Dımaşk'a geçip orada Sadekatü'd-Darîr'in³² (ö. 825/1422) ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1430) öğrencisi olan İbnü'n-Neccâr ismiyle meşhur Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Dâvûd ed-Dımaşkî'ye (ö. 870/1466) ve Şemseddîn b. Muhammed b. Ahmed en-Nablûsî'ye (ö. 855/1451) ifrâd³³ yoluyla kıraat okumuştur.³⁴

Şam'da dört yıla yakın kıraat eğitiminden sonra 856/1452'de Mısır'a dönüp Ali el-Habbâz ed-Darîr'e (ö. 860/1456) önce ifrâd daha sonra cem³⁵ yoluyla kıraat-ı seb'ayı okumuştur. 857/1453'te ise İbn Tolun Camii'nin imamı Şemseddîn İbnü'l-Himmasî'ye (ö. 897/1492) ifrâd ve cem yoluyla okumuş ve icazet almıştır. Aynı sene içerisinde Ezher Camii'nin imamı Şeyh Fahreddîn'in torunu Nureddîn el-Bilbîsî'ye (ö. 864/1460) ve Şemseddîn İbn İmrân el-Gazzî'ye (ö. 873/1469) kıraat okumuştur.³⁶

860/1456 yılında tekrar Mekke'ye giden Neşşâr, Nureddîn Ali ed-Deyrûtî (ö. 872/1468) ve Seyyid Burhâneddîn et-Tabâtîbî'ye (ö. 863/1459) cem'u'l-cem' yoluyla okuyarak icazet almıştır. 871/1467'de ise Şihâbeddîn Ahmed b. Esed el-Ümyûtî'ye

³² Tam adı: Sadaka b. Selame b. Hüseyin Şerefüddîn el-Mesharâtî.

³³ Her bir imam için ayrı hatim yapmak suretiyle kıraat vecihlerini müstakil olarak okumayı ifade eden bir terimdir. "İnfirâd" tarîki de denmektedir. Bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmî Takrîb Usûlü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021), 182.

³⁴ Neşşâr, *el-Vücûhü'n-neyyira fî kirâ'âtî'l- 'aşera*, 143-144.

³⁵ Tek bir hatimde birden çok rivayeti bir arada okumayı ifade etmektedir. "İndirâc", "cem'u'l-cem'", "cem'u'l-cümü'" tarîki de denmektedir. Bk. Koyuncu, *Kıraat İlmî Takrîb Usûlü*, 176, 182.

³⁶ Neşşâr, *el-Vücûhü'n-neyyira fî kirâ'âtî'l- 'aşera*, 144.

(ö. 872/1468) Kur'an'ın yaklaşık altıda birlik dilimine denk gelen Nisâ Sûresi'nin 147. âyetine kadar olan kısmını on kıraat üzere, kalan kısmını ise son üç kıraat üzere tamamlayarak icazet almıştır.³⁷

Neşşâr'ın bunlara ek olarak başka yolculuklarının da olduğu yine kendi ifadesinden anlaşılmaktadır: “Bilin ki, (Allah beni ve sizi, sevdiği ve razı olduğu işlerde muvaffak kılsın) Kur'an-ı Kerim'i Mekke'de, Beytülmakdis'te, Mısır'da ve Şam'da ifrâd ve cem' usulüyle birçok hocaya okudum.”³⁸ Şemseddîn es-Sehâvî³⁹ (ö. 902/1497) de onun müteaddit defa hacca ve Beytülmakdis'e gittiğini aktarmaktadır.⁴⁰ Neşşâr'ın ömrünün önemli bir kısmı seyahatle geçmiş, nitekim öğrencilerinden İbn Kıyyemâ (ö. 950/1543) onu “gezgin” olarak vasıflandırmıştır.⁴¹

1.2.5. Hocaları

İlmî bir çevrede yetişen Sirâceddîn en-Neşşâr, küçüklüğünden başlayarak babasının ve dedesinin nezaretinde Kur'an-ı Kerim ile hemhâl olmuş ve ömrü boyunca Kur'an yolunda rihleler yapmıştır. Önceki bölümde de zikredildiği üzere memleketi Mısır haricinde Mekke, Beytülmakdis ve Şam'da da uzun bir müddet bulunmuş ve bu süre zarfında aralarında İbnü'l-Cezerî'nin öğrencilerinin de bulunduğu meşhur hocaların murakabesi altında kıraatle meşgul olmuş ve böylelikle kıraat ilminde âlî bir senede erişmiştir.⁴²

Her ne kadar Neşşâr 11 yaşında iken İbnü'l-Cezerî'nin Mısır'da olduğu bilgisinden yola çıkılarak onunla görüşmüş olabileceği iddia edilse de bu sadece bir

³⁷ Neşşâr, *el-Vücûhü'n-neyyira fî kırâ'âtî'l- 'aşera*, 145.

³⁸ Lehibî, *el-Vücûhü'n-neyyira fî kırâ'âtî'l- 'aşera*, 143.

³⁹ Tam adı: Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497). Daha çok hadis ve tarih ilimlerinde önce çıkmıştır. Kıraat ve tefsir âlimi olan Alemüddîn es-Sehâvî (ö. 643/1245) ile karıştırılmamalıdır.

⁴⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 6/113.

⁴¹ Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kıraâtî'l- 'aşri'l-mütevâtira*, Dârü'l-kütübi'l-misriyye, vr. 1.

⁴² Neşşâr, *el-Vücûhü'n-neyyira fî kırâ'âtî'l- 'aşera*, 143.

zan ve tahminden ibaret kalmaktadır.⁴³ Ayrıca rûberû görüşme olmasa dahi bu durum Neşşâr'ın kıraat ilminde âlî bir senede sahip olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Bu bölümde Sirâceddîn en-Neşşâr'ın çocukluğundan itibaren eğitim aldığı hocaları, kronolojik bir biçimde ve müellifin kendi verdiği sıraya uygun bir şekilde serdedilecek ve haklarında kısa bilgiler vermekle yetinilecektir.

1.2.5.1. Şihâbeddîn et-Tahâvî (ö. ?)

Hakkında kaynaklarda pek bilgi olmamakla birlikte onun Şihâbeddîn Ahmed b. Ali b. Musa ed-Darîr olduğu tahmin edilmektedir. Sirâceddîn en-Neşşâr'ın kendi ifadesiyle ilk hocasıdır. Altı yaşında ondan Kur'an eğitimi almıştır. Ayrıca Neşşâr'ın bir diğer hocası olan İbn Esed el-Ümyûtî de ondan kıraat-ı seb'a okumuştur.⁴⁴

1.2.5.2. Sirâceddîn Ömer el-Beslekûnî (ö. 842/1438)

Tam adı Ömer b. Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-'Afîfî el-Kabâyilî el-İskenderî el-Mâlikî'dir. İskenderiye limanının az daha içeri kısmına tekabül eden Beslekûn kasabasına nispetle "el-Beslekûnî" olarak bilinmektedir. 761/1360 yılında İskenderiye'de doğmuştur. Erken yaşta Kur'an eğitimine başlayan el-Beslekûnî, nahiv, fıkıh, ferâiz, meâni vb. ilimleri tahsil etmiştir. *Şâtibiyye*, *Elfiyye* ve *Kasîdetü'r-Râiyye*'yi ezberlemiştir. Kıraat-ı seb'ayı el-Vecîh Ebû'l Kâsım Abdurrahman b. Nâsiruddîn Mansûr el-Fekîrî'ye önce ifrâd daha sonra En'âm Sûresi'nin sonuna kadar olan kısmını cem' usulüyle okumuştur. Birçok hocadan icazet almış ve sayısız talebe yetiştirmiştir. Ders aldığı âlimlerden biri de Zeyneddîn el-İrâkî (ö. 806/1404) olup ondan müşâfeheten icazet almıştır. Âlim, fâzıl, âbid bir şahsiyet olan el-Beslekûnî rüyasında Peygamber Efendimiz *sallallahu aleyhi vesellem*'e Fâtiha Sûresi'ni okurken (الْمُسْتَقِيمَ) kelimesinde kasr ile vakf yapınca Resûl-i Ekrem *sallallahu aleyhi vesellem* onu durdurmuş ve med ile vakf yapmasını söyleyerek onu uyarmıştır.⁴⁵ Sirâceddîn en-Neşşâr ile olan tanışıklığı ise Kahire'ye dayanmaktadır.

⁴³ Abdülaziz İbrahim Muhammed Ömer (ed.), *el-Katarü'l-misrî fî kirâ'ati Ebi 'Amr el-Basrî*, 95.

⁴⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 1/228.

⁴⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 6/144.

831/1427 yılında Karrûbî Medresesi'nde Neşşâr kendisinden kıraat eğitimi almıştır. İbn 'Azm, "hocamız" dediği el-Beslekûnî'nin vefatını 842/1438 olarak kaydetmiştir.⁴⁶

1.2.5.3. Zeyneddîn ed-Dımaşkî İbn Ayyâş (ö. 853/1449)

Tam Adı Zeyneddîn Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Yusuf b. Ali Ebû'l Ferec Ebû Bekir ed-Dımaşkî'dir. "İbn Ayyâş" lakabıyla bilinmektedir. 772/1371 yılında Dımaşk'ta doğmuştur. Kıraat-ı seb'ayı babasına, aşereyi ise Şemseddîn Muhammed b. Ahmed el-Askalânî'ye okumuş ve icazet almıştır. Birçok âlimden icazet alarak âlî bir senede sahip olması hasebiyle İbnü'l-Cezerî ondan övgüyle bahsetmiştir. Mekke, Medine ve Kahire'de bulunduğu dönemlerde kıraat öğretimiyle meşgul olmuştur. Mekke'de iken ondan ders alan talebelerden biri de Sirâceddîn en-Neşşâr'dır (836/1433). Neşşâr ondan semâ yoluyla kıraat almıştır. İbn Ayyâş'ın *Gâyetü'l-matlûb fî kırâat-i Halef ve Ebî Ca'fer ve Ya'kûb* adlı bir manzumesi bulunmaktadır. 853/1449'da vefat etmiştir.⁴⁷

1.2.5.4. Şemseddîn ed-Dımaşkî İbnü'n-Neccâr (ö. 860/1456)

Tam adı Muhammed b. Ahmed b. Dâvûd Ebû Abdullah Şemseddîn Cemâleddîn ed-Dımaşkî'dir. 788/1386 yılında doğmuştur. Mahir bir marangoz olması sebebiyle "İbnü'n-Neccâr" lakabıyla meşhur olmuştur. Sadeka b. Selâme ed-Darîr ve İbnü'l-Cezerî'den kıraat almış ve Benî Ümeyye Camii'nde kıraat eğitimi ve vaaz ile meşgul olmuştur. Sirâceddîn en-Neşşâr Dımaşk'da ondan ifrâd yoluyla kıraat almıştır (852/1448). *Şerhun 'alâ bâbi vakfî Hamza ve Hişâm mine's-Şâtıbiyye, el-Evcühü'l-vâkı'a beyne âhiri'l-Bakara ve evveli Âli İmrân ve Gâyetü'l-murâd fî*

⁴⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi li-ehli'l-karni't-tâsi*, 6/142; Ahmed Bâbâ b. Ahmed b. el-Fakîh el-Hâc Ahmed b. Ömer b. Muhammed et-Tekrûrî et-Tinbuktî, *Neylu'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dîbâc*, thk. Abdulhamîd Abdullâh el-Herâme (Trablus: y.y., 2000), 305; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-mesnâ, ts.), 8/5.

⁴⁷ Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî b. Abdullâh İbn Tağrîberdî, *el-Menhelu's-sâfî ve'l-musteyfî ba'de'l-vâfî*, thk. Muhammed Muhammed Emîn (b.y.: el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-'Amme li'l-Kuttâb, ts.), 7/162; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi li-ehli'l-karni't-tâsi*, 4/59; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/296; Kâtib Çelebi, *Kesfü'z-zunûn*, 2/1194.

ma 'rifeti ihrâci 'd-dâd adlı eserleri mevcuttur. Yaklaşık olarak 860/1456 yılında vefat etmiştir.⁴⁸

1.2.5.5. Şemseddîn İzzeddîn en-Nablûsî (ö. 855/1451)

Tam adı Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Sa'îd en-Nablûsî el-Makdisî ed-Dımaşkî el-Halebî el-Mekkî'dir. Lakabı "İzzeddîn" olup 771/1370 yılında doğmuştur. Nablus'tan Dımaşk'a, Dımaşk'tan Halep'e, Halep'ten Beytûlmakdis'e ve oradan da Mekke'ye yerleşen İzzeddîn en-Nablûsî birçok dinî ilimde yetkinlik göstermiştir. Sirâceddîn en-Neşşâr Dımaşk'da kendisinden ifrâd yoluyla kıraat almıştır (852/1448). *el-Müntehabü 'ş-şâfi min kitâbi 'l-Vâfi, Sefînetü 'l-ebrâri 'l-câmi 'a li 'l-âsâr ve 'l-ahbâr* ve bunların dışında bazı eserleri mevcuttur. Mekke'de 855/1451 yılında vefat etmiştir.⁴⁹

1.2.5.6. Nureddîn Ali el-Habbâz ed-Darîr (ö. 860/1456)

Şihâbeddîn Ahmed b. Esed el-Ümyûtî'ye kıraat-ı seb'ayı okumuştur. Sirâceddîn en-Neşşâr Mısır'da ifrâd ve cem' yoluyla kendisine okumuştur (856/1452). Yaklaşık olarak 860/1456 yılında vefat etmiştir.⁵⁰

1.2.5.7. Şemseddîn İbnü'l- Himmasî (ö. 897/1492)

Tam adı Muhammed b. Ebû Bekr b. Muhammed Ebû Bekr Şemseddîn Ebû'l Feth el-Menûfî'dir. "İbnü'l-Hummasânî/Himmasî" nisbesiyle meşhur olmuştur. 811/1408 yılında doğmuştur. Kur'an, *Şâtıbiyye, Râiyye ve Elfiyye*'yi ezberlemiştir. Nahiv, fıkıh, hadis vb. ilimleri tahsil ettikten sonra kıraat ve kitabette uzmanlaşmıştır. İbnü'l-Cezerî, İbn Ayyâş, İbn Güzelboğa ve daha birçok âlimden kıraat almıştır. Zeyneddîn el-'Irâkî kendisine icazet vermiştir. İbn Tolun Camii'ne görevlendirilmiş

⁴⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü 'l-lâmi ' li-ehli 'l-karni 't-tâsi* , 6/308; Ziriklî, *el-A 'lâm*, 5/334; Kehhâle, *Mu'cemu 'l-müellifîn*, 8/259.

⁴⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü 'l-lâmi ' li-ehli 'l-karni 't-tâsi* , 6/309; Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed b. el-'Îmâd el-'Akrî el-Hanbelî İbnü'l-'Îmâd, *Şezerâtu 'z-zeheb fî ahhâr men zeheb*, thk. Mahmûd el-Ernâvût (Dımaşk; Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986), 9/417.

⁵⁰ İlyas b. Ahmed Hüseyin b. Süleyman el-Birmâvî es-Sâ'atî, *İmtâu 'l-fudalâ bi-terâcimi 'l-kurrâ fî mâ ba 'de 'l-karni 's-sâmin el-hicrî* (Medine: Mektebetu Dari'z-Zaman, 2007), 3/381; Sehâvî, *ed-Dav'ü 'l-lâmi ' li-ehli 'l-karni 't-tâsi* , 6/61.

ve orada ders vermeye başlamıştır. Sirâceddîn en-Neşşâr da bu dönemde ondan ders alan zâtlardan biridir. İfrad ve cem' yoluyla kıraat okuyup ondan icazet almıştır (857/1453). 897/1492 yılında Tâ'ûn'da vefat etmiştir.⁵¹

1.2.5.8. Nureddîn el-Bilbîsî (ö. 864/1460)

Tam adı Nureddîn Ali b. Muhammed b. Fahreddîn Osmân b. Abdurrahmân el-Mahzûmî el-Bilbîsî el-Ezherî'dir. Babası ve dedesi gibi Ezher Camii imamı olarak bilinmektedir. 797/1395 yılında Kahire'de doğmuştur. Zeyneddîn Zekerîyya ve Şemseddîn es-Sehâvî kendisinden ders almışlardır. Aynı şekilde Sirâceddîn en-Neşşâr da kendisine kıraat okumuştur (857/1453). 864/1460 yılında vefat etmiştir.⁵²

1.2.5.9. Şemseddîn İbn İmrân el-Gazzî (ö. 873/1469)

Tam adı Şemseddîn Muhammed b. Musa b. İmrân b. Musa b. Süleyman el-Gazzî el-Makdisî'dir. "İbn İmrân" nisbesiyle bilinmektedir. 794/1392 yılında Gazze'de doğmuş ve orada yaşamıştır. Fıkıh, hadis vb. ilimleri tahsil ettikten sonra kıraat ilmine başlamıştır. Hamza kıraati hariç kıraat-ı seb'ayı İbnü'l-Kabâkîbî'ye okumuştur. Hocasının "Kabâkîbiyye" olarak da bilinen *Mecma'u's-sürûr ve matla'u's-şümûs ve'l-budûr* adındaki 1510 beyitlik manzumesini takip ederek on dört kıraat üzere Mâide Sûresi'nin sonuna kadar okumuştur. İbnü'l-Cezerî'ye Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerini okumuştur. Sirâceddîn en-Neşşâr ise Kahire'de Bakara Sûresi 5. âyet-i kerîmeye kadar kendisine okumuş ve ayrıca ondan müselsel hadisler dinlemiştir (865/1461). 873/1469 yılında vefat etmiştir.⁵³

1.2.5.10. Nureddîn Ali ed-Deyrûtî (ö. 872/1468)

Tam adı Nureddîn Ali b. Abdullah b. Abdulkâdir el-Buhayrî'dir. "Deyrûtî" olarak bilinmektedir. Kahire'nin batısında, İskenderiyye'nin doğusunda kalan

⁵¹ Sâ'atî, *İmtâu'l-fudalâ bi-terâcimi'l-kurrâ fî mâ ba'de'l-karni's-sâmin el-hicrî*, 4/5; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 7/190.

⁵² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 5/317.

⁵³ Sâ'atî, *İmtâu'l-fudalâ bi-terâcimi'l-kurrâ fî mâ ba'de'l-karni's-sâmin el-hicrî*, 4/522; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 10/58.

Buhayra şehrinde doğdu. Burhaneddîn e-Kerkî'ye ifrâd ve cem' yoluyla kıraat-ı seb'ayı okudu. Birçok kez hac yapan Deyrûtî daha sonra Mekke'ye temelli yerleşmiştir. Orada iken kıraat-ı aşereyi *Şâtıbiyye* ve *Tayyibe* tarîkiyle İbn Ayyâş'a ve Muhammed el-Geylânî'ye okudu. Medine-i Münevvere'ye gidip orada Sahîh-i Buhârî ve Müslim okuyup daha sonra Mekke-i Mükerreme'ye geri dönüp kıraat okutmaya başladı. Sirâceddîn en-Neşşâr kendisine cem'u'l-cem' usulüyle okumuştur (860/1456). 872/1468 yılında vefat etmiştir.⁵⁴

1.2.5.11. Seyyid Burhâneddîn et-Tabâtıbî (ö. 863/1459)

Tam adı İbrahim b. Ahmed b. Abdülkâfî b. Ali Ebû'l Hayr es-Seyyid Burhâneddîn et-Tabâtıbî'dir. Takriben 781/1379 yılında doğmuştur. Muhammed el-Geylânî, Şihâb eş-Şevâtî, İbn Selâme ve İbnü'l-Cezerî gibi âlimlerden kıraat almış, İbn Hacer el-Askalânî ve Cemal el-Kazerûnî gibi âlimlerden ise hadis dinlemiştir. Şemseddîn es-Sehâvî, kendisiyle Mekke'de karşılaştığını ve kıraatini dinlettiğini aktarmıştır. Herhangi bir eseri kaydedilmemekle birlikte *Şâtıbiyye*'ye yazdığı bir şerh olduğu rivayet edilir.⁵⁵ Sirâceddîn en-Neşşâr kendisine indirâc/cem'u'l-cem' usulüyle okuyarak icazet almıştır (860/1456). Ömrünün son demlerini tavaf, ibadet ve öğrenci yetiştirmeye meşgul olarak geçiren et-Tabâtıbî 863/1459 yılında vefat etmiştir.⁵⁶

1.2.5.12. Şihâbeddîn Ahmed b. Esed el-Ümyûtî (ö. 872/1468)

Tam adı Şihâbeddîn Ahmed b. Esedüddîn b. Abdülvâhid b. Ahmed Ebû'l Abbâs el-Ümyûtî el-İskenderî el-Kâhirî'dir. "İbn Esed" olarak bilinmektedir. 808/1406 yılında İskenderiye'de doğmuştur. *Şâtıbiyye*, *Tayyibe*, *Râiyye*, *Elfiyye* ve daha birçok manzumeyi ezberlemiştir. Celâleddîn el-Bülkînî ve Veliyyüddîn el-'Irâkî'den naklî ve aklî ilimleri tahsil etmiştir. İbnü'l-Cezerî, Şihâb b. Hâim, İbn

⁵⁴ Sâ'atî, *İmtâu'l-fudalâ bi-terâcimi'l-kurrâ fî mâ ba'de'l-karni's-sâmin el-hicrî*, 1/629; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 5/248.

⁵⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 1/15.

⁵⁶ Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Şemsüddîn es-Sehâvî, *et-Tuhfetu'l-latîfe fî târihi'l-Medîneti's-şerîfe* (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1414/1993), 1/61; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 1/14.

Ayyâş vs. âlimlerden kıraat almıştır. Birçok kez hacca giden İbn Esed kıraat derslerinin yanı sıra fıkıh usulü, sarf ve nahiv gibi dersler de vermiştir. Sirâceddîn en-Neşşâr ona Nisâ Sûresi'nin 147. âyetine kadar on kıraat üzere, kalan kısmını ise son üç kıraat üzere okuyarak icazet almıştır (871/1467). *Gunyetü't-tâlib fi'l-amel bi'l-kevâkib* adlı eserinin yanında bir de Şatıbiyye'ye yazmış olduğu şerh bulunmaktadır. 872/1468 yılında bir hac dönüşünde vefat etmiştir.⁵⁷

1.2.6. Öğrencileri

Sirâceddîn en-Neşşâr'ın hocalarını zikrettikten sonra ondan kıraat alan ve onun tedrisatından geçmiş birkaç talebesinden kısaca bahsedilecektir.

1.2.6.1. Şihâbeddîn Kastallânî (ö. 923/1517)

Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülmelik b. Ahmed b. Hüseyin Ebû'l-Abbâs el-Kastallânî'dir. 12 Zilkade 851'de (19 Ocak 1448) Kahire'de doğdu. Ailesi aslen Tunus'ta bulunan Kastilya şehrinden olduğu için oraya nispetle "Kastallânî" denilmektedir. Neşşâr'ın en meşhur öğrencisi olup şöhreti hocasını aşmıştır. Şârih-i Buhârî olarak nam salan Kastallânî, kıraat alanında da adından sıkça söz ettirmiştir. Eserlerinde Sirâceddîn en-Neşşâr'ın adını çeşitli sebeplerle zikreden Kastallânî, 868'de (1464) *Mukaddime-i Cezerî*'yi hocasına okuduğunu aktarmaktadır.⁵⁸ Hocasının izinden giderek âlî bir sened edinmek isteyen Kastallânî, İbnü'l-Cezerî'nin talebelerinden Zeyneddîn Abdülganî el-Heysemî'ye kıraat-ı selâseyi okumuştur. Yine Neşşâr'ın da hocalarından olan Şihâbeddîn İbn Esed'e kıraat-seb'a ve aşereyi okumuştur. Şemseddîn es-Sehâvî, Necmeddîn İbn Fehd, Celâleddîn el-Bekrî, Zekerıyyâ el-Ensârî gibi âlimlerden hadis, fıkıh vs. dersler almıştır. Karâfetüssuğrâ Medresesi'nin şeyhliğine getirilmiş, aynı zamanda Gumarî Câmii'nde vaaz faaliyetlerinde bulunmuştur. Sesinin ve hitabetinin güzel olduğu ve etkili bir vâiz olduğu kaydedilmektedir. 884/1480 ve 894/1489 yıllarında olmak

⁵⁷ Sâ'atî, *İmtâ'u'l-fudalâ bi-terâcimi'l-kurrâ fi mâ ba'de'l-karni's-sâmin el-hicrî*, 2/67; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 1/227.

⁵⁸ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *el-Leâliü's-seniyye şerhu'l-mukaddimeti'l-cezeriyye* (Beyrut: Müessesetü'd-Duha, 2019), 37.

üzere iki defa hac yapan Kastallânî'nin bunun haricinde Kahire dışına çıktığı bilinmemektedir. *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi Buhârî, Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât, el-Mevâhibü'l-ledünniyye ve el-'Ukûdu's-seniyye fî şerhi mukaddimeti'l-Cezeriyye* meşhur eserlerinden birkaçıdır. 7 Muharrem 923 (30 Ocak 1517) tarihinde vefat etmiştir.⁵⁹

1.2.6.2. Nureddîn Ali el-Cârihî (ö. 931/1525)

Tam adı Nureddîn Ali b. Abdülmuhsin b. Ali b. Ömer b. Muhammed el-İhtâbî el-Cârihî'dir. 850'de (1446) doğdu. Temizliğine çok dikkat eden vakar sahibi biri olduğu kaydedilmektedir. İbnü'd-Dîrî, el-Bülkînî ve el-Münâvî'ye *Şâtibiyye, Râiyye ve Elfiyye*'yi okumuştur. Sirâceddîn en-Neşşâr'a ifrâd ve cem' usulüyle kıraat okudu. Neşşâr'ın da hocalarından olan İbnü'l-Hımmasî ve Şihâbeddîn İbn Esed'e sırasıyla kıraat-ı seb'a ve aşereyi okudu. Sabbân Camii'nde hatiplik ve Gumarî Camii'nde imamlik vazifelerinde bulunan Nureddîn el-Cârihî, Gûrî Medresesi'nin şeyhliğine getirildi. 931/1525'de vefat etmiştir.⁶⁰

1.2.6.3. Sâlih el-Yemenî (ö. 940/1534)

Hakkında pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte Yemen'de 70 hocadan kıraat aldığı nakledilmektedir. En muteber ve âlî senede sahip hocası hicrî 10. yy'ın başlarında kendisinden ders aldığı Sirâceddîn en-Neşşâr kabul edilmektedir. 940/1534'lı yıllarda vefat etmiştir.⁶¹

1.2.6.4. Ahmed b. Hamza el-Halebî İbn Kıyyemâ (ö. 950/1543)

Tam adı Şihâbeddîn Ahmed b. Hamza el-Halebî'dir. "İbn Kıyyemâ" olarak bilinmektedir. Halep Kalesi sakinlerindendir. Şeyh Nureddîn Mahmûd el-Bekrî'nin

⁵⁹ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi mehâsin min ba'di'l-karni's-sâbi'*, 1/102; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 2/103; Sâ'atî, *İmtâu'l-fudalâ bi-terâcimi'l-kurrâ fî mâ ba'de'l-karni's-sâmin el-hicrî*, 2/194; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât* (el-Evkâfî's-Suûdiyye, ts.), 2/655.

⁶⁰ Sâ'atî, *İmtâu'l-fudalâ bi-terâcimi'l-kurrâ fî mâ ba'de'l-karni's-sâmin el-hicrî*, 3/309; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 5/256; Necmuddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-sâ'ira bi a'yâni'l-mieti'l-âşira*, 1/285.

⁶¹ Necmuddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-sâ'ira bi a'yâni'l-mieti'l-âşira*, 1/216.

kızıyla evlendi. İlk başta Hanefî mezhebine tâbî olan İbn Kıyyemâ daha sonra Şâfiî mezhebine geçiş yapmıştır. Babasına Ebû Amr kıraatini okuduktan sonra Kahire’de Sirâceddîn en-Neşşâr’dan da kıraat almıştır. Tekrar Halep’e dönüp orada Cami-i Kebîr’de kıraat okutmakla meşgul olmuş ve 950/1543’te orada vefat etmiştir.⁶²

1.2.6.5. Muhammed b. Abdullah el-Hicâzî (ö. 891/1486)

Tam adı Şemseddîn Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kemal b. Ali el-Mekkî el-Hicâzî’dir. Takriben 848/1444’de Mısır’da doğdu. Kur’an-ı Kerim’in yanında *Şâtıbiyye*, *Râiyye*, *Elfiyye* ve *Minhâc*’ı ezberledi. Kıraat-ı seb’ayı Sirâceddîn en-Neşşâr, Abdülganî el-Heysemî ve Şihâbeddîn İbn Esed’e okudu ve icazet aldı. Şihâbeddîn Kastallânî’nin yakın arkadaşı ve dostuydu. 891/1486’de vefat etmiştir.⁶³

1.2.6.6. Ahmed b. Ebû Bekir eş-Şâzelî (ö. ?)

Tam adı Ahmed b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Ensârî eş-Şâzelî’dir. 860’lı yıllarda doğdu. İfrad ve cem‘ usulüyle Zeyneddîn Ca‘fer b. İbrahim, Sirâceddîn en-Neşşâr ve İbnü’l-Hımmasî’ye kıraat okudu. Şemseddîn es-Sehâvî’ye ise kıraat-ı selâse okudu. Diğer ilimlere de vukûfiyeti bulunan Ahmed eş-Şâzelî çoğunlukla çocuklara kıraat öğretmekle meşgul oldu.⁶⁴

1.2.7. Kıraat Silsilesi

Kıraat ilmini en güzel ve doğru şekilde öğrenebilmek için rihlelere çıkan Sirâceddîn en-Neşşâr, Mekke’de, Beytûlmakdis’te, Mısır’da ve Şam’da ifrâd ve cem‘ usulüyle kıraat okumuş ve âlî bir sened elde etmek için çabalamıştır. *el-Vücûhü’-neyyira*’da bu silsileyi zikretmiş ve kendisi ile Resulullah *sallallahu aleyhi ve sellem*

⁶² Necmuddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibu’s-sâ’ira bi a’yâni’l-mieti’l-âşira*, 2/107; Sâ’atî, *İmtâu’l-fudalâ bi-terâcimi’l-kurrâ fî mâ ba’de’l-karni’s-sâmin el-hicrî*, 2/90.

⁶³ Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmi’ li-ehli’l-karni’t-tâsi*, 8/78; Sâ’atî, *İmtâu’l-fudalâ bi-terâcimi’l-kurrâ fî mâ ba’de’l-karni’s-sâmin el-hicrî*, 4/268.

⁶⁴ Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmi’ li-ehli’l-karni’t-tâsi*, 1/262.

arasında 14 zâtın olduğunu belirtmiştir.⁶⁵ Neşşâr'ın kıraat silsilesi Tablo 1.1.'de gösterildiği gibidir.

⁶⁵ Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Vücûhü'n-neyyira fî kırâ'âti'l-aşera*, ed. Merâm bint Ubeydullah b. Hamdân el-Lehibî, 2018, 147.

Tablo 1. Neşşâr'ın Kıraat Silsilesi

1.2.8. Eserleri

Sirâceddîn en-Neşşâr uzun ve meşakkatli kıraat ilmi tahsilinden sonra bu ilmin neşri için bir hayli çaba göstermiştir. Sadece imamlık görevini ifa etmekle kalmamış, öğrendiği ilmi hem şifahi hem de kitabi olarak gelecek nesillere aktarmaya çalışmıştır. 5'i matbu 11'i yazma hâlinde olmak üzere toplam 16 telifi olan Neşşâr, tüm eserlerini kıraat ilmi üzerine kaleme almıştır. Eserlerinin genel karakteristik özelliği kolay ve anlaşılır olmasıdır. Bu husûsiyetiyle ilim ehli tarafından eserleri oldukça rağbet görmüştür.

1.2.8.1. el-Bedrü'l-münîr fî kırâ'âtî Nâfi' ve Ebî 'Amr ve İbn Kesîr

Eserin ismi müellifin mukaddimede belirttiği üzere “*el-Bedrü'l-münîr fî kırâ'âtî Nâfi' ve Ebî 'Amr ve İbn Kesîr*”dir. Muhtasar bir eser hüviyetinde olup Nâfi', Ebû 'Amr ve İbn Kesîr kıraatlerini *Şâtıbiyye* ve *Teysîr* tarîkiyle ele almaktadır. Eserin yazılış gayesi kıraat vecihlerini geçtiği her âyette zikredip kıraat talebesine kolaylık sağlamaktır. Böylelikle kârî göz atmak istediği âyeti bularak mevcut vecihleri kolaylıkla görebilecektir. Benzer bir gayeyle kaleme alınan *el-Budûrû'z-zâhira*'dan farkı ise *el-Bedrü'l-münîr*'in sadece Nâfi', Ebû 'Amr ve İbn Kesîr kıraatlerini esas almasıdır.⁶⁶

Neşşâr her ne kadar eserde izlediği menhece dair detaylı bir açıklama yapmamışsa da kısa bir girizgâh sadedinde “Verş'in nakli, cemi' mîminin sılası, med, kasr, imâle gibi sürekli tekrar eden uygulamalar hariç her meseleyi yerli yerinde zikredeceğim.”⁶⁷ demektedir. Buna rağmen yinelenen bazı uygulamaları tekrar zikrettiği görülmektedir. Bazılarında ise “daha önce geçmişti” anlamında “تقدمت” lafzını kullanmaktadır. Bunun dışında üç kıraat imamının biyografisine kısaca değinmekle yetinmiştir. İki sûre arasındaki vücûhâtı matematiksel hesaplama (terkibî) yoluyla sadece sayı olarak göstermiştir.

⁶⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/231; Zirikli, *el-A'lâm*, 5/59; İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951), 1/792; Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Bedrü'l-münîr fî kırâ'âtî Nâfi' ve Ebî 'Amr ve İbn Kesîr*, ed. Muhtâr Ahmet Deyre (Trablus: Cem'iyyetü'd-da'veti'l-İslâmiyyeti'l-âlemiyye, 2003), 17-19.

⁶⁷ Deyre, *el-Bedrü'l-münîr fî kırâ'âtî Nâfi' ve Ebî 'Amr ve İbn Kesîr*, 18.

Eser Muhtâr Ahmet Deyre tarafından doktora tezi olarak tahkik edilip yayınlanmıştır (2003).

1.2.8.2. el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira

Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu eser daha detaylı bir şekilde ikinci bölümde anlatılacaktır.

1.2.8.3. el-Mükerrer fîmâ tevâtera mine'l-kırâ'âti's-seb' ve teharrara

Yedi kıraate dair ilk kitabıdır. Arkadaşlarının ondan kıraatlerin okunmasını ve mütalaasını kolaylaştıracak bir eser yazmasını istemeleri üzerine “*el-Mükerrer fîmâ tevâtera mine'l-kırâ'âti's-seb' ve teharrara*” adlı eseri kaleme almıştır.⁶⁸ Müellif, *el-Budûrû'z-zâhira*'nın mukaddimesinde *el-Mükerrer*'in çok beğenildiğini ve istifade edildiğini ifade etmiştir.⁶⁹

el-Bedrû'l-münîr'de olduğu gibi bu eserinde de kolaylık ilkesinin eserin yazılma amacı olduğu görülmektedir. Sık tekrar eden (özellikle usule dair) bazı kıraat uygulamaları hariç, vecihlerin yeri geldikçe zikredildiği bir eserdir. Esere dair üç çalışma olup ikisi Medine İslam Üniversitesi bünyesinde yüksek lisans tezi olarak Ahmet Ali es-Südeys (Fatihâ-İsrâ, 1998) ve Ahmet Abdullah el-Ferîh (Kehf-Nâs, 1999) tarafından çalışılmıştır. Diğer tahkiki ise Ahmet Mahmut el-Hafeyân tarafından yapılmış ve yayınlanmıştır (2001).

⁶⁸ Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Mükerrer fîmâ tevâtera mine'l-kırâ'âti's-seb' ve teharrara*, ed. Ahmed Mahmud Abdü's-Semî eş-Şafîi el-Hafeyân (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 17; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1812; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/59; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'ârifîn esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, 1/792; Salâh el-Hıyemî, *Fihrisü mahtûtâtî dâri'l-kütübî'z-zâhiriyye: 'Ulûmü'l-Kur'ânî'l-kerîm* (Dimaşk, 1983), 464-465.

⁶⁹ Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, ed. Ahmed İsa Ma'sarâvî (Katar: Dâr-ı İbn Kesîr, 2016), 1/45.

1.2.8.4. el-Katarü'l-misrî fî kırâ'ati Ebî 'Amr el-Basrî

Ebû 'Amr el-Basrî'nin Dûrî ve Sûsî rivayetlerini konu edinen muhtasar bir eserdir. Usulî ve ferşî farklılıkları sûre tertibini gözeterek ele almıştır.⁷⁰ Abdülaziz İbrahim tarafından doktora tezi olarak tahkik edilip yayınlanmıştır (2010).

1.2.8.5. et-Teysîrû'l-ahîr fî kırâ'ati İbn Kesîr

İbn Kesîr el-Mekkî'nin Bezzî ve Kunbül rivayetlerinin anlatıldığı muhtasar bir eserdir. 890/1485 yılında yazımı tamamlanmıştır.⁷¹ Neşşâr bu eserden *el-Câmi' fî kırâ'ati'l-İmâm Nâfi'* 'nin mukaddimesinde bahsetmiştir.⁷² Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi bünyesinde yüksek lisans tezi olarak Muhammed b. Salih Bâ'adîl tarafından tahkik edilip yayınlanmıştır (2014).

1.2.8.6. el-Vücûhü'n-neyyira fî kırâ'âtî'l-'aşera

Müellifin son ve en büyük eseridir. *el-Budûrû'z-zâhira* 'dan sonra kaleme aldığı bu mühim eserde *el-Budûrû'z-zâhira* 'daki yöntem üzere on kıraati ele almıştır. Ondaki farklı olarak *el-Vücûhü'n-neyyira* 'da tevcihü'l-kıraat, nâsîh ve mensûh, vakf ve ibtida hükümleri ve ayetlerin fazla detaya girilmeden icmâlî tefsiri yer almaktadır.⁷³ Eser yüksek lisans ve doktora derecesinde birçok çalışmaya konu olmuştur. Merâm bnt. Ubeydullah b. Hamdân el-Lehibî tarafından kitabın başından Bakara Sûresi 123. âyete kadar (2018), Sehâ bnt. Fehd Muhammed Nûr tarafından Mâide Sûresi'nin başından En'âm Sûresi 126. âyete kadar (2018), Emel bnt. Abdülkerim tarafından En'âm Sûresi 127. âyetten Enfâl Sûresi 21. âyete kadar (2018), Ümniye bnt. Muhammed Reşad b. Adnân Şerîf tarafından ise Saffat

⁷⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1351; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/59; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'ârifîn esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, 1/792; Hiyemî, *Fihrisü mahtûtâtî dâri'l-kütübi'z-zâhiriyye: 'Ulûmü'l-Kur'âni'l-kerîm*, 1/429.

⁷¹ Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *et-Teysîrû'l-ahîr fî kırâ'ati İbn Kesîr* (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00063-003), 100a.

⁷² Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Câmi' fî kırâ'ati'l-İmâm Nâfi'* (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00063-002), 48b.

⁷³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/231; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/59; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'ârifîn esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, 1/792; Hiyemî, *Fihrisü mahtûtâtî dâri'l-kütübi'z-zâhiriyye: 'Ulûmü'l-Kur'âni'l-kerîm*, 1/483; Abdülaziz İbrahim Muhammed Ömer (ed.), *el-Katarü'l-misrî fî kırâ'ati Ebî 'Amr el-Basrî*, 116.

Sûresi'nin başından Muhammed Sûresi 19. âyete kadar (2020), Beyân bnt. Abdurrahîm tarafından Neml Sûresi 45. âyetten Yâsîn Sûresi 83. âyete kadar (2021), Sami Mahmud Muhammed Bedr tarafından ise Nisâ Sûresi'nin başından 143. âyete kadar tahkik edilmiştir (2024).

1.2.8.7. el-Câmi' fî kîrâ'ati'l-Îmâm Nâfi'

Başlığından anlaşılacağı üzere Neşşâr bu eserinde İmam Nâfi'nin kıraatini müstakil olarak kaleme almıştır. Eserin mukaddimesinde önce İmam Ebû 'Amr, sonra İmam İbn Kesîr kıraatlerine dair müstakil eserler kaleme aldığını ve bunların oldukça rağbet gördüğünü belirten müellif, bu eserinde de İmam Nâfi' kıraatini ele alacağını ifade etmiştir.⁷⁴ (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 63/2, 48a-84b; Mektebetü'l-belediyye bi'l-İskenderiyye, nr. 3036 C).

1.2.8.8. Tırâzü'l-'alemeyn fî hükmi'l-istifhâmeyn

“Hükmü'l-istifhâmeyn” iki istifhâmın hükmü demektir. Kıraat ıstılahında “istifhâmü'l-mükerrer” de denilen “bir kelime içerisinde art arda iki hemzenin gelmesinden sonra başka bir kelimedede yine aynı şekilde iki hemzenin bulunması durumu”nu anlatan bir tabirdir.⁷⁵ (عِذَا كُنَّا تُرَابًا ءِإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ) âyetindeki⁷⁶ “ءِذَا” ve “ءِذَا”nın durumu gibi.)⁷⁷ Eserinde bu konuyu ele alan Neşşâr, önce Ra'd Sûresi'nden Kur'an'ın sonuna kadar istifhâmın bulunduğu âyetleri topluca aktarmış, daha sonra ise bunları tek tek incelemiştir.⁷⁸ (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 63/5, 103a-104b.).

⁷⁴ Neşşâr, *el-Câmi' fî kîrâ'ati'l-Îmâm Nâfi'* (Laleli, 00063-002), 48b.

⁷⁵ Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 40-41.

⁷⁶ er-Ra'd 13/5.

⁷⁷ Daha fazla bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrîb Usulü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2021), 114.

⁷⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1109; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'ârifin esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin*, 1/792.

1.2.8.9. el-‘İkdü’l-cevherî fî halli elğâzi’l-Cezerî

İbnü’l-Cezerî’nin 43 beyitten oluşan Kur’an’daki 40 müşkil meseleyi ele aldığı *el-Elğâzü’l-Cezeriyye* isimli eserine kendi yapmış olduğu *el-‘İkdü’s-semîn fî elğâzi’l-kırâ’a* isimli şerhine Sirâceddin en-Neşşâr’ın yaptığı şerhtir.⁷⁹ (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 1029).

1.2.8.10. Kasîde fî ‘ilmi’l-kırâ’ât

Yedi kıraat imamının *Şâtıbiyye* tarîkindeki med ölçülerinin anlatıldığı 13 beyitlik bir manzumedir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 63/5, 105b.).

1.2.8.11. el-Bedrü’l-münîr fî şerhi’t-Teysîr

Kâtip Çelebi’nin bu şekilde kaydetmesine rağmen⁸⁰ muhtemelen bu eser, ilk başta zikrettiğimiz “*el-Bedrü’l-münîr fî kırâ’âti Nâfi’ ve Ebî ‘Amr ve İbn Kesîr*” adlı eserin aynısıdır.

1.2.8.12. Keşfü’l-hicâb ‘an eczâ’i’l-ahzâb

Kur’an’ın hizblerini ve cüzlerini konu edinen muhtasar bir eserdir.⁸¹

1.2.8.13. Urcûze⁸² fî kırâ’âti Hafs

Başlıktan anlaşıldığı kadarıyla Âsım b. Behdele’nin Hafs b. Süleyman rivayetinin konu alındığı aruz vezniyle kaleme alınmış bir manzumedir.⁸³

1.2.8.14. Tecvîdü’l-Fâtîha

Müellifin Fâtihâ Sûresi’nin tecvid hükümlerini ele aldığı çalışmasıdır.⁸⁴

⁷⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 2/1150.

⁸⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 1/231.

⁸¹ Abdülaziz İbrahim Muhammed Ömer, *el-Katarü’l-mısrî fî kırâ’âti Ebî ‘Amr el-Basrî* (Mektebetü’r-Rüşd, 2010), 116; Deyre, *el-Bedrü’l-münîr fî kırâ’âti Nâfi’ ve Ebî ‘Amr ve İbn Kesîr*, 16.

⁸² Tefvik Rüştü Topuzoğlu, “Recez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/509-510.

⁸³ Lehibî, *el-Vücûhü’n-neyyira fî kırâ’âti’l-‘aşera*, 62; Abdülaziz İbrahim Muhammed Ömer (ed.), *el-Katarü’l-mısrî fî kırâ’âti Ebî ‘Amr el-Basrî*, 115.

1.2.8.15. Kitâb fi'l-kırâ'ât

Kaynakta bu şekilde geçse de⁸⁵ muhtemelen müellifin daha önce zikrettiğimiz başka bir eserinin kaydıdır. (Mektebetü'l-Esed el-Vataniyye, nr. 18470).

1.2.8.16. Risâle fîmâ (Bâbü mâ) tefferrede bihî İbn Kesîr min rivâyeteyi'l-Bezzî ve Kunbül 'an ashâbihi

Müellifin Süleymaniye Kütüphanesi'nde diğer eserlerinin olduğu bir mecmua içerisinde bu şekilde kaydedilmiş bir risalesi bulunmaktadır. Bu risale müstakil bir çalışma olabileceği gibi yazma üzerinde “bâbü” ifadesinin geçmesi, bu risalenin müellifin başka bir eserinin bir bölümü olduğu intibas da uyandırmaktadır. (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 63/4, 100b-103a.).

1.2.9. Kıraat İlmindeki Yeri

Sirâceddîn en-Neşşâr döneminin ve bölgesinin en mühim kıraat âlimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 870/1466 yıllarında İbn Tolun Camii civarındaki Kebş Kalesi'nin arka tarafında inşa edilen Gânim Medresesi'ne kıraat ve sâir dinî ilimleri öğretmek üzere imam olarak atanmıştır. On yıllar boyunca burada eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan Neşşâr, yalnızca talebe yetiştirmekle kalmamış, kıraate dair kalıcı eserler vücuda getirmiştir. Böylece üstatlarından tevarüs ettiği ilmi hem öğretmek hem de yazarak geleceğe miras bırakmıştır. Çağdaşı olan âlimlerin ve öğrencilerinin onun kıraat ilmindeki vukûfiyetine şahitlikleri Neşşâr'ın ilmî konumunun kıymetini gözler önüne sermektedir.

Şemseddîn es-Sehâvî, Neşşâr'ın Mısır'da kıraat öğretimiyle meşgul olan, hayırsever, mütchassıs bir insan olduğunu kaydetmektedir. Yine onun aktardığına göre Celâleddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505) Neşşâr'ın müderris olduğu muhite yakın bir yerde yaşaması hasebiyle onu çok iyi tanımaktaydı. Öyle ki onu hocası olarak görüyor, ona ihtiram gösteriyor ve ilmî konumunu gözeterek onu âlim ve fâzıl bir

⁸⁴ Abdülaziz İbrahim Muhammed Ömer, *el-Katarü 'l-mısrî fî kırâ'ati Ebi 'Amr el-Basrî* (Mektebetü'r-Rüşd, 2010), 115.

⁸⁵ Türker, “Neşşâr, Sirâceddin”, 33/24-25.

şeyhülkurrâ olarak vasıflandırılıyordu. Aynı şekilde Neşşâr da ona muhabbet beslemekteydi.⁸⁶

Neşşâr'ın meşhur öğrencisi Kastallânî, eserlerinde hocasının kimlerden kıraat aldığından, öğreticiliğinden ve kıraat ilmindeki behresinden övgüyle söz etmektedir. Neşşâr'ın, hocası İbnü'l-Hımmasî'nin geleneğini devam ettirerek İmam Şâtıbî'nin kabrinde her ayın ilk üç günü Kur'an-ı Kerim, *Hırzû'l-emânî* ve *el-Akîle* okuttuğunu şu sözlerle nakletmektedir:⁸⁷

“Hocalarımızın üstadı Şemseddin b. el-Cezerî, Şâtıbî'nin kabrini defalarca ziyaret ettiğini, bazı arkadaşlarının orada *Lâmiyye* kasidesini okuduğunu ve duaya icabet edildiğinin işaretlerini gördüğünü belirtmiştir. Bu durum her tarafta yayılmış, konuşulmuş ve pek çok kişi tarafından tecrübe edilmiştir.

Bizim hocamız, âlim ve salih bir zât olan İbn Tolun Camii'nin imamı ve Şeyhûniye Dergahı'ndaki kıraat üstatlarının şeyhi Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr b. Muhammed Ebû Bekr İbnü'l-Hımmasî (...) O, her ayın ilk üç günü talebeleriyle birlikte bu mübarek kabrin başında teberrük ve istimdâd amacıyla Kur'an okumak üzere bulunurdu. Ve yine bu kabrin yanında ona tek oturuşta *Hırzû'l-emânî* ve *el-Akîle* okunurdu. Bu, 866 yılı bir Cuma günüydü. Bu geleneği 897 yılında vefat edinceye kadar devam ettirmiştir. Bu bilgiyi, zamanın tarihçisi ve âlimi Zeyn Abdalbâsit bin İmam Zeyn Halîl el-Hanefî'den yazılı olarak aldım.

Bu mübarek kabrin yanında (*Hırzû'l-emânî* ve *el-Akîle*) okutma geleneğini takip ederek İbnü'l-Hımmasî'nin halefi olan zât; hocamız, öğreticimiz, kurrânın sirâcı (kandili), kıraat imamı Ebû Hafs Ömer b. Kâsım el-Ensârî'dir. O, Şems el-Hımmasî'den, Şerif Burhân et-Tabâtîbî el-Mekkî'den, Şems İbn 'İmrân el-Makdisî'den ve Kâdı Ebû Abbas b. el-Münkız'dan kıraat öğrenmişti. Kıraat okutmakla halkın faydalanmasına vesile oldu ve çok iyi bir

⁸⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 6/113.

⁸⁷ Kastallânî, *el-Fethü'l-mevâhibi fî tercemeti'l-İmam eş-Şâtıbî*, 114-115.

kıraat hafızasına sahipti. O da bu geleneği 908 yılında vefat edinceye kadar o belirli günlerde devam ettirdi. Allahu Teâlâ rahmet eylesin.”

Başka bir eserinde ise onun kıraatteki mâhirliğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Hocamız İmam Sirâceddîn Ebû Hafs Ömer b. Kâsım el-Ensârî, çoğu zaman biz ona yedi kıraati okurken o aynı anda yazı da yazardı ve içimizden biri kural ihlali yaptığında (hemen anlar) kıraat vecihlerinin inceliklerinden hiçbir şey kaçırmazdı. Hatta bazen medleri belirlenmiş ölçülerinden biraz uzun yahut kısa tuttuğumuzda bunu fark eder ve bizi uyarırdı. Allah onu mükafatlandırınsın.”⁸⁸

Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî (ö. 1118/1706) ise kıraatin mütevâtir olanını şazından ayırma kabiliyetinden yoksun bazı kimselerin kıraat eserlerinde bulduğu her okuyuşu sahih zannederek kıraat öğretmeye kalkıştıklarını ve bazı âlimlerin de sehven bu tür hataları eserlerine taşıdığını ifade etmektedir. Böyle bir dönemde tahkik ehli imamların bu yanlışları eserlerinde düzelttiklerini beyan sadedinde dönemin insanların bazı kitaplar üzerinde yoğunlaştığını söyleyerek Neşşâr’ın *el-Mükerrer* ve *el-Budûrû’z-zâhira* eserlerini zikretmiştir:

“Bazı kimseler kıraat kitaplarında buldukları her şeyi sahih ve okunabilir kabul etmektedirler. Halbuki durum böyle değildir. Bilakis okunması uygun olmayan durumlar vardır. Allah rahmet eylesin bazı âlimler dikkatsizlik ve hata sonucu bunları eserlerine almışlardır. Muhakkik, hâfız, zabt sahibi imamlar bu yanlışları fark etmiş ve düzeltmişlerdir. Böylece Allahu Teâlâ’nın hak vaadi ‘Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.’⁸⁹ yerine gelmiştir. Dönemin insanların üzerine eğildiği bazı kitaplarda bu olmuştur. *Şâtubiyye* şârihi, *İnşâdü’ş-şerîd*’in⁹⁰ sahibi Allâme Ebû Abdullah Muhammed b. Ğâzî⁹¹ ve *el-*

⁸⁸ Kastallânî, *Letâ’ifü’l-işârât li-fünûni’l-kırâ’ât*, 2/655.

⁸⁹ el-Hicr 15/9.

⁹⁰ Tam adı: *İnşâdü’ş-şerîd min davâl’il-kasîd*. *Şâtubiyye* şerhi.

⁹¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ğâzî el-Miknâsî el-Fâsî (ö. 919/1513): İmam, âlim, muhakkik, Mağrib ulemâsının sonuncusu. bk. İbn Mahlûf, *Şeceretü’n-nûru’z-zekiyye fî tabakâti’l-Mâlikîyye*.

Mükerrer ve *el-Budûrû'z-zâhira*'nın sahibi Allâme Kastallânî'nin hocası Ebû Hafs Ömer b. Kâsım el-Ensârî gibi..."⁹²

Neşşâr'ın eserlerinin yazma nüshalarının dibâcesinde ve hâtimesinde öğrencisinin yahut müstensihinin onu muhtelif vasıflarla övdüğü görülmektedir. Bunlardan birine örnek vermek gerekirse *el-Mükerrer*'in müstensihi Neşşâr'ı şu şekilde methetmektedir: "Şeyh, imam, âlim, allâme, muhakkik, mudakkik, mütekaddimînin bakıyyesi, müteahhirînin payandası, mürîdânın minhâcı, muttakîlerin sertâcı, talebelerin ravzası, gafillerin uyarıcısı."⁹³

Hayatı, tahsili, eserleri ve âlimlerin onun hakkındaki görüşlerinden anlaşıldığı üzere Sirâceddîn en-Neşşâr, ömrünü kıraat ilmine vakfetmiş muhterem bir zât olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıraati en doğru şekilde alabilmek ve âlî bir isnad sahibi olabilmek için rihlelere çıkmış, mübarek beldelerin kurrâlarından kıraat eğitimi almıştır. Aldığı bu eğitim doğrultusunda memleketi Mısır'da insanlara kıraat eğitimi vermiş ve yeri doldurulamaz eserler telif etmiştir. Yazdığı bütün eserlerin kıraat ilmi hakkında olması, kıraat üstatlarının ve âlimlerin onu övgüyle takdir etmesi ve "âlim, hafız, muhakkik, mudakkik, mütkın" vb. ilmî payelerle vasıflandırması onun kıraat ilmindeki yerini perçinlemektedir.

⁹² Ali b. Muhammed b. Sâlim en-Nûrî Ebû'l-Hasen es-Sefâkusî, *Ğaysu'n-nef' fî'l-kirâ'âtî's-seb'*, thk. Ahmed Mahmûd Abdusseminî (Beyrut: y.y., 1425/2004), 10.

⁹³ Abdülaziz İbrahim Muhammed Ömer, *el-Katarü'l-misrî fî kirâ'ati Ebî 'Amr el-Basrî*, 169.

İKİNCİ BÖLÜM

SİRÂCEDDÎN EN-NEŞŞÂR'IN EL-BUDÛRÛ'Z ZÂHİRÂ FÎ'L-KIRÂ'ÂTÎ'L-'AŞRÎ'L-MÜTEVÂTİRA ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

2.1. Eserin Genel Tanıtımı

2.1.1. Eserin Adı ve Müellife Aidiyeti

Müellif bu kitabı “*el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kirâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*” olarak isimlendirdiğini eserin mukaddimesinde zikretmektedir.⁹⁴ Bundan sonra yazdığı eser *el-Vücûhü'n-neyyira*'da da yine bu eserden bahsetmektedir:

“Ben ‘*el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kirâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*’ isimli kitabımı derleyip toparladıktan sonra arkadaşlarım hemen ilgilenip ondan birçok nüsha yazdılar. Şu an kaç tane hatırlamıyorum. Bana söylenilene göre o nüshalar farklı ülkelere gönderildi, insanlar çok mutlu oldular ve faydalandılar.”⁹⁵

es-Sefâkusî,⁹⁶ Kâtip Çelebi,⁹⁷ Ziriklî⁹⁸ ve daha birçok âlim eserlerinde bu kitabı Sirâceddîn en-Neşşâr'a nispet etmişlerdir. Eserin yazma nüshalarının dibâce ve hâtıme kısımlarında ve ferağ kayıtlarında eser sahibinin yine o olduğu kaydedilmektedir. Dolayısıyla müellifin eserlerindeki bizâtihi beyanı, diğer âlimlerin eserlerinde ondan bahsetmesi ve eserin nüshaları beraber düşünüldüğünde “*el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kirâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*” adlı kitabın Sirâceddîn en-Neşşâr'a aidiyetinde şüphe yoktur.

⁹⁴ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kirâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/46.

⁹⁵ Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Vücûhü'n-neyyira fî kirâ'âti'l-'aşera*, ed. Merâm bint Ubeydullah b. Hamdân el-Lehîbî, 2018, 141.

⁹⁶ Ebû'l-Hasen es-Sefâkusî, *Ğayisu'n-nef' fî'l-kirâ'âti's-seb'*, 10.

⁹⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/231.

⁹⁸ Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/59.

2.1.2. Eserin Telif Sebebi ve Tarihi

Müellif eseri telif sebebini ve sürecini mukaddimesinde şu şekilde açıklamaktadır:

“Bazı arkadaşlarım (Allah onları sevdiği ve razı olduğu işlerde muvaffak kılsın) benden kıraat-ı aşereyi toplayan, mütalaası kolay olması için her meselenin yerinde zikredildiği bir kitap yazmamı istediler. Çünkü mütekaddim ulemâ (Allah onlara rahmet eylesin) şüphesiz bu ilme dair birçok kitap telif ettiler. Kimisi kısaltmada aşırıya kaçmış, kimisi ise genişletmiş. Ancak ilk meseleyi zikredip, benzer meselelerde ona atıf yapmakla yetinmişlerdir. Bu kitapları okumak ise fazla bir anlayış ve keskin bir zeka gerektiriyor. Öyle ki, bir âyet geçtiğinde, ondan daha önce geçmiş bir âyeti hatırlamak icap ediyor. Kaldı ki âyetin biri Kur'an'ın başındayken diğeri sonunda, ortasında yahut başka bir yerinde olabilir.

Daha önce bazı arkadaşlarım benden kıraat-ı seb'a'ya dair bir kitap yazmamı istemişlerdi. Hatta tekrar etse bile her meseleyi yerinde zikretmemi talep etmişlerdi. Ben de bu talebe karşılık verdim ve *'el-Mükerrer fîmâ tevâtera mine'l-kırâ'âti's-seb'* ve *teharrara'* adını verdiğim kitabı kaleme aldım. Onlar da bu eseri çalıştılar, beğendiler ve ondan istifade ettiler. Daha sonra yine aynı bu tarz üzere bir kitap yazmamı istediler ve buna da karşılık verdim. Allah'tan bana hayırlı olan yolu göstermesini istedim ve bu hususta gönlümü ferahlattı. Sonunda bu kitabı yazdım ve ismini *'el-Budûrî'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira'* koydum.”⁹⁹

Müellifin ifadelerinden bazı arkadaşlarının ondan kıraat-ı aşere hakkında bir kitap yazmasını istedikleri anlaşılmaktadır. Bu kitabın ise diğer kıraat eserlerinden farklı olarak mütalaası kolay ve her meselenin daha öncesinde geçse bile yeri gelince tekrar zikredildiği bir eser hüviyetinde olması beklenmektedir.

Neşşâr'ın temas ettiği üzere kıraat meseleleri, eserlerde genellikle okuyucunun daha önceden o malumata sahip olduğu önyargısıyla ele alınmaktadır.

⁹⁹ Neşşâr, *el-Budûrî'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira'*, 1/45-46.

Bu minvalde kaideler (özellikle usulî kaideler) ilk geçtiği yerde anlatılıp, geçtiği bir sonraki yerde ilk geçtiği yere atıf yapılarak geçilmektedir. Bu durum elbette böyle bir tarzı benimseyen ulemânın yanlış bir yol izlediği sonucuna götürmemelidir. Her metot kendi içerisinde tutarlı olduktan sonra pekala başka gruplara hitap etme amacını taşıyabilir. Nitekim bu türden eserlerin, öncesinde zikri geçmiş bir meseleyi tekrar edip uzatmama, daha az kaynak harcayarak israfı önleme, kıraatte uzun yol almış müntehî seviyesindeki kâîlerin mütalaasını kolaylaştırma gibi gayelerle de yazıldığı savunulabilir. Dolayısıyla meseleler her geçtiği yerde tekrar edilmemiş ve benzer meselelere atıf yapılarak sonraki âyetlere geçilmiştir. Ne var ki bu yöntem kıraat ilmine yeni başlamış mübtedî yahut biraz ilerlemiş mütevassıt kâîlerin zorlanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple meselelerin daha önce bahsi geçmiş olmasına bakılmaksızın yeri geldiğinde yeniden ele alındığı ve tekrar edildiği bir eser ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu sebeple Neşşâr, mukaddimede de belirttiği üzere bu ve diğer bazı eserlerini bu tarz üzere kaleme almıştır.

2.1.3. Müellifin Eserde İzlediği Metot

Müellif eserde izlediği metoda dair geniş açıklamalarda bulunmasa da “tekrarı çok fazla olanlar hariç her meseleyi yerli yerinde zikredeceğini” mukaddimesinde şu şekilde açıklamaktadır:

“Her meseleyi yerli yerinde zikredeceğim. Çok fazla tekrar edenler ise bunun dışındadır: Uzun ve kısa med mertebeleri, Ebû ‘Amr ve Ya‘kûb’un idğâm-ı misleyn ve idğâm-ı mütekaribeyni, med ve kasrı olanların medd-i munfasıl ve kasrını, İbn Kesîr, Ebû Ca‘fer ve Kâlûn’un cem‘i mîminin vasl hâlindeyken sılasını, Halef’in Süleym’dan, onun da Hamza’dan aldığı vâv ve yâ’nın bilâğunnesini, medd-i lâzımı, medd-i ‘ârızı, vakf hâlindeki işmâm ve revm, imâle-i kübrâ ve beyne beyne, râ’dan önceki ve sonraki imâle, zâid yâ’ların imâlesi ve beyne beynesi gibi... Mümkünse bunları ilk geçtiği yerde yahut ondan biraz fazla zikretmekle yetineceğim. Ama Hamza ve Hişâm’ın hemzedeki vakfıyla alakalı olanları inşallah yerinde zikredeceğim. Ayrıca

kitabım el-Mükerrer’de yaptığım gibi her iki sûre arasındaki vecihleri çarpma yoluyla (matematiksel hesaplama) belirteceğim.”¹⁰⁰

Mukaddimeden ve diğer eserlerinin tarzından anladığımız kadarıyla Neşşâr, bu eserinde de mütalaada kolaylık ilkesini benimsemektedir. Med mertebeleri, cem‘i mîminin sılası vb. yukarıda sıralanan çok tekrar eden uygulamalar haricinde meseleleri yeri geldiğinde belirtme usulünü takip etmektedir. Hamza ve Hişâm’ın hemzedeki vakfı konusunu ise çok tekrar eden uygulamalardan istisna ederek hep zikredeceğini ifade etmiştir. Ayrıca daha önce kıraat eserlerinde örneği bulunmayan her iki sûre arasındaki vecihleri çarpma yoluyla matematiksel olarak hesaplama yöntemini de izlemektedir. Bu meseleler ileride daha detaylı bir şekilde tahlil edilecektir.

Neşşâr bu yöntemi ilk defa bu eserinde kullanmamıştır. Mütalaada kolaylık ilkesini ilk olarak gördüğümüz eseri *el-Bedrü’l-münîr*’dir. Bu eserde Nâfi‘, Ebû ‘Amr ve İbn Kesîr kıraatlerini okuyucunun kolaylıkla anlayabileceği bir şekilde her meseleyi yerli yerince belirterek ele almıştır. Aynı metotla yazdığı bir diğer eser de *el-Mükerrer*’dir. Bu eserinde önceki çalışmasından farklı olarak kıraat-ı seb‘ayı işlemiştir. Çalışmamızın da konusu olan *el-Budûrû’z-zâhira* ise yazarın mukaddimede belirttiği gibi *el-Mükerrer*’in teveccüh görmesi ve arkadaşlarının kıraat-ı aşereye dair aynı onun tarzında bir eser yazmasını istemeleri sonucunda yazılmış bir eserdir. Son olarak ise müellifin son ve en büyük eseri olan ve yine aynı tarzda ama daha detaylı bir şekilde kıraat-ı aşerenin ele alındığı eseri *el-Vücûhü’n-neyyira*’dır. Dolayısıyla Neşşâr, bu eserlerinde sırasıyla üç, yedi ve on kıraatı mütalaada kolaylık ilkesiyle telif etmiştir. Bu manada sırasıyla bu eserlerde yazarın bu tarzdaki gelişimini müşahade etmekteyiz.

Müellif eser boyunca uygulamaları zikrederken imam sırasına uysa da nadiren bunun dışına çıktığı gözlenmektedir. Örneğin ibdâl uygulaması olan imamlardan söz ederken Verş, Ebû Ca’fer, Ebû Amr sırasıyla vermiştir.¹⁰¹ Burada

¹⁰⁰ Neşşâr, *el-Budûrû’z-zâhira fi’l-kırâ’âti’l-‘aşri’l-mütevâtira*, 1/46.

¹⁰¹ Neşşâr, *el-Budûrû’z-zâhira fi’l-kırâ’âti’l-‘aşri’l-mütevâtira*, 1/85, 108.

imamların beldesini baz alarak iki Medine kurrâsını ayırmamak adına böyle bir tercih yaptığı söylenebilir. Bazen ise hulflü uygulamayı sona alması sebebiyle takdim ve tehir yaptığı görülmektedir.¹⁰²

Neşşâr, Verş uygulamaları özelinde aşru suğrâyı takip etmektedir. Verş'in Ezrak tarîkenden gelen vecihlerin birçoğunda Verş'i, hatta bazen Nâfi''yi zikretmiştir.¹⁰³ Aşru kübrâyı esas aldığını diğer örneklerinden anladığımız müellif bu hususta Ezrak'ın sadece belirli yerlerde adını anmıştır.¹⁰⁴

Âyetlerde uygulamaları olan imamları zikrettikten sonra bahsetmediği diğer imamların uygulamalarını çoğunlukla “الباقون” bazen de “وَمَنْ لَمْ يَذْكُرْ” lafızlarını kullanarak zikretmiştir.¹⁰⁵

Eserin temel prensiplerinden olan bir şey çok tekrar etse de yeri geldiğinde zikretme metoduna müellif uymuştur. Ancak bir meselenin çok yakında zikri geçtiyse “ذِكْرٌ قَبِيلٌ” ifadesiyle atıf yapmıştır.¹⁰⁶

2.1.4. Eserin Kaynakları

Neşşâr birçok kaynaktan beslenmekle birlikte eserini genel itibarıyla *en-Neşr* tarîki üzere kaleme almıştır. Dolayısıyla *el-Budûrû'z-zâhira*'nın temel kaynağı İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri* adlı ölümsüz eseridir. Bunun yanında müellif, İbnü'l-Cezerî'nin diğer eserlerinden, çeşitli *Şâtibiyye* şerhlerinden ve İbnü'l-Cezerî öncesi klasik telifattan da faydalanmıştır.¹⁰⁷ Ancak eserin bütünü söz konusu olduğunda müellifin başka hangi kaynaklardan istifade ettiği muğlak olarak kalmaktadır. Yaptığı alıntılarda genel olarak kaynağını zikreden Neşşâr, vecihlerin birçoğunda kaynak belirtmemektedir. Özellikle tek kalmış vecihlerde tahkik ehli kimseler o zayıf vechin kaynağını kendi araştırmasıyla ortaya çıkarmaktadır. Bazı

¹⁰² Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/87.

¹⁰³ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 92, 97, 99, 105.

¹⁰⁴ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/202.

¹⁰⁵ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/97.

¹⁰⁶ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/107.

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî öncesi kıraat ekolleri için bk. Recep Koyuncu - Süleyman Kılıç, “İbnü'l-Cezerî Öncesi Kıraat Ekollerine Genel Bakış”, *Kilitbahir* 23 (Eylül 2023), 191-218.

noktalarda *en-Neşr*'e direkt atıf yaparken bazı yerlerde ise konunun ele alınış biçiminden *en-Neşr*'den alındığı okuyucu tarafından anlaşılmaktadır. Sonuç olarak müellifin en çok kullandığı kaynaklar şu şekilde sıralanabilir:¹⁰⁸

- *el-Câmi 'u's-sahîh* - Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (ö. 256/870)
- *el-Câmi 'u's-sahîh* - Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875)
- *es-Sünen* - Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as (ö. 275/889)
- *Câmi 'u'l-beyân fî'l-kırâ'âtî's-seb'* - Ebû Amr ed-Dânî
- *el-Müktefâ fî'l-vakf ve'l-ibtidâ* - Ebû Amr ed-Dânî
- *et-Teyisîr fî'l-kırâ'âtî's-seb'* - Ebû Amr ed-Dânî
- *el-'Unvân fî'l-kırâ'âtî's-seb'* - Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef es-Sarakustî (ö. 455/1063)
- *el-Kâmil fî'l-kırâ'ât* - Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî (ö. 465/1073)
- *et-Telhîs fî'l-kırâ'âtî's-semân* - Ebû Ma'ser et-Taberî (ö. 478/1085)
- *el-Müstenîr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr* – Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. Ubeydullâh İbn Sivâr (ö. 496/1103)
- *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hirzi'l-emânî* - Ca'berî (ö. 732/1332)
- *Şerhu bâbi vakfî Hamza ve Hişâm 'ale'l-hemz* - İbn Ümmü Kâsım (ö. 749/1348)
- *en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr* - İbnü'l-Cezerî
- *Takrîbü'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr* - İbnü'l-Cezerî
- *ed-Dürre fî kırâ'âtî's-selâseti'l-mütemmîme li'l-'aşere* - İbnü'l-Cezerî
- *Tahbîrü't-Teyisîr fî kırâ'âtî'l-e'immeti'l-'aşere* - İbnü'l-Cezerî

2.1.5. Eserin Kıraat Literatüründeki Yeri

Neşşâr'ın diğer birçok eserinin yanında *el-Budûrû'z-zâhira*'nın da çok ses getirdiği, birçok nüshasının istinsah edildiği ve rağbet gördüğü müellifin kendisi tarafından açıklanmaktadır.¹⁰⁹ Hicrî 11. yüzyıl kıraat âlimlerinden es-Sefâkusî de bu

¹⁰⁸ Muavvız Muhammed - Abdülmevcûd Âdil Ahmed (ed.), *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âtî'l-'aşri'l-mütevâtira* (Dâr-ı Âlemi'l-kütüb, 2000), 78.

¹⁰⁹ Neşşâr, *el-Vücûhü'n-neyyira fî kırâ'âtî'l-'aşera*, 141.

eserin hakkını teslim etmiş ve *el-Budûrû'z-zâhira*'nın döneminin en sağlam kıraat kaynaklarından biri olduğunu aktarmıştır.¹¹⁰

Eserin bu denli teveccüh görmesinin başlıca sebepleri olarak şunlar sayılabilir: Kıraat-ı aşere'ye ve bütün mütevatir rivayetlere dair ne varsa bu eser kendisinde toplamıştır. Ayrıca müellifinin kıraat meselelerine hakimiyetini ve vukufiyetini kanıtlamış biri olması, bu eserin insanlar tarafından muteber aslî kaynaklardan addedilmesini sağlamıştır. Eserin yazılış gayesi de olan kâîlerin kolaylıkla okuması ilkesi ise belki de onun tutulmasının en önemli sebeplerinden biri olarak zikredilebilir. Çokça tekrar eden uygulamalar hariç her meselenin yerli yerinde zikredilmesi ve okuyucunun sürekli başka âyetlere gönderilmemesi kıraat eserlerinde özgün bir yeri olduğunu bizlere kanıtlamaktadır.¹¹¹ Böylelikle eserin ansiklopedik bir hüviyeti olduğu da söylenebilir. Hangi âyette hangi uygulamanın olduğunu öğrenmek isteyen biri, bu eser sayesinde kolaylıkla aradığı bilgiye ulaşacaktır. Örneğin, Enes b. Mâlik'in hadis rivayetlerine bakmak isteyen birisinin Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ine bakması gerekirken; belirli bir konudaki sahih hadislere bakmak isteyen birisi ise *Sahihayn*'a bakması daha doğru olacak ve aradığı şeye daha kolay ulaşacaktır. Aynı şekilde kıraat ilmindeki farklı tarîklere ve tahrîrata taalluk eden meselelere konu merkezli bakacak birisinin İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'ine bakması gerekirken, mushaf sırasına göre belli bir âyetteki uygulamaları merak eden birisinin *el-Budûrû'z-zâhira*'ya bakması metot açısından daha isabetli olacaktır. Çünkü eserde mushaf sırası gözetilmiş ve daha önce tekrar edilmesine bakılmaksızın uygulamalar belirtilmiştir. Bu da eseri bu amaca matuf olarak başucu kitabı yapmaktadır.

2.1.6. Eser Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Eser üzerine yapılmış üç doktora çalışması vardır. Bunun haricinde de tahkik edilip çeşitli baskıları yapılmıştır:¹¹²

¹¹⁰ Ebû'l-Hasen es-Sefâkûsî, *Ğaysu'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 10.

¹¹¹ Muhammed - Âdil Ahmed, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 79.

¹¹² Kâidetü'l-burhân li'l-ma'lûmâti'l-Kur'âniyye, “عمر بن قاسم، النشار”.

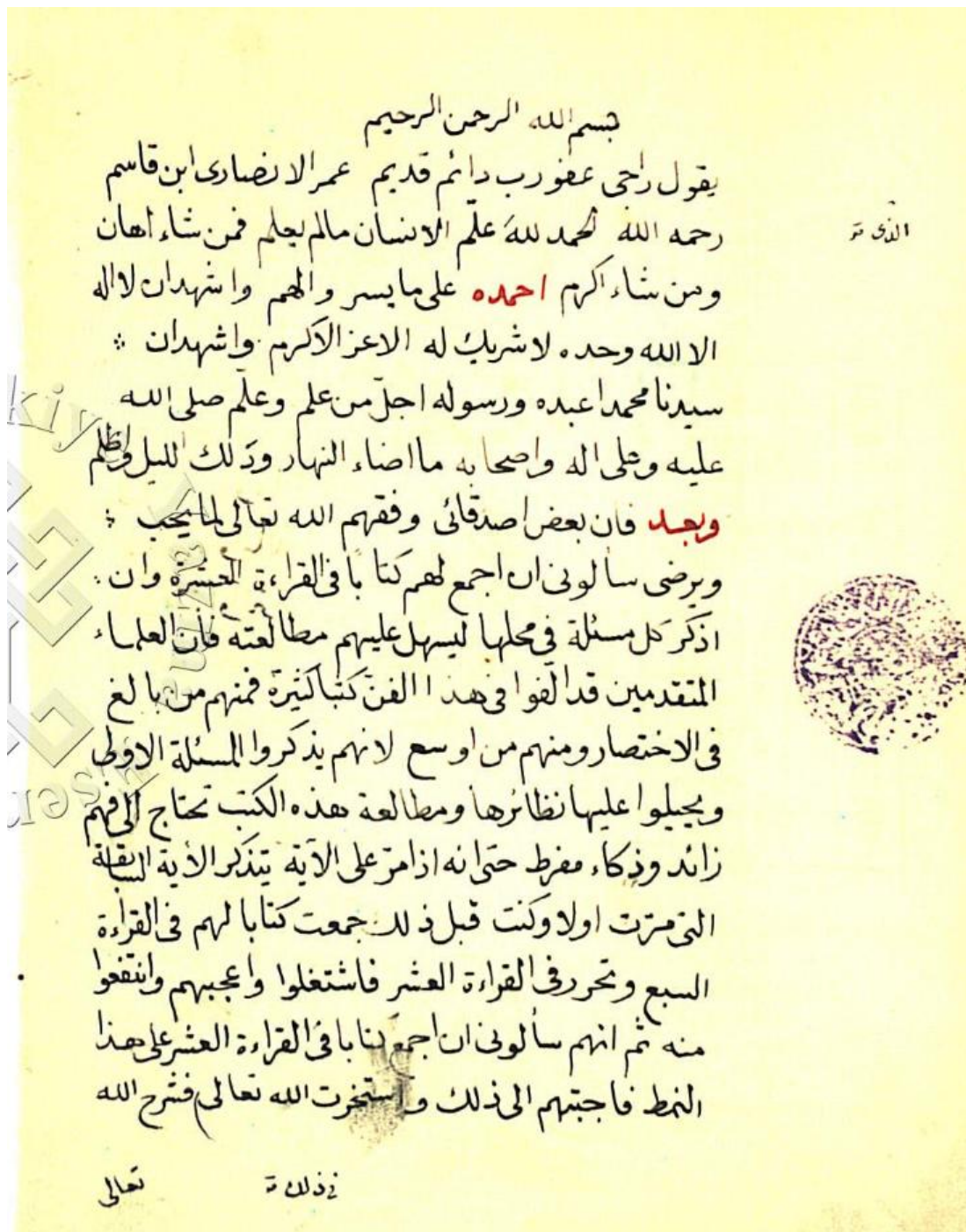
- a) Fevzi Yusuf el-Hâbîd tarafından 1985’de Ezher Üniversitesi’nde eserin başından Kehf Sûresi’ne kadar doktora tezi olarak incelenip tahkik edilmiştir.
- b) Abdülhüseyin Abdullah Mahmud tarafından 1990’da Bağdat Üniversitesi’nde doktora tezi olarak incelenip tahkik edilmiştir. Dârü’l-Fıkr yayınları tarafından 2009 yılında yayınlanmıştır.
- c) Furkaneddin Mihriban Ali el-Hindî tarafından 1990’da Medine İslam Üniversitesi’nde doktora tezi olarak incelenip tahkik edilmiştir.
- d) Muhammed Muavvız ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd tarafından tahkik edilip 2000 yılında Dâr-u Âlemi’l-kütüb tarafından ilk baskısı yapılmıştır.
- e) Ahmed İsa el-Ma’sarâvî tarafından tahkik edilmiş olup farklı baskıları mevcuttur:
 - Âlemü’l-kütüb, Beyrut, 2006.
 - Vakıflar ve İslamî İşler Bakanlığı, Katar, 2008.
 - Dârü’n-Nevâdir, Dımaşk, 2011.
 - Dâr-u İbn Kesîr, Katar, 2016.

2.1.7. Eserin Yazma Nüshaları

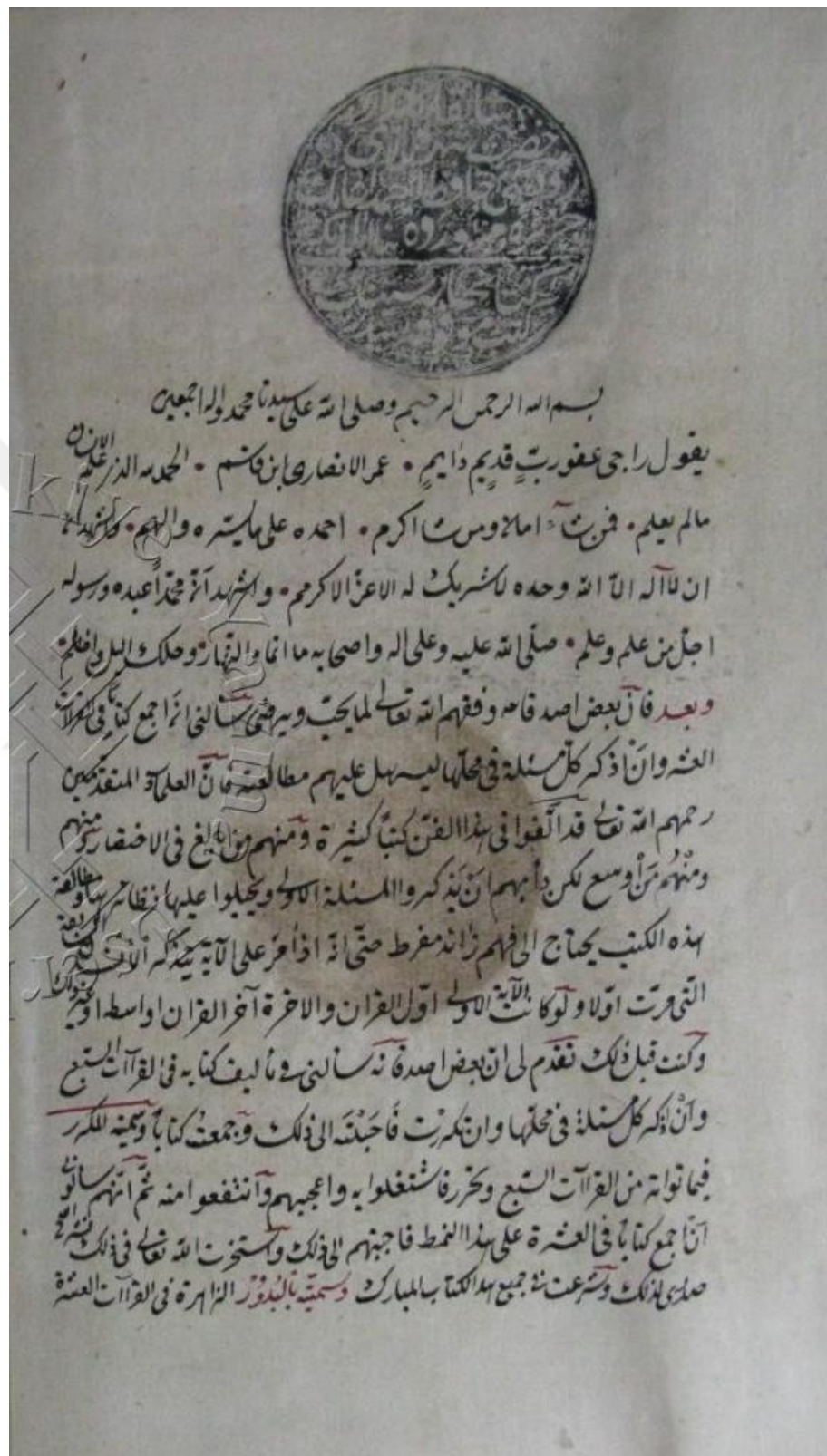
Eserin birçok yazma nüshası olup bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- İskenderiye Kütüphanesi, Mısır, Rakam: 3052C, Varak: 230.
- Darü’l-kütübü’l-Mısriyye, Mısır, Rakam: 2436/172, Varak: 198.
- Hüda Bahş Kütüphanesi, Hindistan, Rakam: 194, Varak: 217.
- Ezher Kütüphanesi, Mısır, Rakam: 1130 (Halîm, 172/32819), Varak: 172.
- Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, İstanbul, Rakam: 00008-207688, Varak: 219.
- Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, İstanbul, Rakam: 00005-326901, Varak: 203.
- Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, İstanbul, Rakam: 00343-251471, Varak: 270.

Tablo 2. Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 00008-207688

Tablo 3. Rodos Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, 857

Tablo 4. Nevşehir Gülşehir Karavezir İlçe Halk Kütüphanesi / 50 Gül-Kara

103

2.1.8. Abdülfettâh el-Kâdî'nin Aynı İsimli Eseri

Zikredilmesi gereken bir diğer husus da çalışmamızın konusu olan eserin ismiyle bire bir aynı isimde olan başka bir eserin varlığıdır. 20. yüzyıl kıraat âlimlerinden Abdülfettâh b. Abdulğani b. Muhammed el-Kâdî (ö. 1403/1982) eserine “*el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kirââtî'l-aşri'l-mütevâtira min tarîki's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*” ismini vermiştir. Günümüzde kıraat ilmi özelinde “*el-Budûrû'z-zâhira*” denildiğinde ilk akla gelen Neşşâr değil, Abdülfettâh el-Kâdî'nin eseridir. Yeni telif edilen eserlerde hep ondan iktibaslar yapılmış ve ilmî çevrede oldukça şöhret bulmuştur.

el-Kâdî de Neşşâr gibi kıraat meselelerini sade ve anlaşılır bir şekilde ele almıştır. Konuları işleyişi tamamen aynı olmasa da o da Neşşâr'ın yaptığı üzere Fâtihâ'dan Nâs'a kadar Kur'an tertibini gözeterek eserini telif etmiştir.¹¹³ Hatta eserin sayfa düzeni mushafı da içerecek şekilde ayarlanmış ve böylelikle okuyucunun Kur'an sayfasının hemen yanında kıraat vecihlerini de görebilmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte el-Kâdî eserinin mukaddimesinde mübtedî kıraat talebelerinin ihtiyacına binaen böyle bir eser kaleme aldığını ifade etmiştir. Daha sonrasında ise bu eserini yazarken es-Sefâkusî'nin *Ğaysu'n-nef' fî'l-kirââtî's-seb'* adlı eserinin tertibini izlediğini açıkça söylemiştir.¹¹⁴ es-Sefâkusî ise daha önce geçtiği üzere Neşşâr'ı ve eseri *el-Budûrû'z-zâhira*'yı öven ve eserini de onu takip ederek Kur'an tertibi üzere yazmış olan bir kıraat âlimidir. Bu meyanda, el-Kâdî'nin es-Sefâkusî'yi yöntem açısından izlemesi, dolaylı da olsa Neşşâr'ı usulen takip ettiği sonucuna bizleri götürmektedir.

“*el-Budûrû'z-zâhira*” terkibine yakından bakacak olursak, Neşşâr ve el-Kâdî gibi doğrudan bu şekilde olmasa da buna benzer kullanımlar tarihte mevcuttur. “*el-Budûrû'z-zâhira*” sözlük anlamı itibarıyla “parlak aylar” manasına gelmektedir. “*el-*

¹¹³ Muhammet Ayyıldız, *Abdülfettâh el-Kâdî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve el-Kirâât fî nazari'l-Müsteşrikîn ve'l-Mülhidîn İsimli Kitabının Tahlili* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2024), 12.

¹¹⁴ Abdülfettâh b. Abdulğani b. Muhammed el-Kâdî, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kirâ'âtî'l-aşri'l-mütevâtira min tarîkiyi's-Şâtibiyye ve'd-Dürre* (Beyrut: Dârü'l-Beyrûtî, 2007), 7.

Budûrî'z-zevâhir",¹¹⁵ "el-akmârü'z-zevâhir",¹¹⁶ "en-nücûmü'z-zevâhir"¹¹⁷ bu kullanımın farklı varyasyonlarıdır. İbn Tağrîberdî'nin "*en-Nücûmü'z-zâhira fî ahbâri mülûki Mısır ve'l-Kâhira*" adlı eseri de bu meyanda zikretmeye değerdir. Bu terkipler göz önünde bulundurulursa el-Kâdî'nin de böyle bir kullanım tercih etmesi makul görülebilir. Bununla birlikte onun aynı konuda eser yazdığı ve kendinden asırlar önce meşhur olmuş, yine kendisi gibi Mısırlı Neşşâr'ı duymamış olması da düşünülemez. Sonuç olarak; iki eserin de kıraat-ı aşereyi konu alması, kolaylık ilkesiyle yazılması ve Fâtihâ'dan Nâs'a kadar Kur'an tertibini gözetmesi gibi hususlar birlikte değerlendirildiğinde el-Kâdî'nin Neşşâr'dan esinlenerek teberrüken bu ismi vermiş olabileceği öne sürülebilir. Ne var ki el-Kâdî'nin bu doğrultuda herhangi sarîh bir beyanı bulunmamaktadır.

2.1.9. Müellifin Eleştirildiği Bazı Hususlar

el-Budûrî'z-zâhira her ne kadar kıraat üstatları ve muhibbânı tarafından tam not alsa da bazı noktalarda eleştiriye tâbî tutulmuştur. Bunlardan biri, Neşşâr'ın eserinde kıraat ilmindeki küllî kaidelere yer vermemesi sebebiyledir. Nitekim genel itibarıyla klasik kıraat eserlerinde küllî meseleler tek tek ele alınmış, daha sonra ferî farklılıklar zikredilmiştir. Neşşâr ise mushaf sıralamasını esas almış ve küllî kaideler için müstakil başlıklar açmamıştır.

Bir diğer eleştiri sebebi de eserde âyetlerin tamamının verilmeyerek sadece kıraat farklılığının ortaya çıktığı kesitin resm edilmesi ve resm-i Osmânî'nin bu manada esas alınmamasıdır. Örneğin vasl edilerek okunduğunda ortaya çıkan kıraat vecihlerini göstermek amacıyla Bakara Sûresi 13. âyetinden yalnızca السُّفَهَآٰءُ إِلَّا اِنَّهُمْ kısmı yazılmıştır.¹¹⁸

¹¹⁵ Ebû Abdullâh ez-Zübeyr b. Bekkâr el-Kureşî, *el-Ahbâru'l-muvaffakîyyât*, thk. Sâmî Mekî el-Ânî (Beyrut: y.y., 1416/1996), 215.

¹¹⁶ Ebû'l-Hasan Ali b. Zâfir b. Hüseyin el-Ezdî el-Hazrecî Cemâlu'd-Dîn, *Bedâi'u'l-bedâih* (Mısır: y.y., 1861), 181.

¹¹⁷ Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ - Mütemmimu't-tâbi'in*, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr (Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1408/1987), 7.

¹¹⁸ Neşşâr, *el-Budûrî'z-zâhira fî'l-kırâ'âtî'l-aşri'l-mütevâtira*, 1/89.

Neşşâr, eser boyunca her iki sûre arasındaki vecih sayısını darb (çarpma) yöntemiyle ortaya koymuştur. Mütেকaddim ulemâda görmediğimiz, vecihlerin kıyas yoluyla çoğaltılma uygulaması, onların tarîklerle karışması gibi bazı sakıncalar doğurabilmesi sebebiyle tenkit edilmiştir. İkinci bölümde bu hesaplama yöntemi müstakil bir başlık altında detaylıca açıklanmıştır.

Son olarak ise Neşşâr, eserinde aktardığı bazı bilgiler için herhangi bir kaynak belirtmemesi nedeniyle eleştirilmiştir. Bütün bu eleştiriler eserin kıymetine hanel getirecek tenkitler olarak görülmemelidir. Müellifin ve telif ettiği bu eserin ne derece hüsnükabul gördüğü ehlinin malumudur. Kaldı ki eleştiri konusu olan bazı maddelerin müellifin hatası değil, bizâtihi tercihi olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu yorumları eseri zayıflatan eleştiriler olarak değil, tahsiniyyât kabilinden değerlendirmek gerekir.

2.2. el-Budûrû'z-Zâhira fi'l-Kırâ'âtî'l-‘Aşri'l-Mütevâtira

Eserin müellife aidiyeti, yazılış metodu, kaynakları, üzerine yapılmış çalışmalar, yazma nüshaları vb. bilgilerle eserin genel tanıtımı yapıldıktan sonra bu bölümde eserin tahlili yapılacak ve müellifin kıraat konularını nasıl ele aldığı ve aktardığı açıklanacaktır. Eseri tahlil ederken izlediğimiz yöntem giriş bölümünde verilmiştir.

2.2.1. Mukaddime

Bir eserin mukaddimesi, o eserin vitrini mesabesindedir. Çoğu zaman okuyucu eline aldığı kitabın mukaddimesine bakarak okumaya devam edip etmeyeceğine karar verir. Tarih boyunca yazarlar eserleri için farklı başlangıç metotları geliştirmişlerdir. Söz konusu İslam dünyası olduğunda ise en çok rağbet gören başlangıç tarzı “berâat-i istihlâl” sanatıdır.¹¹⁹ Bir esere konusuyla ilgili istihlâhların kullanılarak güzel bir üslupla girizgâh yapılması anlamına gelen “berâat-i istihlâl”, şiirin Müslümanlar nezdinde ne kadar vazgeçilmez bir yeri olduğunun

¹¹⁹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Berâat-i İstihlâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/470.

kitaplardaki tezahürüdür. Genellikle kafiyeli bir şekilde (seci yapılarak) icra edilir. Böylelikle yazar ıstılahları hamdele ve salveyle buluşturup okuyucuyu cezbeden ve kitabın içine çeken canlı ve edebî bir başlangıç yapmaktadır.

Neşşâr da bu eserine besmele ve salveleden sonra “berâat-i istihlâl” sanatını kullanarak şu şekilde başlamaktadır:¹²⁰

"يَقُولُ رَاجِي عَفْوِ رَبِّ قَدِيمِ دَائِمِ عُمَرُ الْأَنْصَارِيِّ بْنِ قَاسِمٍ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ، فَمَنْ شَاءَ أَكْرَمَ، أَحْمَدُهُ عَلَى مَا يَسِّرُ وَالْهَمَّ. وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، أَجَلٌ مِنْ عِلْمٍ وَعِلْمٌ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ مَا أَضَاءَ النَّهَارُ وَخَلَّكَ اللَّيْلُ وَأَظْلَمَ."

Diğer eserlerinin mukaddimelerine bakıldığında da hepsinde birbirine benzer bir üslupla esere başladığı hemen fark edilecektir. Adeta bir imza niteliği taşıyan bu başlangıçlar, eserin Neşşâr'a ait olduğunu ele veren en temel ipuçlarından biridir. Diğer eserlerindeki örnekleri şunlardır:

el-Vücûhü 'n-neyyira:¹²¹

"يَقُولُ رَاجِي عَفْوِ رَبِّهِ الْحَلِيمِ الْكَرِيمِ السَّتَّارِ، عُمَرُ بْنُ قَاسِمٍ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَنْصَارِيِّ الْمُفَرِّئِ السُّنَّارِ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمُتَفَضِّلِ بِالْعَطَاءِ الْمُدْرَارِ، الْمُتَطَوِّلِ بِالنِّعَمِ الَّتِي لَيْسَتْ بِقِصَارٍ. الَّذِي إِذَا أَعْطَى فَلَا مَانِعَ، وَإِذَا مَنَعَ فَلَا مُعْطِي، وَلَوْ أَعْمَلُ وَأَكْثَرُ الْحَيْلِ وَالْأَفْكَارِ. سُبْحَانَهُ مِنْ كَرِيمٍ يَدْخُرُ مِنَ الْمَنَحِ مَا يَجُودُ بِهِ عَلَى الصِّغَارِ، مَا لَا يَطْلُعُ عَلَيْهِ الْكِبَارُ، {وَرُبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ}."

¹²⁰ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî 'l-kırâ 'âti 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/45.

¹²¹ Neşşâr, *el-Vücûhü 'n-neyyira fî kırâ 'âti 'l- 'aşera*, 140.

el-Bedrü'l-münîr:¹²²

"يَقُولُ الْعَبْدُ الْفَقِيرُ، الْمُعْتَرِفُ بِالْعُجْزِ وَالْتَّقْصِيرِ، عُمَرُ بْنُ قَاسِمٍ الْأَنْصَارِيُّ مَنْ عُرِفَ
بِالنُّشَارِ شَهِيرًا: الْحَمْدُ لِلَّهِ مَيَسِّرِ الْعُسْرِ، وَجَاعِلِ مِنَ الْقَلِيلِ كَثِيرًا، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ خَيْرِ خَلْقِهِ
مُحَمَّدٍ الْبَشِيرِ وَالنَّذِيرِ، السَّرَاجُ الْمُنِيرِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أُولِي الْعَجْدِ وَالْتَّشْمِيرِ،
صَلَاةً وَسَلَامًا دَائِمِينَ مَا أَظْلَمَ اللَّيْلُ وَأَضَاءَ النَّهَارُ إِلَى يَوْمِ النَّفِيرِ."

el-Câmi ' fî kırâ'ati 'l-Îmâm Nâfi:¹²³

" يَقُولُ رَاجِي عَفْوِ رَبِّهِ الْكَرِيمِ الْبَارِي، عُمَرُ بْنُ قَاسِمٍ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَنْصَارِيُّ."

Besmele, hamdele ve salvele kısımlarından sonra müellif eseri niçin telif ettiği hususuna kısaca şöyle değinmekte ve sonunda da eserinin ismini açık bir şekilde belirtmektedir:

"Bazı arkadaşlarım (Allah onları sevdiği ve razı olduğu işlerde muvaffak kılsın) benden kıraat-ı aşereyi toplayan, mütalaası kolay olması için her meselenin yerinde zikredildiği bir kitap yazmamı istediler. Çünkü mütekaddim ulemâ (Allah onlara rahmet eylesin) şüphesiz bu ilme dair birçok kitap telif ettiler. Kimisi kısaltmada aşırıya kaçmış, kimisi ise genişletmiş. Ancak ilk meseleyi zikredip, benzer meselelerde ona atıf yapmakla yetinmişlerdir. Bu kitapları okumak ise fazla bir anlayış ve keskin bir zeka gerektiriyor. Öyle ki, bir âyet geçtiğinde, ondan daha önce geçmiş bir âyeti hatırlamak icap ediyor. Kaldı ki âyetin biri Kur'an'ın başındayken diğeri sonunda, ortasında yahut başka bir yerinde olabilir.

Daha önce bazı arkadaşlarım benden kıraat-ı seb'a'ya dair bir kitap yazmamı istemişlerdi. Hatta tekrar etse bile her meseleyi yerinde zikretmemi talep etmişlerdi. Ben de bu talebe karşılık verdim ve '*el-Mükerrer fîmâ tevâtera mine'l-kırâ'ati's-seb'* ve *teharrara*' adını verdiğim kitabı kaleme

¹²² Sirâceddîn Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Bedrü'l-münîr fî kırâ'ati Nâfi* ve *Ebî 'Amr ve İbn Kesîr*, ed. Muhtâr Ahmet Deyre (Trablus: Cem'iyetü'd-da'veti'l-İslâmiyyeti'l-âlemiyye, 2003), 87.

¹²³ Neşşâr, *el-Câmi ' fî kırâ'ati 'l-Îmâm Nâfi* (Laleli, 00063-002), 48b.

aldım. Onlar da bu eseri çalıştılar, beğendiler ve ondan istifade ettiler. Daha sonra yine aynı bu tarz üzere bir kitap yazmamı istediler ve buna da karşılık verdim. Allah'tan bana hayırlı olan yolu göstermesini istedim ve bu hususta gönlümü ferahlattı. Sonunda bu kitabı yazdım ve ismini '*el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtire*' koydum."¹²⁴

Son olarak eserde takip ettiği metoda dair detaylı olmasa da kısa bir izah getirmektedir. Eserin telif sebebi ve eserde izlenilen metot, eserin genel tanıtım bölümünde daha detaylı bir biçimde tahlil edilmiştir.

2.2.2. İstiâze

İstiâze “عود” kökünden gelmekte olup sözlükte “sığınmak, korunmak” anlamlarına gelir.¹²⁵ Terim olarak ise “her türlü kötülükten korunabilmek için sözle Allah'ın yardım ve himayesini istemeyi” ifade eder.¹²⁶ Kıraat ilmi özelinde ise istiâze; kârînin kıraatten önce ağzını necasetten temizleyerek kendini tilavete hazırlaması, Kur'an okuyacağını dinleyicilere ilan etmesi ve âcizliğini itirafla hata yapmaktan, kovulmuş şeytanın şerrinden ve her türlü kötülüklerden Allah'a ilticâ etmesidir.

Tüm kıraat imamlarının üzerinde icmâ ettiği istiâze lafzı Nahl Sûresi'nde¹²⁷ de işaret edildiği üzere “أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” dir. İbnü'l-Cezerî'nin Ebû Tâhir İbn Sivâr, Ebû'l-'Izz el-Kalânîsi ve daha başka birçok âlimden aktardığına göre bizzat bu lafzın üzerinde âlimlerin ittifakı bulunmaktadır. Sehâvî de bu lafızda ümmetin icmâsı olduğunu kaydetmektedir.¹²⁸

¹²⁴ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/45-46.

¹²⁵ Ebû'l-Faḍl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 3/498.

¹²⁶ Muhsin Demirci, “İstiâze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/318.

¹²⁷ “Kur'an okuyacağın vakit, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.” en-Nahl 16/98.

¹²⁸ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, ed. Eymen Rüşdî Süveyd (Katar: Vizâretü'l-evkâf ve's-ş-şü'ûnü'l-İslâmiyye, 2018), 2/795.

Süleyman b. Surad'dan (ö. 65/685) nakledilen muttefekun aleyh bir hadiste istiâze lafzı icmâ edildiği şekilde geçmektedir:

“Biz Nebî sallallâhu aleyhi vesellem'in yanında oturmakta iken iki adam karşılıklı küfürleşmeye başladılar. Onlardan biri arkadaşına söverken öfkesinden yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Nebî sallallâhu aleyhi vesellem ise şöyle buyurdu: Ben öyle bir söz biliyorum ki eğer bir kişi bunu söylerse üzerindeki o kızgınlık hâli geçer. Eğer *أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ* derse...”¹²⁹

“Nahl Sûresi 98. Âyette emir *فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ* kalıbıyla gelmesine rağmen neden istiâze lafzı *أَعُوذُ بِاللّٰهِ* şeklinde başlamaktadır?” diye bir soru yöneltilecek olursa buna şu şekilde cevap verilebilir:

- Yukarıda da zikredildiği üzere *أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ* kalıbı üzerinde bütün âlimlerin ittifakı bulunmaktadır.
- Allah'a “sığınma” ve “talep etme” arasında fark vardır. Sin ve tâ harfleri “talep” manasını taşırlar. *اسْتَعِذْ بِاللّٰهِ* “Allah'tan seni korumasını talep et”, “sığınmanın talibi ol” demektir. Bu emir ise *أَعُوذُ بِاللّٰهِ* “Allah'a sığınırım” diyerek yerine getirilmiş olur. Böylelikle *أَعُوذُ بِاللّٰهِ* diyen kişi Allah'a sığınan ve ondan korunma talep eden kişidir. *أَسْتَعِذُّ بِاللّٰهِ* diyen ise Allah'a “sığınan” biri değil, sadece sığınmayı “talep eden” biri olur.¹³⁰
- Allahu Teâla başka âyetlerde bizlere O'na nasıl sığınmamız gerektiğini öğretmiştir. Ve bu lafızların hepsi *أَعُوذُ* ile başlamaktadır. *﴿وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ﴾*

¹²⁹ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr en-Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), "el-Hizr mine'l-gazab", 6115.

¹³⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 2/804.

﴿قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ﴾ ¹³¹ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ ¹³² ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ ¹³³ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ¹³⁴

أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ¹³⁴

- Müslim’de geçen sahih bir hadiste Peygamber Efendimiz ﷺ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ buyurmuş, ardından nasıl istiâze edilmesine örnekler verirken اُسْتَعِذْ değil, اَعُوذُ lafzını kullanmıştır. ¹³⁵

Her ne kadar örnekler çoğaltılabilirse de istiâze lafzının niçin âyetteki kalıp üzere okunmadığı bu maddelerle özetlenebilir. Özellikle Türkiye söz konusu olduğunda Müslümanlar her ne kadar Kur’an okumak istediğinde اَعُوذُ kalıbını kullansa da kıraat dışında -örneğin sohbet esnasında- bir âyet-i kerîme okumak istediğinde اُسْتَعِذْ بِاللَّهِ diyerek âyete başlamaktadır. Halbuki böyle bir okuyuş yukarıda delillendirildiği üzere sünnette vâkî değildir. Bununla birlikte اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ yegâne istiâze kalıbı da değildir. Diğer istiâze vecihleri şu şekilde sıralanabilir:

- اَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
- اَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
- اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
- اَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

¹³¹ el-Mü’minûn 23/97.

¹³² el-Felak 113/1.

¹³³ en-Nâs 114/1.

¹³⁴ el-Bakara 2/67.

¹³⁵ وَحَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، وَابْنُ نُمَيْرٍ، وَأَبُو كُرَيْبٍ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، جَمِيعًا عَنْ وَكِيعٍ . قَالَ أَبُو كُرَيْبٍ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ حَسَّانِ بْنِ عَطِيَّةٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَائِشَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ . وَعَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « إِذَا تَشَهَّدَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنْ أَرْبَعٍ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ »

Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, *Sahihu Müslim*, thk.

Muhammed Zühayr en-Nâsır (Cidde; Beyrut: Dâru'l-Minhâc; Dâru Tavki'n-Necât, 1433),

"Mâ yüsteâzü minhü fi's-salât", 588.

- أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
- أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
- أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ
- أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Kıraat âlimlerinin çoğunluğuna göre istiâze açıktan okunmalıdır. Hamza'dan istiâzenin her yerde gizli okunması gerektiği ve Fâtiha Sûresi'nin bundan hariç tutulduğu iki görüş nakledilse de bu kanaat şâz kalmıştır. Dolayısıyla namaz yahut hafî kıraat dışında istiâzenin açıktan cehrî bir şekilde okunması gerekmektedir.¹³⁶

Cumhur ulemâya göre; istiâzenin hükmü namazın içindeki yahut dışındaki her hâlde müstehabdır. Ayrıca okuyucu kıraatle ilgili bir sebepten okuyuşunu kesmek durumunda kalmışsa ve araya başka bir kelam girmişse bu kimsenin okumaya devam etmesi durumunda istiâzeyi tekrarlamasına gerek yoktur. Ama kıraatin dışında ve başka bir dilde bir kelam araya girmişse bu kimse yeniden istiâze ile başlar.¹³⁷

Neşşâr ise istiâze bahsinde İbnü'l-Cezerî'yi takip ederek onun verdiği örnekleri aktarmıştır. Kıraat imamlarının, âlimlerin, fukahânın ve ümmetin icmâ ettiği istiâze lafzını bazı rivayetlerle destekleyerek zikretmiştir. Ardından diğer istiâze vecihlerini nispet edildiği kimseler ve bölgelerle birlikte sıralamıştır. Son olarak ise istiâzenin cehrî-hafî okunması, istiâzede vakf-vasl ve sonrasında besmeleli yahut besmelesiz ibtidâ meselelerini kısaca özetleyerek hükme bağlamıştır.¹³⁸

2.2.3. Besmele

Besmele; "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" lafzının mastar hâlidir. Her işe "Bismillâhirrahmânirrahîm" diyerek "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla"

¹³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/819-821.

¹³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/833-836.

¹³⁸ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/65-71.

başlamamız Peygamber Efendimiz *sallallâhu aleyhi vesellem*'in sünneti gereğidir. Besmele ile başlanmayan her işin sonu ise sonuçsuz ve bereketsizdir.¹³⁹

Hayatımızın her ânında kullandığımız besmele, Kur'an-ı Kerim'i açtığımızda karşımıza çıkan ilk âyet-i celîledir. Taşlıcalı Yahya'nın veciz ifadesiyle "Kur'an okyanusunun ilk dalgası"dır. Öyle bir dalga ki her damlasından bin eşsiz inci tanesi dökülür.¹⁴⁰

Sûre başlarındaki besmelelerin âyet olup olmadığı mezheplerce tartışılmıştır. Bu durum toplam âyet sayısını da etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye göre besmele müstakil bir âyettir. Sûrelerin arasını ayırmak için teberrüken nâzil olmuştur. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre besmeleler, başında bulunduğu sûrelerin ilk âyeti sayılmaktadır. İmam Mâlik ve Evzâi'ye e göre ise besmelelerin hiçbiri âyet değildir.¹⁴¹

Neşşâr besmele bâbına kıraat imamlarının iki sûre arasındaki geçişi nasıl yaptıkları hususunu aktararak başlamıştır. İbn Kesîr, Âsım, Kisâi, Kâlûn, Ebû Ca'fer, İsbahânî iki sûre arasını ayırarak (fasl) okurken; Hamza birleştirerek (vasl) okumaktadır. Diğer imamların görüşlerinde ihtilaflar serd edilmiştir.¹⁴²

Tevbe Sûresi hariç tüm sûrelerin başında besmele çekme noktasında ihtilaf bulunmamaktadır. İki sûre arasında ise muhayyerlik olup besmele çekip çekmemekte kişi serbesttir. Besmelesiz vasl yapılacağında geçiş yapılacak yerin anlamı

¹³⁹ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995), 8697.

¹⁴⁰ Bekir Çınar, *Taşlıcalı Yahya Bey - Gencine-i Râz* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2014), 39-40. "Cân u dilden diyelüm bismillâh

Açalum sûz ile söz gencine râh

(...)

Oldı ol satr-ı Rahîm ü Rahmân

Eyvel-i mevc-i muhîtü'l-Kur'an

Şerh olursa eger ol mevc-i kadîm

Katresinden çıka biñ dürr-i yetîm"

¹⁴¹ Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbu't-te'vîl fî me'ânî't-tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şâhîn (b.y.: y.y., ts.), 1/17; Ebû'l-Yumn Abdurrahman b. Muhammed el-'Uleymî, *Fethu'r-Rahmân fî tefsîri'l-Kur'an*, thk. Nûreddîn Tâlib (b.y.: y.y., 1430/2009), 3/148.

¹⁴² Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âtî'l-aşri'l-mütevâtira*, 1/72.

gözetilmelidir. Sözelimi لا ve ويل ile başlayan sûrelerde besmelesiz vasl yapmak uygun görülmemiştir. Örneğin Müddessir Sûresi'nden ﴿وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ﴾ Kıyâmet Sûresi'ne ﴿لَا أُقْسِمُ﴾ besmelesiz vasl etmek kerih görülmüştür. Mutaaffîfîn, Beled ve Hümeze Sûreleri'ne geçişler de aynı hükme tâbîdir.¹⁴³

İki sûre arası geçişlerde ittifak edilen üç vecih şunlardır:

1. Vasl-ı küll
2. Kat'-ı küll
3. Vasl-ı Sâni

Bu üç veche ilaveten iki vecih daha bulunmaktadır:

4. Sekt bilâ besmele
5. Vasl bilâ besmele

Ebû 'Amr, İbn 'Âmir, Ya'kûb, Ezrak ve Halef ilk üç veche ek olarak ilave iki vecih de yaparken; Hamza sadece vasl bilâ besmele yapmaktadır.¹⁴⁴

2.2.4. Fâtiha Sûresi

﴿الْعَالَمِينَ﴾: Bir kelimedede vakf yapıldığında kurrânın genel uygulaması sükûn üzere kalmaktır. Cemî müzekker sâlim, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe olup sonu fethalı nûn ile biten kelimelerde ise Ya'kûb; nûn'dan sonra hâ-i sekt ile ﴿الْعَالَمِينَ﴾ şeklinde okumuştur.

﴿مَالِك﴾: Âsım, Ya'kûb, Halef mîm'den sonra elif'li okurken; geriye kalanlar elif'siz ﴿مَالِك﴾ okumuşlardır.

¹⁴³ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî'l-kırâ'âti 'l-'aşri 'l-mütevâtira*, 1/74.

¹⁴⁴ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî'l-kırâ'âti 'l-'aşri 'l-mütevâtira*, 1/74-75.

﴿الرَّحِيمِ﴾-﴿مَلِكِ﴾: Ebû ‘Amr ve Ya‘kûb idgâm ile okumuşlardır.

﴿الصِّرَاطِ﴾: Ruveys ve Kunbül ص harfini س ile okurken; Hamza’nın râvîsi Halef, Kur’an’da geçen lâm-ı târifli ve lâm-ı târifsiz bütün ﴿الصِّرَاطِ﴾ kelimelerini ص ile ز arası bir sesle işmâm yaparak okur. Hallâd ise yalnızca lâm-ı târifli ﴿الصِّرَاطِ﴾ kelimelerini işmâm ile okur. Bununla birlikte Hallâd’ın işmâm vecihleri hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır.¹⁴⁵

İshmâm ikiye ayrılır: Harfin işmâmı ve harekenin işmâmı. Yukarıdakiler harfin işmâmına örnektir. Harekenin işmâmı ise özellikle âyet sonlarında sükûnun ardından harekenin ses olmaksızın belirtilmesidir. Yine ﴿غِيْضٍ﴾, ﴿قِيلَ﴾ gibi kelimelerde kesranın dammeye meyl ettirilmesi de bu işmâm türüne girmektedir.

﴿عَلَيْهِمْ﴾: İbn Kesîr, Ebû Ca‘fer ve Kâlûn* cemî mîmi’ni vasl hâlinde sıla ile okur. Verş ise cemî mîmi’nden sonra hemze-i kat’ gelmesi durumunda sıla yapar.

Ya‘kûb ﴿عَلَيْهِمْ﴾, ﴿لَدَيْهِمْ﴾, ﴿إِلَيْهِمْ﴾, ﴿عَلَيْهِمَا﴾, ﴿إِلَيْهِمَا﴾, ﴿عَلَيْهِنَّ﴾, ﴿فِيَهُنَّ﴾ vb. yerlerde hâ’yı dammeli okur. ﴿يُخْرِجُهُمْ﴾’de olduğu gibi sâkin yâ bir sebepten düşerse bu sefer sadece Ruveys hâ’yı dammeli okur.¹⁴⁶ ﴿عَلَيْهِمْ﴾, ﴿لَدَيْهِمْ﴾, ﴿إِلَيْهِمْ﴾ kelimelerinde ise Hamza, Ya‘kûb’a muvafakat eder.

Neşşâr bu bahse besmele üzerinde vakf hâlinde ortaya çıkan vecihleri zikrederek başlamıştır. Tüm kıraat imamlarına göre besmele üzerinde vakf dört

¹⁴⁵ Ebû’l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Muhibbiddîn en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1424/2003), 1/307.

* Hulf ile okur.

¹⁴⁶ ﴿وَمَنْ يُؤْلِهِمْ﴾ (Enfal 8/16)’da istisna olarak dammeli okumaz.

vecihtir: Med, tevessut, kasr, kasr ile revm. Sadece ilk âyet değil, her âyet sonundaki vakfin vakf-ı tâm olduğunu belirtmiş ve orada ortaya çıkan medleri göstermiştir.¹⁴⁷

Neşşâr sûre içerisindeki hâ-i sekt, idgâm, işmâm, sıla gibi uygulamaları yeri geldikçe tafsilatına girmeden zikretmiştir. Eserinde sûre tertibini gözettiği gibi sûre içerisinde de âyet sıralarına bu manada dikkat etmektedir. Fâtiha Sûresi örneğinde görüldüğü üzere Neşşâr, kıraat uygulamalarının detaylarına girmeyip sûre merkezli bir yol izlemektedir. Örneğin Ya'kûb'un sâkin yâ'dan sonra gelen cemî zamirlerinin hâ'larını dammeli okuması meselesinin teferruatına girmemiş, sadece âyette geçen ﴿عَلَيْهِمْ﴾ kelimesini Ya'kûb ve Hamza'nın dammeli okuduğunu göstermekle yetinmiştir.¹⁴⁸ Bununla birlikte bir uygulamanın istisnasını vermesi gerektiğinde de onu belirtmekten geri durmamıştır. Nitekim Verş'in hemze-i münekkere'den önce gelen cemî mîmi'nin sılasından -bu sûrede olmamasına rağmen- bahsetmiştir.¹⁴⁹

2.2.5. İdgâm

İdgâm; sözlükte “örtmek, kaplamak, bir şeyi bir şeye katmak, burnundan konuşmak”¹⁵⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise; iki harften biri diğerine benzerlik yoluyla katıldığında ve dil her iki harfi tek bir hareketle çıkardığında buna idgâm denmektedir.¹⁵¹ İdgâm, kebîr ve sagîr olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İdgâm-ı kebîr, idgâma konu olan iki harfin de harekeli olması durumudur. İdgâm-ı kebîr olarak isimlendirilmesi, idgâm-ı sagîrden daha fazla vuku bulması ve harekeli harfin idgâmdan önce sakin kılınması sebebiyledir. İcrasının zorluğu ve mütemasileyn, mütecaniseyn ve mütekaribeyn çeşitlerinin hepsini kapsaması sebebiyle ona büyük idgâm dendiği de söylenmektedir. İdgâm-ı sagîr ise ilk harfin sakin olduğu idgâm çeşididir.¹⁵²

¹⁴⁷ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/76.

¹⁴⁸ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/79.

¹⁴⁹ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/78.

¹⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisân'l- 'Arab*, 12/203.

¹⁵¹ Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî ed-Dimeşkî Ebû Şâme, *İbrâzu'l-me'ânî min Hirzi'l-emânî* (b.y.: y.y., ts.), 77.

¹⁵² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l- 'aşr*, 2/876.

2.2.5.1. İdgâm-ı Kebîr

İdgâm-ı kebîr uygulaması daha çok on kıraat imamından Ebû Amr ile özdeşleşmiştir. Çünkü Ebû Amr'ın aynı cins, aynı mahreç yahut yakın mahreçlerden gelen iki harfî her zaman idgâm ettiği rivayet edilmiştir.¹⁵³ Dolayısıyla bu tür yerlerde Sûsî hulfsüz, Dûrî ile Ya'kûb hulf ile idgâm yapar.

İdgâmın gerçekleşmesini sağlayan bazı sebepler ve şartlar bulunmaktadır. Sebepleri; mahreç ve sıfatlarının aynı, farklı ve yakın olmasına bağlı olarak şu üç kısımda toplanmaktadır:

- 1- Temasül: Mahreç ve sıfatlarının bir olması. Ör: ¹⁵⁴﴿مِنْ نَاصِرِينَ﴾
- 2- Tecanüs: Mahreçleri bir, sıfatları farklı olması. Ör: ¹⁵⁵﴿أَزْكَبَ مَعَنَا﴾
- 3- Tekarüb: Mahreçleri ve/veya sıfatları yakın olması. Ör: ¹⁵⁶﴿وَقُلْ رَبِّ﴾

Şartları ise genel olarak şu şekilde sıralanabilir:

- Hat itibarıyla iki harfin engel olmaksızın kesişmesi gerekir. Örneğin ¹⁵⁷﴿إِنَّهُ﴾ ayetinde sıra idgâma engel değilken ¹⁵⁸﴿أَنَا نَذِيرٌ﴾ ayetinde elifin varlığı idgâma mânidir.
- Müdgam ve müdgamün fih iki ayrı kelimedede olması gerekir. Tek bir kelime içerisinde gelirse şu iki yer hariç idgâm yapılmaz: ¹⁵⁹﴿مَا, مَنَاسِكُكُمْ﴾
- ¹⁶⁰﴿سَلَكُكُمْ﴾

¹⁵³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân en-Nîsâbü'rî, *el-Mebsût fi'l-kirâ'âti'l-'aşr*, thk. Subey' Hamza Hâkîmî (Dimaşk: y.y., 1981), 91.

¹⁵⁴ Âl-i İmrân 3/22.

¹⁵⁵ Hûd 11/42.

¹⁵⁶ el-Mü'minûn 23/118.

¹⁵⁷ el-Bakara 2/37.

¹⁵⁸ el-Ankebût 29/50.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/200.

¹⁶⁰ el-Müddessir 74/42.

- Mütেকellim ve muhatap zamiri olan ت harfinden sonra idgâm yapılmaz. Ör: ¹⁶¹﴿كُنْتُ تُرَابًا﴾
- Şeddeden sonra gelen harfte idgâm yapılmaz. Ör: ¹⁶²﴿رَبِّ بِمَا﴾
- Tenvinden sonra gelen harfte idgâm yapılmaz. Ör: ¹⁶³﴿عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾
- Medd-i muttasıldan sonra gelen hemzelerde idgâm yapılmaz. Ör: ¹⁶⁴﴿هُؤُلَاءِ إِنَّ كُنْتُمْ﴾
- Sadece bu kelimeye has olarak ¹⁶⁵﴿فَلَا يَخْزُنْكَ كُفْرُهُ﴾ sakinden sonra gelen ك harfinde idgâm yapılmaz.

Medd-i munfasıl bulunan bir ayette aynı zamanda idgâm olursa Ebû Amr ve Ravh sadece bir elif ile idgâm yaparken, Ya'kûb hem bir elifle hem iki elifle idgâm yapar.

Mütemasileynde durum böyleyken mütecaniseyn ve mütekaribeyn söz konusu olduğunda 16 harf idgâm edilmiştir. Bu harfler رَضٍ سَنَشُدُّ حُجَّتَكَ بِذَلِكَ قُتْمَ sözünde toplanmıştır.¹⁶⁶ İster ayrı iki kelimedede ister tek kelimedede olsun Ebû Amr ve Ya'kûb bu harflerde idgâm yapar. Mütemasileynde olduğu gibi burada da müdgamın şeddeli, tenvinli ya da ت zamirli olmaması şartı vardır. Bazı harflerin idgâmına dair kaideler aşağıda zikredilmiştir.¹⁶⁷

¹⁶¹ en-Nebe 78/40.

¹⁶² el-Hicr 15/39.

¹⁶³ el-Bakara 2/173.

¹⁶⁴ el-Bakara 2/31.

¹⁶⁵ Lokmân 31/23.

¹⁶⁶ Ebû 'Amr 'Osmân b. Sa'îd ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-kirâ'âti's-seb'*, thk. Otto Pretzl (Beyrut: y.y., 1404/1984), 23.

¹⁶⁷ Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî el-Ğirnâtî İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ' fi'l-kirâ'âti's-seb'* (b.y.: y.y., ts.), 72; Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî el-Mütevellî, *Tehzîbün-neşr ve hizânetül-kirâ'âtil-'aşr*, thk. Mahmud Zeki Mahmud - Meysûn Ahmed Râtib Dehmân (Dârü'l-Beşîr, 2022), 1/329-357; Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrîb Usulü*, 102-104.

ق ve ك harflerinin tek kelimedede idgâmında ق harfinin makablinin harekeli olması ve kelimenin cemi mîm'i veya cemi müennes nûn'u almış olması gerekir. Ör: ﴿حَلَقَكُمْ﴾¹⁶⁸, ﴿طَلَقَكُمْ﴾¹⁶⁹. Eğer iki kelimedeyse yine ق harfinin makablinin harekeli olması gerekir. Ör: ¹⁷⁰﴿يُنْفِقُ كَيْفَ﴾.

ر, ل harflerinin birbirleriyle idgâmında da müdgamın makabli harekeli olmalıdır. Ör: ﴿هَئِذَا أَطَهَّرَ لَكُمْ﴾¹⁷¹. قال kelimesi ise bunun istisnası olup o da idgâm edilir. Ör: ¹⁷²﴿قَالَ رَبُّكَ﴾.

ع harflerinin idgâmı sadece ¹⁷³﴿فَمَنْ زُحْرِحَ عَنِ النَّارِ﴾ âyetinde vuku bulmaktadır.

Neşşâr, idgâm örneklerinde müdgam ve müdgamün fih olan harflerle birlikte hangi imamların orada idgâm yaptığını zikretmiştir.¹⁷⁴ İdgâmının tek örneği olan ¹⁷⁵﴿فَمَنْ زُحْرِحَ عَنِ النَّارِ﴾ âyetinde Ebû Amr ve Ya'kûb'un hulflü olarak ح harfini ع harfine sadece burada idgâm ettiğini ve bir benzerine kıyas etmenin mümkün olmayacağını ifade etmiştir.¹⁷⁶ Eğer vacip bir idgâm söz konusu ise hükmünü de belirtmeyi ihmal etmemiştir.¹⁷⁷

2.2.5.2. İdgâm-ı Sağîr

Önceki başlıkta da kısaca değinilen idgâm-ı sağîr; idgâma konu olan ilk kelimenin son harfinin yani müdgamın sâkin, ikinci kelimenin ilk harfinin yani

¹⁶⁸ el-Bakara 2/21.

¹⁶⁹ et-Tahrîm 66/5.

¹⁷⁰ el-Mâide 5/64.

¹⁷¹ Hûd 11/78.

¹⁷² el-Bakara 2/30.

¹⁷³ Âl-i İmrân 3/185.

¹⁷⁴ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî 'l-kırâ 'âti 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/89, 94.

¹⁷⁵ Âl-i İmrân 3/185.

¹⁷⁶ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî 'l-kırâ 'âti 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/262.

¹⁷⁷ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî 'l-kırâ 'âti 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/92.

müdgamün fîh'in harekeli olduğu durumda yapılan idgâma denir. Vacip, mümteni ve caiz olmak üzere üçe ayrılır.

Vacip idgâm, birincisi sâkin ikincisi harekeli iki harfin karşılaşması durumunda yapılan idgâmdır. Bunun ise bazı şartları bulunmaktadır:

- 1- Misleyn'den ilki hâ-i sekt olmayacak. Ör: هَالِكٌ (٢٨) مَالِيَةٍ.¹⁷⁸
- 2- İlk harf med harfî olmayacak. Ör: ﴿قَالُوا وَهُمْ﴾.¹⁷⁹
- 3- İlk harf boğaz harfî olmayacak. Ör: ﴿فَاصْفَحْ عَنْهُمْ﴾.¹⁸⁰

Mümteni idgâm, ilk harfin harekeli olup ikinci harfin sâkin olduğu durumda idgâmın caiz olmamasını ifade eder. Ör: ﴿طَنَنْتُمْ﴾.¹⁸¹

Caiz idgâm ise şu altı başlık altında incelenmektedir:

- 1- ذ'ın idgâmı
- 2- قَدْ'ın idgâmı
- 3- Tâ-i te'nîs'in idgâmı
- 4- هَلْ ve بَلْ'ın idgâmı
- 5- Mahreçleri yakın olan harflerin idgâmı
- 6- Tenvin ve nûn-ı sâkine'nin hükümleri

2.2.5.2.1. ذ'ın İdgâmı

- Zâl “ذ” harfini, safir harfleri olan ز, س, ص ve ayrıca د, ج, ت harfleri olmak üzere toplam altı harfe idgâm edenler Ebû Amr ve Hişâm'dır.
- ج harfî dışındaki diğer beş harfe idgâm edenler ise Hallâd ve Kisâî'dir.

¹⁷⁸ el-Hâkka 69/28.

¹⁷⁹ eş-Şuarâ 26/96.

¹⁸⁰ ez-Zuhruf 43/89.

¹⁸¹ Fussilet 41/22.

- Hamza ve Halef ise mahreç yakınlığı sebebiyle zâl'i د ve ت harflerine idgâm yapmışlardır.
- İbn Zekvân ise Ahfeş tarîkinden sadece د harfine hulf ile idgâm yapmakta diğer harflerde izhâr yapmaktadır.¹⁸²

Örnekler: ﴿إِذْ دَخَلُوا﴾, ﴿وَإِذْ جَعَلْنَا﴾, ﴿إِذْ تَبَرَأَ﴾, ﴿إِذْ زَيْنَ﴾, ﴿إِذْ سَمِعْتُمُوهُ﴾, ﴿إِذْ صَرَفْنَا﴾.¹⁸³

2.2.5.2.2. قَدْ'in İdgâmı

قَدْ ifadesinden sonra gelen şu sekiz harfin idgâmı ve izhârında ihtilaf edilmiştir: ج, ذ, ز, س, ش, ص, ض, ظ.

- Kâlûn, İbn Kesîr, Âsım, Ya'kûb ve Ebû Ca'fer bu harflerde izhâr yapmaktadır.
- Verş ض ve ظ harflerinde idgâm yapıp diğerlerinde izhâr yapmaktadır.
- Ebû Amr, Hişâm, Hamza, Kisâi ve Halef ise sekiz harfin hepsinde idgâm yapmaktadır.
- İbn Zekvân ذ, ظ, ض harflerinde hulfüz, ز harfinde hulf ile idgâm etmektedir.¹⁸⁴

Örnekler: ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا﴾, ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا﴾, ﴿لَقَدْ صَدَقَكُمُ﴾, ﴿قَدْ شَغَفَهَا﴾, ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ﴾, ﴿وَلَقَدْ﴾, ﴿لَقَدْ ظَلَمَكَ﴾, ﴿لَقَدْ سَمِعَ﴾, ﴿صَرَفْنَا﴾.¹⁸⁵

2.2.5.2.3. Tâ-i Te'nîs'in İdgâmı

Müenneslik tâ'sından sonra gelen şu altı harfte yapılan idgâmda ihtilaf edilmiştir: ص, ج, ظ, س, ز, ث.

¹⁸² Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 2/748-751.

¹⁸³ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-aşri'l-mütevâtira*, 4/24.

¹⁸⁴ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 2/752-755.

¹⁸⁵ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-aşri'l-mütevâtira*, 1/260.

- Kâlûn, İsbehânî, İbn Kesîr, Âsım, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb bu altı harfte izhâr yapmaktadır.
- Ebû Amr, Hamza ve Kisâî ise bu harflerde idgâm yapmaktadır.
- Ezrak sadece ط harfinde idgâm etmiş, diğer beş harfte izhâr yapmıştır.
- İbn Âmir ص ve ظ harflerinde idgâm etmiştir.
- Hişâm ث harfinde hulfatsız, ز, ج, س harflerinde hulf ile idgâm etmiştir.¹⁸⁶

Örnekler: ﴿لَهْدَمْتُ﴾, ﴿أَنْزَلْتُ سُورَةَ﴾, ﴿كَانَتْ ظَالِمَةً﴾, ﴿كَذَّبْتُ ثَمُودَ﴾, ﴿نَضَجْتُ جُلُودَهُمْ﴾

¹⁸⁷. ﴿خَبَثَ زِدْنَاهُمْ﴾, ﴿صَوَامِعُ﴾

2.2.5.2.4. هَلْ ve بَل'in İdgâmı

هَلْ ve بَل ifadelerindeki lâm harfin şu sekiz harfe idgâm edilmesinde ihtilaf edilmiştir: ت, ث, ز, س, ض, ط, ظ, ن.

- Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Zekvân, Âsım, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef bu sekiz harfte de izhâr yapar. Ebû Amr'ın tek istisnası Mülk ve Hâkka Sûreleri'ndeki ﴿هَلْ تَرَى﴾ ifadesinde ت harfine idgâm yapmasıdır.
- Hişâm için ض ve ن harfleri hariç diğer altı harfte ihtilafla birlikte idgâm rivayet edilmiştir. ﴿أَمْ هَلْ تَسْتَوِي﴾ âyetindeki ت harfinde ise istisna olarak izhâr yapmıştır.
- Hamza س, ث, ت harflerini hulfatsız, ط harfini ise hulf ile lâm'a idgâm eder.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 2/756-758.

¹⁸⁷ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî'l-kırâ'âti 'l-'aşri 'l-mütevâtira*, 1/286.

¹⁸⁸ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 2/759-762.

Örnekler: ﴿بَلْ تَأْتِيهِمْ﴾, ﴿بَلْ ضَلُّوا﴾, ﴿بَلْ سَوَّلَتْ﴾, ﴿بَلْ زَيْنَ﴾, ﴿بَلْ تَأْتِيهِمْ﴾, ﴿بَلْ ظَنَنْتُمْ﴾, ﴿بَلْ طَبَعَ﴾, ﴿بَلْ تَأْتِيهِمْ﴾, ﴿هَلْ تُؤْتِي﴾, ﴿تَتَّعُ﴾.¹⁸⁹

2.2.5.2.5. Mahreçleri Yakın Olan Harflerin İdgâmı

İdgâm edildiği harfin mahrecine olan yakınlığı sebebiyle idgâma konu olan sekiz harf şunlardır: ب, ف, ر, ل, د, ث, ذ, ن.

Nâfi', İbn Kesîr, İbn Zekvân, Âsım, Hamza'nın Halef rivayeti, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef için aslolan bu harflerde izhâr yapmaktır.

İbn Âmir, Kisâî, Verş ve Ebû Bekir Şu'be; Yâsîn ve Kalem Sûreleri'nin başındaki hurûf-ı mukattânın sonundaki ن harfini sonrasındaki âyetteki و harfine idgâm ederler. ﴿ن وَالْقَلَمِ﴾, ﴿يَس وَالْقُرْآنِ﴾.

¹⁹⁰âyetinde ب harfini ف harfine idgâm eden yalnızca Kisâî'dir.

¹⁹⁴﴿فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ﴾, ¹⁹³﴿قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ﴾, ¹⁹²﴿وَأَنْ تَعَجَبَ فَعَجِبْ﴾, ¹⁹¹﴿يَغْلِبْ فَسَوْفَ﴾, ¹⁹⁵﴿وَمَنْ لَمْ يَثْبُ فَاُولَئِكَ﴾ âyetlerinde Hişâm ile Hallâd hulf ile, Kisâî ile Ebû Amr hulfsüz sâkin ب harfinden sonra gelen ف harfini idgâm ederler. ﴿اَزْكَبَ مَعَنَا﴾ örneğinde Ebû Amr, Kisâî ve Ya'kûb hulfsüz, Kâlûn, İbn Kesîr, Âsım ve Hallâd ise hulflü idgâm ederler.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fi 'l-kırâ 'âti 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 4/253.

¹⁹⁰ Sebe' 34/9.

¹⁹¹ en-Nisâ 4/74.

¹⁹² er-Ra'd 13/5.

¹⁹³ el-İsrâ 17/63.

¹⁹⁴ Tâhâ 20/97.

¹⁹⁵ el-Hucurât 49/11.

¹⁹⁶ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fi 'l-kırâ 'âti 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 2/236.

﴿وَاضْبِرْ لِحُكْمٍ﴾ harfini ج harfinde Sûsî hulf-süz, Dûrî hulf ile idgâm eder. Ör:

¹⁹⁷ رَبِّكَ.

¹⁹⁸ ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ﴾ âyetinde olduğu gibi sâkin ج harfini ذ harfine nerede olursa olsun Ebû'l-Hâris idgâm eder.

Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Kisâî, Halef ¹⁹⁹ ﴿وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ﴾ terkinde ve Meryem Sûresi'nin başındaki hurûf-ı mukattaanın ﴿كَهَيَّعَ﴾ sonu olan ص harfinden ﴿ذَكَرَ﴾ kelimesine geçişte sâkin د harfini ث harfine idgâm ederler.²⁰⁰

2.2.5.2.6. Tenvin ve Nûn-ı Sâkine'nin Hükümleri

Tenvin ve sâkin nûn harfinin hükümleri şu dört başlık çerçevesinde ele alınmaktadır: *İzhâr, idgâm, iklâb ve ihfâ*.

Tenvin ve sâkin nûn'dan sonra boğaz harflerinden “ا, هـ, ع, ح, غ, خ” herhangi birisi geldiği takdirde bütün imamlar izhâr ile okumaktadır. İstisna olarak Ebû Ca'fer ²⁰¹ ﴿وَالْمُنْحَقَّةُ﴾, ²⁰² ﴿إِنْ يَكُنْ غَيًّا﴾, ²⁰³ ﴿فَسَيَنْغُضُونَ﴾ harflerinde ihfâ yapar. Şu âyetlerde ²⁰⁴ ise aşere tarîkinde izhâr, takrîb tarîkinde ise hulf ile ihfâ yapar.

Tenvin ve sâkin nûn'dan sonra şu altı harf “م, ن, و, ي, ل, ر” geldiği zaman bütün imamlar idgâm yapmaktadır. Çoğu imam ج ve ر harflerinde gunne ile okurken; Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâî, ve Halef hulf-süz bilâgunne ile okumaktadır.

¹⁹⁷ et-Tûr 52/48.

¹⁹⁸ el-Bakara 2/231.

¹⁹⁹ Âl-i İmrân 3/145.

²⁰⁰ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 2/763-783.

²⁰¹ el-İsrâ 17/51.

²⁰² en-Nisâ 4/135.

²⁰³ el-Mâide 5/3.

²⁰⁴ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/320.

Tenvin ve sâkin nûn'dan sonra ب harfî geldiğinde mealgunne ile م harfine kalb edilir ve iklâb yapılır.²⁰⁵

2.2.6. Hâ-i Kinâye

²⁰⁶﴿فِيهِ هُدًى﴾ âyetindeki idgâm ile birlikte ele alındığı için idgâm bahsinden hemen sonra hâ-i kinaye bahsi gelmektedir. Müfred müzekker gâib “هو” zamirinin, harekeli yahut sâkin harfler arasında gelmesi durumuna göre aldığı konum dört kısım altında incelenmektedir:

- 1- *İki harekeli harf arasında gelmesi:* Kendisinden önceki harfin harekesi doğrultusunda (damme ise vâv'a, kesra ise yâ'ya) uzatılmasında ittifak edilmiştir. Ör: ﴿يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا﴾, ﴿إِنَّهُ هُوَ﴾.
- 2- *İki sâkin harf arasında gelmesi:* Zamir bu durumda ittifakla sıla yapılmadan okunur. Ör: ﴿وَأَتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ﴾.
- 3- *Kendisinden önceki harf harekeli, sonraki harf sâkinse:* Bu durumda da sıla yapılmadan okunur. Ör: ﴿أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ﴾.
- 4- *Kendisinden önceki harf sâkin, sonraki harf harekeliyse:* Tek ihtilaflı kısım burasıdır. İbn Kesîr bu durumda zamirin makabli yâ ise kesra olarak, vâv ve elif ise damme olarak sıla yapmaktadır. Ör: ﴿خُذُوهُ فَغُلُّوهُ﴾, ﴿فِيهِ هُدًى﴾. Hafs ise ²⁰⁷﴿فِيهِ مُهَانًا﴾ âyetinde İbn Kesîr'e muvafakat etmektedir.²⁰⁸

Neşşâr hâ-i kinaye örneği geldiğinde İbn Kesîr'in sıla uygulamasını ve yeri geldiğinde ona muvafakat edenleri zikretmiştir.²⁰⁹

²⁰⁵ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 2/784-792.

²⁰⁶ el-Bakara 2/2.

²⁰⁷ el-Furkân 25/69.

²⁰⁸ Detaylı bilgi için bk. Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 2/797-814.

²⁰⁹ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-aşri'l-mütevâtira*, 3/81.

2.2.7. Hemzenin Hükümleri

Hemze “ء”, ses tellerinin tamamen kapanıp ardından güç akışının bir anda serbest kalmasıyla patlama şeklinde ortaya çıkması sebebiyle telaffuzu en zor harflerden biridir.²¹⁰ Zira hemze, konuşma organlarından boğazın ağza en uzak noktasından (aksa’l-halk) neşet etmektedir.²¹¹ Bu sebeptendir ki bazen harfin hakkı verilerek kâmil bir şekilde tahkik üzere; bazen de ibdâl, nakl, sekt, teshil gibi hafifletici uygulamalarla telaffuzu kolaylaştırılarak kıraat edilmektedir. Bu bölümde hemzenin tahfifine dair meseleler sırasıyla ele alınacaktır.

2.2.7.1. Müfred Hemze

Sözlükte “karşılık” anlamına gelen بدل kökünden türeyen ibdâl “dönüştürmek, bir şeyin yerine başkasını getirmek, özüne dokunmaksızın bir şeyi diğer bir şeye çevirmek” anlamlarına gelmektedir.²¹² Kıraat ilmi özelinde ise ibdâl kavramı; hemzenin yerine bir önceki harfin harekesi cinsinden elif, vâv ve yâ med harflerinden birini getirmek demektir. İbdâl edilen hemzeler bazen sâkin olabileceği gibi bazen de harekeli olabilmektedir. Verş, Ebû Amr ve Ebû Ca’fer sâkin hemzeyi ibdâl etmektedirler. Hamza ise sadece üzerinde vakf yapılan kelimenin hemzesinde ibdâl yapar. Bununla birlikte her birinin ibdâl uygulamaya dönük kendi kuralları ve istisnaları bulunmaktadır.²¹³

Ezrak fiilin mazi kökünün ilk harfi hemze olan kelimelerde (fâ’ül-fi’li hemze olan kelimelerde) sâkin yahut harekeli olsun hemzeyi ibdâl eder. Ör. ﴿مُؤْمِنُونَ﴾, ﴿فَلْيُؤَدِّ﴾, ﴿لَا تُؤَاخِذْنَا﴾ gibi kelimelerde sâkin hemzeyi ibdâl ederken; ﴿يَأْتُونَ﴾, ﴿يَأْكُلُونَ﴾ gibi kelimelerde sâkin hemzeyi ibdâl ederken; ﴿فَأُؤُوا﴾, ﴿مَأْوَاهُمْ﴾ gibi kelimelerde ise harekeli hemzeyi ibdâl etmektedir.

²¹⁰ Ğânim Kaddûri el-Hamed, *Kur’an Fonetigi Üzerine Tetkikler: Tecvid Âlimleri Özelinde*, çev. Mehmet Emin Maşalı vd. (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 128.

²¹¹ İbnu’l-Bâziş, *el-İknâ ‘fi’l-kırâ’âti’s-seb’*, 165.

²¹² Mehmet Ali Sarı, “İbdâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999).

²¹³ İbnu’l-Bâziş, *el-İknâ ‘fi’l-kırâ’âti’s-seb’*, 197; İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr*, 2/1225.

﴿تُتَوَّى﴾ gibi "الإيواء" bâbından gelen kelimelerde istisna olarak ibdâl yapmazken; ilk harfi hemze olmadığı halde ﴿الذَّبُّ﴾, ﴿بُسْ﴾, ﴿بُسْمَا﴾ kelimelerinde istisna olarak ibdâl yapar.²¹⁴

İsbehânî ise istisna tuttuğu bazı kelimeler ve onların türevleri hariç hemzeyi ibdâl etmektedir. Ezrak'ta olduğu gibi hemzenin fiilin ilk harfi olması gibi bir şartı bulunmamaktadır. İbdâl etmediği beş isim ve beş fiil (bazı türevleriyle birlikte) şunlardır:²¹⁵

Tablo 5. İsbehânî'nin ibdâl etmediği beş isim

لُؤْلُؤٌ	وَرِيئًا	الْكَأْسُ	الرَّأْسُ	الْبَاسُ (وَالْبَاسَاءُ)
----------	----------	-----------	-----------	--------------------------

Tablo 6. İsbehânî'nin ibdâl etmediği beş fiil

جِئْتُ	أَجِئْنَا، وَجِئْنَاهُمْ، وَجِئْمُونَا، وَتَبِئْ
نَبِئْ	أَنْبِئْهُمْ، وَنَبِئْهُمْ، وَتَبِئْ عِبَادِي، وَتَبَاتُكُمَا، وَأَمْ لَمْ يَبْأْ
قَرَأْتُ	قَرَأْنَاهُ، وَقَرَأْ
هَيَّئْ	وَيُهَيِّئْ

²¹⁴ İbn Mihrân, *el-Mebsût fî 'l-kırâ'âti 'l- 'aşr*, 108-109.

²¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî 'l-kırâ'âti 'l- 'aşr*, 2/1228.

تُؤَي	وُتُؤِيه
-------	----------

Ebû Amr ﴿اقْرَأْ﴾, ﴿وَنَبِّهْهُمْ﴾ gibi sükûnu cezm alameti olan, yani hemzenin kendiliğinden sâkin olmayıp sükûnu fiilin cezmi sebebiyle olan hemzeye ibdâl etmez. Bunun dışında kalan bütün sâkin hemzelerde ise hulf ile ibdâl yapar.²¹⁶

Ebû Ca'fer ise ﴿أَلْبِسْهُمْ﴾, ﴿وَنَبِّهْهُمْ﴾ hariç her yerde ibdâl yapmaktadır.²¹⁷

Neşşâr ﴿يُؤْمِنُونَ﴾ örneğinde sâkin hemzenin ibdâlini gösterirken Verş'ten sonra Ebû Ca'fer'i zikretmiş, kıraat ilmi geleneğinde Ebû Amr imam sırasında Ebû Ca'fer'den önce gelmesine rağmen burada Ebû Ca'fer'den sonra belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak müellifin imam sırasından ziyade bölge sırasına riayet ederek önce Medine kurrasını zikrettiği söylenebilir. Buna ek olarak Ebû Amr'ın hulfle vakfen ve vaslen ibdâl yaptığını, Hamza'nın ise sadece vakfen ibdâl yaptığını belirtmiştir.²¹⁸

2.2.7.2. Hemzenin Harekesinin Kendinden Önceki Sâkin Harfe Nakli

Sözlükte “bir yerden alıp başka bir yere iletme, taşıma, aktarma” gibi anlamlara gelen nakl kelimesi kıraat ıstılahında “harekeli hemzenin harekesinin kendinden önceki sâkin harfe aktarılması” şeklinde açıklanmaktadır.²¹⁹ Bu şekilde nakl, Türkçe dil bilgisi kurallarından “ulama”ya benzetilebilir. Nitekim ulamada konuşma dilinde telaffuz kolaylığı amaçlanırken nakl uygulamasında da hemzenin

²¹⁶ İbn Mihrân, *el-Mebsût fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 106.

²¹⁷ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulganî ed-Dimyâtî Şihâbeddîn el-Bennâ, *İthâfu fudalâi'l-beşer fi'l-kırâ'âti'l-erbe'ate 'aşer*, thk. Enes Mihre (Beyrut: y.y., 1427/2006), 76; Mütevellî, *Tehzibün-neşr ve hizânetül-kırââtil-'aşr*, 2/43.

²¹⁸ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/85.

²¹⁹ Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrîb Usulü*, 125; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 218.

tahfîfî ve kolay telaffuz edilmesi söz konusudur. Ör: ﴿مَنْ أَمَنَ﴾ kelimelerini مَنْ şeklinde okumak gibi.²²⁰

Verş ile özdeşleşen nakl uygulaması Verş'in iki tarîkinden de rivayet edilmektedir. Verş'in nakl yapması için sâkin harf ve hemzenin ayrı iki kelimedede art arda gelmesi gerekmektedir. Aynı kelime içerisinde gelen hemzelerde Verş nakl yapmaz. Ör: ﴿يَسْأَلُونَكَ﴾ gibi. Ayrıca hemzenin mâkablinde med harfî yahut cemî mîm'i olmaması gerekmektedir. Ör: ﴿عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ﴾, ﴿قَالُوا أَمَّا﴾ gibi. Zira hemzeden önce cemî mîm'i geldiği durumlarda İsbehânî'nin 1 ve 2 elifle, Ezrak'ın ise 5 elifle sırası vardır.²²¹ Bu meyanda şunu da ifade etmek gerekir ki İsbehânî ve Ezrak yalnızca ibdâl ve nakl uygulamalarını birlikte yapmaktadır. Diğer uygulamalarda İsbehânî Ezrak'a muvafakat etmemektedir.²²²

Neşşâr Bakara Sûresi 14. âyette ﴿وَإِذَا خَلَوْا إِلَى﴾ Verş'in nakl yaptığını ifade ettikten sonra İsbehânî'nin ve İbn Cemmâz'ın hulf ile okuduklarını eklemiştir. Halbuki İsbehânî'nin hulf ile okuduğu doğru değildir. İbn Cemmâz'ın ise burada nakil yaptığını dair bir bilgi yoktur. خَلَوْا kelimesinde vâv harfî sahih bir sâkin değilken niçin Verş'in nakl yaptığını Neşşâr şu şekilde açıklama getirmektedir: “Vâv'dan önceki harfin harekesi dammeden fethaya değişince vâv da sahih harfe dahil oldu”.²²³ Ebû Şâme şerhinde, *Şatibiyye*'nin ilgili beyitinde²²⁴ geçen “sahih sâkin” ter kibini nazım sahibinin med ve lîn harfî olmaması bakımından kullandığını yoksa illet harfî olmadığı gibi bir şeyin kastedilmediğini ifade etmiş ve örnek olarak ﴿وَإِذَا خَلَوْا إِلَى﴾ âyetinde nakl yapılmasını göstermiştir.²²⁵

²²⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l- 'aşr*, 2/1282.

²²¹ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî*, 155-158.

²²² Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrîb Usulü*, 125.

²²³ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âtî'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/90.

²²⁴ Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîrrûh er-Ru'aynî eş-Şâtibî, *Hırzu'l-emânî ve vechu't-tehânî fi'l-kırâ'âtî's-seb'*, thk. Muhammed Temîm ez-Za'bî (b.y.: y.y., 1426/2005), 19.

²²⁵ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî*, 156.

2.2.7.3. Hemzeden Önceki Sâkin Harf Üzerinde Sekt

Tilavette sesi kesme anlamına gelen üç kavram bulunmaktadır: *Sekt*, *vakf* ve *kat*. *Sekt*, nefes almaksızın sesi bir anlığına kesmek demektir. Okuyucu sekt yaptıktan sonra tilavete yeni bir nefes almadan devam etmektedir. Sektin vakftan farkı, daha kısa süreli olması ve nefes almanın olmamasıdır. *Vakf* ise nefes alacak kadar durmak demektir. Bu manada sektten daha uzun sürelidir ve genellikle âyet sonlarında vuku bulur. Lafzın ve mananın tamam olup olmamasına göre vakfın farklı çeşitleri bulunmaktadır. *Kat* ise okuyucunun kıraati tamamen kesmesi ve sonlandırmasıdır.²²⁶

Sekt genel itibarıyla iki kelimedenden biri sâkinle bitip sonraki kelimenin hemze ile başladığı durumlarda yapılmaktadır. Lâm-ı tarif, hemze-i münekkere ve bazı sâkin harflerde sekt uygulaması mevcuttur. Aşru suğrâ'da sadece Hamza'nın sekt bulunurken aşru kübrâ'da ise İbn Zekvân, Hafs ve İdris'in hulflü sekt de eklenmiştir.²²⁷

Hamza, Verş'in nakl yaptığı yerlerde (lâm-ı tarif, hemze-i münekkere) sekt yapmaktadır. Ör: ﴿عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾, ﴿الْأَرْضُ﴾ gibi. “شيء” kelimesinde Hamza'dan mutlak olarak sekt rivayet edilmiştir. İkinci râvîsi Hallâd'dan (bazı tarîklerde iki râvîsi birlikte) sekti kesin olarak terki de aynı şekilde rivayet edilmiştir. Aynı ihtilaf sâkin harf ve hemze tek kelime içerisinde geldiğinde de vâkî olup Hamza'nın sekt ve adem-i sekt rivayet olunmuştur. Ör: ﴿يَسْأَلُونَ﴾. Bunun istisnası ﴿يَسْأَلُونَ﴾ kelimesi olup burada sekt yapmaktadır.²²⁸ Belirtilen yerler dışında Hamza'nın muttasıl ve munfasıl med üzerinde de sekt vardır.²²⁹ Ör: ﴿أُولَئِكَ﴾, ﴿فِي أَنْفُسِكُمْ﴾. Bu sebeple sekt denilince akla ilk olarak Hamza gelmekte ve görüldüğü üzere tarîkleri arasında sekte dair bazı ihtilaflar bulunmaktadır.

²²⁶ Recep Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2023), 56.

²²⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/1312.

²²⁸ İbnu'l-Bâziş, *el-İknâ' fî'l-kırâ'âti's-seb'*, 237.

²²⁹ Bennâ, *İthâfu fudalâi'l-beşer fî'l-kırâ'âti'l-erbe'ate aşer*, 85.

Neşşâr, Hamza'nın medd-i munfasıl ve muttasıldaki sekinden genel olarak bahsetmemiştir. Ör: Bakara Sûresi 6. âyette ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ﴾ Hamza'nın (Halef hulfsüz, Hallâd hulflü) sektine yer vermemiştir. Aynı şekilde İbn Zekvân, Hafs ve İdris'in sektine de değinmemiştir.²³⁰ Ancak bazı hemze-i münkereler ve “شيء” kelimelerinde Hamza'nın sektine değinmiştir.²³¹

2.2.7.4. Bir Kelimede İki Hemze

Bir kelimede iki hemze geldiğinde kıraat imamları hemzenin şiddet sıfatına sahip olması ve telaffuzunun zorluğu sebebiyle onu tahfif etme yoluna gitmişlerdir. Bu tür iki hemzeli durumlarda ilk hemze istifham hemzesi olması sebebiyle daima fetha üzere sabittir. İkinci hemze ise hareke yönünden değişken olup sahip olduğu harekeye göre kıraat imamları tarafından farklı şekillerde okunagelmıştır.²³²

İkinci hemze fethalı ise uygulamalar şu şekildedir:

ءَأَنذَرْتَهُمْ²³³

أَهْ نَذَرْتَهُمْ ————— ب ح ل (ابن عبدان عن حلواني) جمع

أَهْ نَذَرْتَهُمْ ————— ج (من طريقين) ديس

أَءْ نَذَرْتَهُمْ ————— ازرق

أَءْ نَذَرْتَهُمْ ————— الجمال عن حلواني ل

أَءْ نَذَرْتَهُمْ ————— داجوني م ن ف ر حه خل

²³⁰ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/84.

²³¹ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/90, 95.

²³² Ahmed b. Musa b. el-Abbâs et-Temîmî Ebû Bekir el-Bağdâdî İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fî'l-kırâ'ât*, thk. Şevkî Dayf (Mısır: y.y., 1400), 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l- 'aşr*, 2/1154.

²³³ el-Bakara 2/6.

İkinci hemze kesralı ise uygulamalar fethalı durumla aynıdır. Ancak En'âm Sûresi'ndeki اَيْنُّكُمْ kelimesinde²³⁴ Ruveys'in, Fussilet Sûresi'ndeki اَيْنُّكُمْ kelimesinde²³⁵ ise Hişâm'ın hulfü bulunmaktadır.

İkinci hemze dammeli ise uygulamalar şu şekildedir:

قل اَوْتِبُكُمْ²³⁶

ءُ ————— ب ح جع

ءُ ————— ا د ح يس

اءُ ————— ل (حلواني)

اءُ ————— ل (داجوني) م ن ف ر حه خل

Neşşâr, Bakara 6. âyet-i kerîmede اَنْزَلْنَاهُمْ kelimesine istifham hemzesinin geldiğini ifade ederek başlamıştır. Ardından Kâlûn, Ebû 'Amr ve Ebû Ca'fer'in istifham hemzesini tahkik ile okuyup ikinci hemzeyi teshil ile okuduklarını ve arasına elif koyduklarını; Verş, İbn Kesîr ve Ruveys'in aynı şekilde ama iki hemze arasına elif koymadan okuduklarını; Hişâm'ın ikinci hemzeyi araya elif koyarak hem teshil hem de tahkik ile okuduğunu aktarmıştır. Hişâm'ın araya elif koymadan tahkikle okuduğu üçüncü vechi ise zikretmemiştir. Daha sonra İbn Zekvân, Âsım, Hamza, Kisâî ve Ravh'ın elifsiz tahkikle okuduklarını ifade etmiştir. Son olarak ise vakf hâlinde Hamza'nın tahkik, teshil ve ibdâl uygulamalarını, ayrıca Verş'in de vakfen ve vaslen ibdâlinin olduğunu söylemiştir.²³⁷

²³⁴ el-En'âm 6/19.

²³⁵ Fussilet 41/9.

²³⁶ Âl-i İmrân 3/15.

²³⁷ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî 'l-kırâ'âti 'l-'aşri 'l-mütevâtira*, 84-85.

Müellif, Âl-i İmrân Sûresi 15. âyette geçen ﴿قُلْ أُتِبْتُكُمْ﴾ ifadesinde ise yukarıda verildiği üzere vecihleri zikretmiş, ardından Hamza'nın burada vakf yapması hâlinde İbnü'l-Cezerî'den alıntı yaparak 10 vechin caiz olduğunu belirtmiş ve bunları tek tek şu şekilde sıralamıştır:

1. Lâm harfinde sekt ile, ikinci hemze damme ile tahkik, üçüncü hemze ise teshîl (beyne beyne) ile okunur.
2. Birincisi gibidir, ancak üçüncü hemze dammeli yâ harfine ibdâl edilir.
3. Lâm harfinde sekt olmaksızın, birinci ve ikinci hemzeler tahkik, üçüncü hemze ise teshîl (beyne beyne) ile okunur.
4. Üçüncüsü gibidir, ancak üçüncü hemze dammeli yâ harfine ibdâl edilir.
5. Lâm harfinde sekt ile, ikinci ve üçüncü hemzeler teshîl (beyne beyne) ile okunur.
6. Beşincisi gibidir, ancak üçüncü hemze dammeli yâ harfine ibdâl edilir.
7. Sekt olmaksızın, ikinci ve üçüncü hemzeler teshîl (beyne beyne) ile okunur.
8. Yedincisi gibidir, ancak üçüncü hemze dammeli yâ harfine ibdâl edilir.
9. Nakl ile, ikinci ve üçüncü hemzeler teshîl (beyne beyne) ile okunur.
10. Dokuzuncusu gibidir, ancak üçüncü hemze dammeli yâ harfine ibdâl edilir.²³⁸

Daha sonra Ca'berî'nin bunu 27 veche kadar çıkardığını eklemiş ve Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Yûsuf en-Nahvî'den (meşhur ismiyle es-Semîn) bu 27 vechin nazım hâlinde açıklamasını vermiştir:²³⁹

- 1) سَبْعَ وَعِشْرُونَ وَجْهًا قُلْ لِحَمْرَةٍ فِي ... قُلْ أُتِبْتُكُمْ يَا صَاحِبَ إِنْ وَقَفَا
- 2) فَالْتَقُلْ وَالسَّكْتُ فِي الْأُولَى وَتَرْكُهُمَا ... وَأَعْطِ ثَانِيَةً حُكْمًا لَهَا أَلْفَا
- 3) وَأَوَا وَكَالَوَا أَوْ حَقَّقْ وَثَالِثَةً ... كَالَوَا أَوْ يَا وَكَالِيَا لَيْسَ فِيهِ خَفَا
- 4) وَاضْرِبْ يَبْنَ لَكَ مَا قَدَّمْتُ مُضْجًا ... وَبِالْإِشَارَةِ اسْتَعْنَى وَقَدْ عُرِفَا

²³⁸ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî 'l-kırâ 'âtî 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/206.

²³⁹ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî 'l-kırâ 'âtî 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/207.

Bu beyitlerin Türkçe çevirisi şöyledir:

- 1) Ey dostum! ﴿قُلْ أُو۟سِب۟كُمْ﴾ âyetinde Hamza için yirmi yedi farklı kıraat vechi vardır, eğer vakf edilirse.
- 2) İlk kelimedede nakl ve sekt mümkündür; bunların terk edilmesi de mümkündür. İkinci kelimeye gelince, ona da aynı şekilde bu hükümler uygulanır.
- 3) Vâv gibi oku ya da vav harfiyle, yahut gerçek bir vav harfiyle. Üçüncüsü ise vâv gibi yahut yâ harfiyle olabilir; bunda bir gizlilik yoktur.
- 4) (Bu meselede) kıyas yap, sana söylediklerim açıkça ortaya çıkar. Zaten işaretlerle anlatmak yeterlidir, mesele bilinmektedir.

Ancak müellife göre bu 27 vechin yalnızca İbnü'l-Cezerî'den naklettiği 10 tanesi sahihtir. Diğerlerinin neden geçersiz olduğunu şöyle açıklamıştır:

“Bu 27 vecihten sadece daha önce zikredilen 10 tanesi sahih kabul edilir. Çünkü son hemzenin yâ harfi gibi teshil edilmesi ile gelen 9 vecih, ki bu en karmaşık (mu‘dıl) vecihlerden biridir, daha önce açıklandığı üzere geçerli değildir. İkinci hemzenin saf bir vâv harfine dönüştürülmesi, ki bu 6 şekilde mushaf yazımına uyum amacıyla yapılmakta olup caiz değildir. İlk hemzede nakl yapılırken, ikinci hemzenin tahkik edilmesi de 2 vecihten (her iki tahkik şekliyle birlikte) uyumlu değildir.”²⁴⁰

Bu örnekte sahih 10 vechin dışında; hemzenin yâ harfi olarak teshilinin, resm-i mushafa uyum için vâv harfine tebdilinin ve ilk hemzede nakl yaparken ikinci hemzede tahkik yapmanın geçersiz olduğunu Neşşâr açıklamaktadır.

2.2.7.5. İki Kelimedede İki Hemze

İki ayrı kelimedede yan yana gelen hemzelerde de farklı uygulamalar söz konusudur. Bu tür durumlarda ilk hemze kelimenin sonunda gelirken diğer hemze ise

²⁴⁰ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî 'l-kırâ 'âti 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/207.

ayrı bir kelimenin başında gelmektedir. Bu iki kelimenin aynı yahut farklı harekeye sahip olmasına göre uygulamalar değişiklik göstermektedir.²⁴¹

Harekeleri aynı olduğu durumlarda eğer her iki hemze de fethalı ise uygulamalar şu şekildedir:

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ²⁴²

— إسقاط - تحقيق — ب د ح يس

— تحقيق - تسهيل — ج ز جع يس

— تحقيق — إبدال بالالف - أزرق ز

Eğer iki hemze de kesralı ise uygulamalar şu şekildedir:

مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا²⁴³

— تسهيل - تحقيق — ب هـ

— تحقيق - تسهيل — ج ز جع يس

— إسقاط - تحقيق — ج ز يس

Eğer iki hemze de dammeli ise uygulamalar şu şekildedir:

أُولَئِكَ²⁴⁴

— تسهيل - تحقيق — ب هـ

²⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-‘aşr*, 2/1201.

²⁴² en-Nisâ 4/5.

²⁴³ en-Nisâ 4/24.

²⁴⁴ el-Ahkâf 46/32.

— تحقيق - تسهيل — ج ز جع يس

— إسقاط - تحقيق — ز ح يس

— تحقيق - إبدال واواً — ج ز

Hemzelerin harekelerinin farklı olduğu durumlarda ise uygulamalar şu şekilde farklılaşmaktadır:

- Birinci hemze fethalı, ikinci hemze kesralı olursa ikinci hemzede teshil yapılır. Ör. شُهَدَاءُ إِذْ حَضَرَ
- Birinci hemze kesralı, ikinci hemze fethalı olursa ikinci hemze yâ'ya ibdâl edilerek okunur. Ör. هُؤُلَاءِ أَهْدَى
- Birinci hemze dammeli, ikinci hemze kesralı olursa ikinci hemze hem teshil hem vâv'a ibdâl edilerek okunur. Ör. مَنْ يَشَاءُ إِلَيَّ
- Birinci hemze dammeli, ikinci hemze fethalı olursa ikinci hemze vâv'a ibdâl edilerek okunur. Ör. ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ

Neşşâr iki kelimedede iki hemze geldiği durumlarda açıkça tüm vecihleri sıralamıştır. Hamza ve Hişâm'ın da vakf ettiğinde ortaya çıkan uygulamalarını zikretmeyi de ihmal etmemiştir.²⁴⁵

2.2.7.6. Hamza ve Hişâm'ın Hemzede Vakfı

Bu bölüm hemzenin hafifletilmesinin bütün türlerini içerisinde barındırması ve birçok vechin bulunması sebebiyle kavraması en zor bölümlerden biridir. Öyle ki Ebû Şâme bu mesele hakkında şu sözleri sarf etmektedir: “Bu bölüm kurallarını yerleştirme ve makâsıdını anlama noktasında hem mensur hem manzum olarak en

²⁴⁵ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fi 'l-kırâ'âti 'l-'aşri 'l-mütevâtira*, 1/89, 103; 2/269, 275.

zor bâblardan biridir.”²⁴⁶ Hamza ve Hişâm’ın hemze üzerinde vakfı meselesi müstakil eser olarak birçok âlim tarafından ele alınmış ve detaylı incelemeye tâbi tutulmuştur. Bu çalışma özelinde diğer başlıklarda olduğu üzere konunun genel hatları verilmekle yetinilecektir.

Hamza ve Hişâm (Takrîb tarîkinde Hulvânî) vakf hâlinde sâkin ve harekeli hemze üzerinde tahfîf uygulamalarında bulunmaktadır. Sâkin hemzede vakf durumunda; hemze ister kelime ortasında (mutavassıt) olsun, ister kelime sonunda (mütetarîf) olsun kendisinden önceki harfin harekesi cinsinden bir harfe ibdâl edilir.²⁴⁷ Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi:

- يَأْكُل > يَأْكُلْ
- يُؤْمِنُونَ > يُؤْمِنُونَ
- إِنْ يَشَاءُ > إِنْ يَشَاءُ

Harekeli hemzelerde ise hemzenin makablinin sâkin ve harekeli olduğu duruma göre vücûhât değişmektedir. Hemze dammeli yahut kesralı ve makabli de sâkin olursa; tûl, tevessut ve kasr ile hazif/iskât ve tûl ve kasr ile teshil vardır. Kendi med mertebeleri dikkate alındığında Hamza için (5-3-1) iskât (5-1) teshil, Hulvânî için (3-2-1) iskât (3-1) teshil olmaktadır. Makabli fethalı olursa teshil vecihleri yoktur. Medd-i muttasıllı harekeli bir hemze olan السُّفَهَاءُ örneğinde uygulamalar şu şekilde ortaya çıkmaktadır:²⁴⁸

Hamza için:

- Tûl ile iskât (5 elif) السُّفَهَا
- Tevessut ile iskât (3 elif) السُّفَهَا

²⁴⁶ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî*, 165.

²⁴⁷ Ebu'l-Kâsım Yûsuf b. Ali el-Yeşkurî el-Hüzelî, *el-Kâmil fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr ve'l-erbe'îne'z-zâideti 'aleyhâ*, thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâ'î eş-Şâyib (b.y.: y.y., 1428/2007), 427; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*, 2/1337.

²⁴⁸ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âtî'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/89.

- Kasr ile iskât (1 elif) السُّفَهَا
- Tûl ile teshil (5 elif) السُّفَهَا
- Kasr ile teshil (1 elif) السُّفَهَا

Hulvânî için:

- Tûl ile iskât (3 elif) السُّفَهَا
- Tevessut ile iskât (2 elif) السُّفَهَا
- Kasr ile iskât (1 elif) السُّفَهَا
- Tûl ile teshil (3 elif) السُّفَهَا
- Kasr ile teshil (1 elif) السُّفَهَا

Eğer hemzeli kelimedden önce medd-i muttasıl yahut medd-i munfasıl varsa bu durumda Hulvânî için 2 elifle, 1,5 elifle ve 1 elifle iskât söz konusudur.

شَيْءٌ – شَيْءٌ – شَيْئاً kelimelerinin vakf hâlinde ise uygulamalar şu şekildedir:

شَيْءٌ:

- İskât – شَيْءٌ
- İskât ile işmâm – شَيْءٌ
- İskât ile revm – شَيْءٌ
- İdgâm – شَيْءٌ
- İdgâm ile işmâm – شَيْءٌ
- İdgâm ile revm – شَيْءٌ

شَيْءٌ:

- İskât – شَيِّ
- İskât ile revm – شَيِّ
- İdgâm – شَيِّ
- İdgâm ile revm – شَيِّ

شَيِّئاً:

- Nakil – شَيِّا
- İdgâm – شَيِّا

Neşşâr eserin mukaddimesinde çok zikredilen uygulamalar hariç her meseleyi yerli yerinde zikredeceğini ifade etmişti. Hamza ve Hişâm'ın hemze üzerinde vakfı her ne kadar çok yerde bulunsa da meselenin karışıklığı ve idrakinin zorluğu sebebiyle bu kuralının istisnası olduğunu da eklemişti.²⁴⁹ Gerçekten de müellifin bu uygulamanın bulunduğu yerlerde diğer meselelere nispeten daha uzun ve detaylı açıklama yaptığı görülmektedir.

﴿اللَّهُ يَسْتَهْزِي بِهِمْ﴾ âyetinde يَسْتَهْزِي kelimesinde vakf hâlinde biri zayıf dördü güçlü olmak üzere beş vechin bulunduğunu ifade etmiş ve hepsini tek tek şu şekilde belirtmiştir:²⁵⁰

- Sâkin yâ üzerinde vakf - يَسْتَهْزِي
- Dammeli yâ üzerinde vakf - يَسْتَهْزِي
- Teshil ile revm – يَسْتَهْزِي
- İşmâm - يَسْتَهْزِي
- Hemze ile yâ arası (mu'dıl)

²⁴⁹ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî 'l-kırâ 'âtî 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/46.

²⁵⁰ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî 'l-kırâ 'âtî 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/91.

Müellif bu son vechin zayıf olduğunu söylemiş ve telaffuz edilmesi zor ve olağan dışı olması hasebiyle bu durumun “المُعْضِل/mu‘dıl” terimiyle açıklandığını eklemiştir.²⁵¹ Başka bir yerde müellif yine “المُعْضِل/mu‘dıl” kavramını kullanmış ve yanına açıklama bâbında “لا يصح” eklemiştir.²⁵² Dolayısıyla müellifin bu kavramı karmaşık ve sahih olmayan vecihler için kullandığı söylenebilir.

Bir diğer örnek ise شَيْء kelimesindeki vakftır. Müellif burada Hamza ve Hişâm için 4 vecih olduğunu söylemiş ve şu şekilde sıralamıştır:²⁵³

- Sâkin yâ üzerinde vakf – شَيْء
- Kesralı yâ üzerinde vakf ile revm – شَيْء
- Şeddeli sâkin yâ üzerinde vakf (İdgâm ile sükûn) – شَيْء
- Şeddeli kesralı yâ üzerinde vakf (İdgâm ile revm) – شَيْء

Yukarıda da benzer bir örneği verilen vecihleri müellif açıkça vakfın nasıl yapıldığını yazı üzerinde göstermiştir. İdgâm, revm, işmâm gibi kavramları kullanırken iskât ya da hazif kavramlarını tercih etmemiştir.²⁵⁴ Bu tür hemzeli kelimelerde müellif “وَإِذَا وَقَفَ حَمْزَةً” diyerek bazen vecihleri maddeler hâlinde sıralamış, zayıf ve güçlü vecihleri ayırmış,²⁵⁵ hatta darb (çarpma) yöntemiyle vecih sayısını vermiş,²⁵⁶ bazen ise Hamza’nın burada teshilinin olduğunu ifade etmekle yetinmiştir.²⁵⁷

²⁵¹ Neşşâr, *el-Budûrû ‘z-zâhira fi ‘l-kırâ ‘âti ‘l- ‘aşri ‘l-mütevâtira*, 1/91-92.

²⁵² Neşşâr, *el-Budûrû ‘z-zâhira fi ‘l-kırâ ‘âti ‘l- ‘aşri ‘l-mütevâtira*, 1/207.

²⁵³ Neşşâr, *el-Budûrû ‘z-zâhira fi ‘l-kırâ ‘âti ‘l- ‘aşri ‘l-mütevâtira*, 1/95.

²⁵⁴ Neşşâr, *el-Budûrû ‘z-zâhira fi ‘l-kırâ ‘âti ‘l- ‘aşri ‘l-mütevâtira*, 1/100.

²⁵⁵ Neşşâr, *el-Budûrû ‘z-zâhira fi ‘l-kırâ ‘âti ‘l- ‘aşri ‘l-mütevâtira*, 1/97.

²⁵⁶ Neşşâr, *el-Budûrû ‘z-zâhira fi ‘l-kırâ ‘âti ‘l- ‘aşri ‘l-mütevâtira*, 1/228.

²⁵⁷ Neşşâr, *el-Budûrû ‘z-zâhira fi ‘l-kırâ ‘âti ‘l- ‘aşri ‘l-mütevâtira*, 1/114-116.

2.2.8. Med ve Kasr

Med; sözlükte “çekmek, uzatmak, ziyade ettirmek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁵⁸ Terim olarak ise; med harfi denilen üç harften birinin harekeli bir harfin önüne gelmesiyle onun sesini uzatmasıdır.²⁵⁹ Kıraat ıstılâhında ise med; medd-i tabîi’ye yapılan ziyade uzatmadır. Ziyadenin terk edilip medd-i tabîi’nin kendi hâline bırakılması ise “kasr” ile ifade edilir. Med mutlaka bir sebebe binaen ortaya çıkar. Bu sebepler “lafzî” ve “mânevî” olmak üzere ikiye ayrılır. Lafzî sebepler de kendi içinde “hemze” ve “sükûn” şeklinde ikiye ayrılırken mânevî sebepler ise “ta‘zîm” ve “tebrie” olarak tasnif edilir.²⁶⁰

Hemze ve med harfi bulunduğu konuma ve tek veya iki kelimede olma durumuna göre farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Eğer hemze med harfinden önce gelirse (Verş’in Ezrak tarîkinden uygulaması) *medd-i bedel* (ör: آدَمَ، وَرَأَى، إِيْمَانٍ); hemze med harfinden sonra aynı kelime içerisinde gelirse *medd-i muttasıl* (ör: أُولَئِكَ، (أُولَئِكَ، يَشَاءُ اللهُ); iki kelimede meydana gelirse yani med harfi bir kelimenin sonunda gelip hemen ardındaki kelimenin ilk harfi de hemze olursa *medd-i munfasıl* (ör: بِمَا (أُنْزِلَ، يَا أَيُّهَا، قَالُوا آمَنَّا ve ârız olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğer sükûn hâli değişmiyorsa *medd-i lâzım*; sükûn geçici (ârizî) olarak geliyorsa *medd-i ârız* olmaktadır. Medd-i lâzım ve medd-i muttasılda kurrânın icmâsı varken, medd-i ârız ve medd-i munfasılda ihtilaf edilmiştir. Dolayısıyla ilk ikisinin hükmü vacipken, diğer ikisininse caizdir.²⁶¹

Medd-i ta‘zîm kelime-i tevhidin nefy lâm’ında gerçekleşen meddir. Medd-i munfasıldan farkı 1 eliften daha fazla uzatılması ve ta‘zîm için yapılmış olmasıdır.

²⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisân’l-‘Arab*, 3/396.

²⁵⁹ Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 190.

²⁶⁰ Ebü’l-Hayr Şemsüddîn b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ‘ilmi’t-tecvîd*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: y.y., 1405/1985), 161; İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb‘a fî’l-kırâ’ât*, 134; Ebu’l-Kâsım el-Hüzelî, *el-Kâmil fî’l-kırâ’ât*’l-‘aşr ve’l-erbe‘îne’z-zâidetü ‘aleyhâ, 426.

²⁶¹ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî ‘ilmi’t-tecvîd*, 163.

Ör: ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ﴾, ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾. Kâlûn, İsbehânî, İbn Kesîr, Ebû Amr, Hulvânî, Hafs, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb medd-i ta'zîm yapmaktadırlar. Medd-i tebrîe ise Hamza'nın uygulamasıdır. ﴿لَا رَيْبَ﴾, ﴿لَا شَيْئَ﴾, ﴿لَا جَرَمَ﴾ gibi son harfî fethalı kelimelerde Hamza'nın kasr ve teveshut vechi vardır. Mübalağanın sebebi nefyetmeyi teyit içindir. Ancak hemze kadar güçlü bir sebep olmadığı için uzatmada aşırıya gidilmemiş ve teveshutta bırakılmıştır.²⁶² Neşşâr'ın ise Âl-i İmrân'ın başındaki medd-i ta'zîmi nakletmediği görülmektedir.²⁶³

Med ziyadesinin ölçüsü, kıraat imamlarının birbirine oranla “tûl/işba'/etvel (uzun)”, “teveshut/vustâ (orta)”, “kasr (kısa)” gibi terimlerle veya “hareke/elif” hesabıyla ortaya konmuştur. Bu meyanda kıraat âlimlerinin med mertebelerine yaklaşımında temelde “3 elif” ve “5 elif” olmak üzere iki ekolün olduğu söylenebilir. Kasr-teveshut-tûl olarak düşünüldüğünde biri 1-2-3 elif olarak sıralanırken, diğeri 1-3-5 elif olarak anlaşılmaktadır. Bu iki yönelimin de hareke ölçüsü açısından aslında aynı seviyede olduğunu söylememiz gerekir. Örneğin, 3 elif ekolünün teveshutu olan 2 elif ve 5 elif ekolünün teveshutu olan 3 elif ölçülerinin ikisi de aslında 4 harekeye tekabül etmektedir. Aşağıdaki tablo konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.²⁶⁴

Tablo 7. Üç elif- beş elif ekolü karşılaştırması

Med Derecesi	Üç Elif Ekolü	Beş Elif Ekolü
Kısa (Kasr)	1 elif (2 hareke)	1 elif (2 hareke)
Hafif Uzun (Füveyku'l-kasr)	1.5 elif (3 hareke)	2 elif (3 hareke)
Orta (Teveshut)	2 elif (4 hareke)	3 elif (4 hareke)
Orta-Uzun (Füveyku't-teveshut)	2.5 elif (5 hareke)	4 elif (5 hareke)
Uzun (Tûl)	3 elif (6 hareke)	5 elif (6 hareke)

²⁶² Muhibbiddîn en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 1/388.

²⁶³ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/201.

²⁶⁴ Mustafa Atilla Akdemir, “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri Ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 45/45 (Haziran 2018), 183-184.

Bu ölçüler farklı ıstılahlarla hesap edilmeleri sebebiyle mutlak ve dakik olarak belirlenip ortaya konamasa da “ziyadenin varlığı ve mertebeleri”nde şüphe yoktur. Sözelimi (mevzubahis ekoller bağlamında) meddin 2 elif çekilmesi de 3 elif çekilmesi de tevessut mertebesini yani orta ölçüde bir ziyadeyi göstermektedir. 3 elif ve 5 elif ise tûl/işbâ’ mertebesini yani uzatmanın son sınırını ifade etmektedir. Ayrıca her ne kadar medler elif hesabıyla farklı olarak ifade edilse de hareke hesabıyla aslında aynı uzatma derecesine işaret ettiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla kıraat imamlarının med mertebelerindeki bu tercih farklılıkları temelde lafzî bir ihtilaftır. Nitekim Neşşâr da bu ölçülerin farklı rakamlarla ifade edilebildiğini eklemiş ve bunun normal olup tartışmaya mahal olmadığını söylemiştir.²⁶⁵ Aynı doğrultuda İbnü’l-Cezerî’ye göre de bu noktada hiçbir mezhep görüşünü diğer bir mezhebe kabul ettirmeye çalışmaz. Her biri de birbirine oldukça yakındır. Bu herkesin akli, naklî, hissî, şifahi ve semai olarak kabul ettiği ve itiraz etmediği bir husustur.²⁶⁶

Velhasıl ölçüler farklı şekillerde ifade edilse bile bu ziyadelerin birbirleri arasındaki mertebeleri değişmemektedir. Kıraat imamlarının ve râvîlerinin med (vacip) uzunlukları bakımından sıralamalarında takdim-tehir açısından bir değişiklik yoktur. Dolayısıyla bu mertebeler, kasr üzere yapılan ziyade yelpazesinden ibarettir. Kimi kasr üzere ziyade yapmadan, kimi ziyade yaparak, kimi ise ziyadenin üzerine ziyade yaparak okumaktadır.

Neşşâr eserinde med ölçülerini 3 elif ekolü çerçevesinde aşağıdaki gibi vermiştir:

Tablo 8. Medd-i Munfasıl

1 elif	Kâlûn, İsbehânî, Verş, Ebû ‘Amr, Ya‘kûb, Hişâm ve Hafs
1,5 elif	Kâlûn, İsbehânî, Verş, Ebû ‘Amr, Ya‘kûb
2 elif	İbn Âmir, Kisâî, Halef
2,5 elif	Âsım

²⁶⁵ Neşşâr, *el-Budûrû’z-zâhira fi’l-kirâ’âti’l-‘aşri’l-mütevâtira*, 1/83.

²⁶⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâ’âti’l-‘aşr*, 2/1055.

3 elif	Verş ve Hamza
--------	---------------

Tablo 9. Medd-i Muttasıl

1,5 elif	Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer, Ya'kûb, İsbehânî
2 elif	İbn Âmir, Kisâî, Halef
2,5 elif	Âsım
3 elif	Verş ve Hamza

Müellif başka bir yerde ise medd-i muttasıl ölçülerini verirken Verş ve Hamza'nın en uzun (أَطُول), Âsım'ın onun altında (دُون), İbn Âmir, Kisâî ve Halef'in de Âsım'ın altında (دُون) olduğunu belirtmekle yetinerek herhangi bir elif ölçüsünden bahsetmemiştir.²⁶⁷

2.2.9. Feth ve İmâle

İmâle; sözlükte “bir şeyi bir tarafa doğru eğmek, yatırmak, meylettirmek” anlamlarına gelirken kıraat ilminde ise “fethayı kesraya ve elifi yâ'ya yaklaştırarak, meylettirerek okumak”tır.²⁶⁸ Feth ise sözlükte “açmak, genişlik” gibi anlamlara gelirken kıraat ilmi özelinde imâlenin zıttını yani “elif harfini telaffuz ederken ağızın olağan seyrinde açılmasını” ifade etmektedir. Dolayısıyla Arap dilinde aslolan imâle yapmadan feth ile telaffuzdur. Çünkü feth bir sebebe bağlı olmaksızın mevcuttur. İmâle ise bir sebebe bağlı olarak ortaya çıkmakta ve o sebep ortadan kalktığında kaybolmaktadır. Feth uygulaması daha çok Hicaz lehçesinin bir husûsiyeti olup o bölgede kullanılmaktadır. İmâle ise başta Temîm olmak üzere Esed ve Kays kabilelerinin bulunduğu Necid bölgesinin dilinde yerini almaktadır.²⁶⁹

İmâle, meyil derecesinin çok veya az olmasına göre ikiye ayrılmaktadır: İmâle-i kübrâ ve imâle-i suğrâ. İmâle-i kübrâ, imâlenin mutlak bir şekilde yapılmasıdır. İmâle-i suğrâ ise imâle-i kübrâ ile feth arası bir telaffuzdur. *Beyne*

²⁶⁷ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/84.

²⁶⁸ Mehmet Ali Sarı, “İmâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/177.

²⁶⁹ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 3/1037-1040.

beyne, taklîl, beyne'l-lafzeyn ve *taltîf*²⁷⁰ de denir. Bu okuyuş türleri ancak fem-i muhsin bir öğreticinin ağzından doğru bir şekilde öğrenilebilir.

Kurrâdan bazıları imâle yaparken bazıları yapmaz. İmâle yapanlar da az ve çok yapanlar olmak üzere ikiye ayrılır:

- İmâleyi az yapanlar: Kâlûn, İsbehânî, İbn Âmir ve Âsım.
- İmâleyi çok yapanlar: Ezrak, Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Halefû'l-aşir. A'meş de onlara muvafakat etmektedir.

Hamza, Kisâî, Halefû'l-aşir ve A'meş'te aslolan imâle-i kübrâ; Ezrak'ta imâle-i suğrâdır. Ebû Amr ise ikisini de uygulamaktadır.

Hamza, Kisâî ve Halefû'l-aşir; ister isim olsun ister fiil olsun aslı yâ olan bütün eliflerde imâle yapar. Ör: ﴿الْهُدَى﴾, ﴿الْأَذْنَى﴾, ﴿وَيَرْضَى﴾. Aynı şekilde ister dammeli, ister fethalı, ister kesralı başlasın فَعَالَى kalıplarıyla gelen her elifte imâle yaparlar. Ör: ﴿وَالْقُرْبَى﴾, ﴿وَالسَّلْوَى﴾, ﴿وَإِخْدَى﴾, ﴿شُكَارَى﴾. Son harfleri ى ile biten özel isimlerde de imâle yaparlar. Ör: ﴿يَحْيَى﴾, ﴿مُوسَى﴾, ﴿عِيسَى﴾. Resm-i Osmanî'ye göre ى ile yazılan isim ve fiiller de imâle ile okunur. Ör: ﴿مَتَّى﴾, ﴿بَلَى﴾, ﴿يَا حَسْرَتَى﴾. Bu örneklerle ek olarak şu 11 sûrenin âyet sonlarında da (şartları taşıyan kelimelerinde) Hamza, Kisâî ve Halefû'l-aşir imâle, Ezrak ise beyne beyne yapmıştır: Taha, Necm, Meâric, Kıyâme, Nâziât, Abese, A'lâ, Şems, Leyl, Duhâ ve Alak. Yâ yahut elifle yazılmasına rağmen gerek resmine ittiba gerek aslına işaret gerek harf-i cer olmaları sebebiyle şu beş kelimedeki istisna olarak imâle yapmamışlardır: ﴿لَدَى\لَدَا﴾, ﴿زَكَى﴾, ﴿حَتَّى﴾, ﴿إِلَى﴾, ﴿عَلَى﴾.²⁷¹

²⁷⁰ Muhibbiddîn en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'ati'l-'aşr*, 1/563.

²⁷¹ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 3/1050-1059.

Kisâî ﴿أَخْيَاكُمْ﴾ ve türevlerinde ister ثم ile, ister ف ile, isterse kendi başına gelsin imâle yapmıştır. Vâv ile geldiği takdirde ise Hamza ve Halef de Kisâî'ye katılarak imâle yapmıştır. Bunun örneği de Kur'an'da tek yerdedir: ²⁷²﴿أَمَاتَ وَأَخْيَا﴾.²⁷³ Yine Kisâî şu kelimelerde (nerede geçerse geçsin) tek başına imâle yapmaktadır:²⁷⁴ ﴿مِنْ عَصَانِي﴾, ﴿سَجَى﴾, ﴿طَحَاها﴾, ﴿مَرْضَاتِ﴾, ﴿تَقَاتِهَ﴾, ﴿ذَحَاها﴾, ﴿خَطَايَا﴾, ﴿تَلَاها﴾, ﴿مَخْيَاهُمْ﴾, ²⁷⁵﴿آتَانِي اللَّهُ﴾, ﴿آتَانِي الْكِتَابَ﴾, ﴿أَنْسَانِيهَ﴾.

Râ harfinden sonra gelen elif harfinde Hamza, Kisâî, Halef ve Ebû Amr imâle yapmış, İbn Zekvân da onlara hulf ile muvafakat etmiştir. Hafs bir tek ﴿مَجْرَى﴾ kelimesinde muvafakat etmiştir. Yunus Sûresi'nde geçen ﴿وَلَا أَدْرِيكُمْ﴾ kelimesinde ise Ebûbekir Şu'be muvafakat ederek imâle yapmıştır.

Mezkûr 11 sûrede ve فعلی kalıbıyla gelen kelimelerde Ebû Amr hulf ile beyne beyne yapmaktadır. Eğer eliften önceki harf râ harfiyse hulfsüz imâle yapar.²⁷⁶

Neşşâr imâle-i kübrâ için genel olarak “قَرَأَ بِالْأَمَالَةِ مَحْضَةً” ve “أَمَالَةً” lafızlarını kullanırken, imâle-i suğrâ için “قَرَأَ بِالْأَمَالَةِ بَيْنَ بَيْنَ” ve “بَيْنَ اللَّفْظَيْنِ” lafızlarını kullanmaktadır.²⁷⁷

Neşşâr ﴿أَبْصَارِهِمْ﴾ kelimelesinde sâd harfinden sonraki elifte Ebû Amr'ın ve Kisâî'nin Dûrî rivayetiyle imâlesi olduğunu; Verş, Kâlûn ve Hamza'nın hulflü beyne beyne olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁸ Neşşâr'ın bu noktada kaynağının *el-Unvân fi'l-*

²⁷² en-Necm 53/44.

²⁷³ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 3/1061.

²⁷⁴ Muhibbiddîn en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-aşr*, 1/579-580.

²⁷⁵ Hûd 11/28'deki ﴿وَأَتَانِي﴾ hariç.

²⁷⁶ İmâle yapılan diğer durumlar ve imâle cetveli için bk. Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrîb Usulü*, 144-152.

²⁷⁷ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-aşri'l-mütevâtira*, 1/192, 202, 208.

²⁷⁸ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-aşri'l-mütevâtira*, 1/85.

kırâ'âti's-seb' olduğu görülmektedir.²⁷⁹ İbnü'l-Cezerî ise *en-Neşr*'inde bu hususta şunu zikretmektedir:

“Ebû Amr iki rivayetiyle, Kisâî Dûrî rivayetiyle, ardından meczûm veya meksûr râ harfî gelen her elifin (aslî olsun zâid olsun) imâle edilmesinde ittifak etmişlerdir. Örneğin الْعُقَارُ، الْعُقَارُ، الدَّارُ، الدَّارُ، أَبْصَارِهِمْ gibi. (...) Bu bâbın hepsinde Ezrak, Verş'ten beyne beyne rivayet etmiştir. Sâhibü'l-'Unvân burada Hamza'nın (taklil) rivayetinde tek kalmıştır. Bu şekilde Ebû'l-Hâris'ten de bir rivayet vardır. Ancak bu rivayet bizim tarîkimizden değildir ve bizim şartlarımızı taşımamaktadır.”²⁸⁰

Kâlûn'un dört yerde imâlesi bulunmaktadır: ﴿التَّوْرِيَّةُ﴾²⁸¹, ﴿يس﴾²⁸², ﴿كهيعص﴾²⁸³ kelimelerinde imâle-i suğrâ; ﴿هار﴾ kelimesinde ise imâle-i kübrâsı vardır.²⁸⁴ Bunun dışında ise Kâlûn'dan asıl vecih olarak hep feth rivayet edilmiştir. Ancak Neşşâr bu yerlerde Kâlûn'un hulflü de olsa beyne beyne yaptığını belirtmiştir. Verş'in ise sadece Ezrak tarîkinden beyne beynesine mevcuttur. Hamza'nın beyne beynesine ise sadece *el-'Unvân* kanalıyla ulaşmaktadır. Müellif Hamza'nın bu taklilini mukaddimede de zikri geçen diğer eseri *el-Mükerrer*'e almamıştır.²⁸⁵

Müellif ﴿بِالْهُدَى﴾ kelimesinde de Nâfi'nin hulflü beyne beynesine olduğunu söylemiştir.²⁸⁶ Halbuki daha doğru olan Ezrak'ın beyne beynesine olduğudur. Müellif Nâfi'nin hem feth hem beyne'l-lafzeyn okuduğunu söyleyerek muhtemelen bunu kastetmiştir. Ama takrîb tarîki göz önüne alındığında özellikle Ezrak'ın zikredilmesi

²⁷⁹ Ebû Tâhir İsmail b. Halef es-Sarakustî, *el-'Unvân fî'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Züheyr Zâhid - Halîl el-'Atiyye (Beyrut: y.y., 1405), 61.

²⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 3/1666.

²⁸¹ Bennâ, *İthâfu fudalâi'l-beşer fî'l-kırâ'âti'l-erbe'ate 'aşer*, 118.

²⁸² Ebû 'Amr 'Osmân b. Sa'îd ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân fî'l-kırâ'âti's-seb'* (b.y.: Câmi'atu's-Şâriha, 1428/2007), 4/1512.

²⁸³ Dâni, *Câmi'u'l-beyân fî'l-kırâ'âti's-seb'*, 3/1334.

²⁸⁴ Ebû Muhammed 'Abdulvâhid b. Muhammed el-Umevî el-Mâlikî, *ed-Durru'n-nesîr ve'l-'azbu'n-nemîr*, thk. Ahmed Abdullâh el-Mukrî' (Cidde: y.y., 1411/1990), 3/229.

²⁸⁵ Ebû Hafs Ömer b. Kâsım b. Muhammed b. Ali Sirâceddîn en-Neşşâr, *el-Mükerrer fî mâ tevâtera min el-kırâ'âti's-seb'*, thk. Ahmed Mahmûd Abdusse'mî' (Beyrut: y.y., 1422/2001), 37.

²⁸⁶ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/92.

daha isabetli olacaktır. Kaldı ki Neşşâr bazı âyetlerde Verş'in Ezrak tarîkinden taklil yaptığını ifade etmiştir.²⁸⁷ Ayrıca *el-Mükerrer*'de aynı âyet için Nâfi' değil Verş'in beynesi olduğunu belirtmiştir.²⁸⁸

Bir başka âyette ﴿بِالْكَافِرِينَ﴾ kelimesinde Verş'in beynesi olduğunu söylemiştir.²⁸⁹ Halbuki İsbehânî'nin burada beynesi bulunmamaktadır. Eser boyunca Ezrak'ın taklil yaptığı örneklerin birçoğunda Neşşâr, zayıf olan vechi tercih etmiş ve Kâlûn'u da beyne beyne yapanların arasında zikretmiştir.²⁹⁰ Bu vechin zayıf olmasının sebebi sadece tek bir kanal ile bize ulaşmasıdır. Sıbtu'l-Hayyât, Kâlûn'un tüm tarîkleriyle imâle-i suğrâ yaptığını tek başına rivayet etmiştir. İbnü'l-Cezerî bu noktada şunu ifade etmektedir: "Sâhibü'l-Mübhiç bu bâbda (Ezrak'ın taklili) Kâlûn'un bütün tarîklerinden beyne beyne rivayetiyle tek kalmış ve herkese muhalefet etmiştir. Ve ma'rûf olan el-'Unvân'da olduğu gibi Kâlûn'un yalnızca İsmail el-Kâdî tarîkinden beyne beyne yaptığıdır."²⁹¹ Dolayısıyla müellifin bu mesele özelinde *el-'Unvân* ve *el-Mübhiç*'i takip ettiği söylenebilir. Bunun dışında Neşşâr imâle uygulamalarını yeri geldikçe zikretmiş, hatta imâle yapılan kelimelere benzeyen ancak imâle yapılmayan kelimelerde niçin imâle yapılmadığını da kısaca açıklamıştır.²⁹²

2.2.9.1. Vakf Hâlinde Hâ-i Te'nîs'ten Önceki Harfin İmâlesi

Müenneslik tâ'sının vakf hâlinde imâlesi Kûfe imamlarından Kisâî'nin uygulamasıdır. Hâ-ı te'nîs "ة" vasl hâlinde ت olarak okunurken vakf hâlinde ة olarak okunmaktadır. Bu harften önce خص ضغط قظ حاع harfleri gelmedikçe Hamza hulfle,

²⁸⁷ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 2/43, 46.

²⁸⁸ Ebû Hafs Ömer b. Kâsım b. Muhammed b. Ali Sirâceddîn en-Neşşâr, *el-Mükerrer fî mâ tevâtira min el-kırâ'âti's-seb'*, thk. Ahmed Mahmûd Abdusseminî (Beyrut: y.y., 1422/2001), 37.

²⁸⁹ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/93.

²⁹⁰ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/85, 92, 94, 95, 97.

²⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l- 'aşr*, 3/1654.

²⁹² Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l- 'aşri'l-mütevâtira*, 1/218, 239.

Kisâî ise hulfsüz imâle etmektedir. Eğer bu harfler gelirse imâle yapılmaz ve feth üzere vakf yapılır.²⁹³

Müenneslik tâ'sından önce “أكره” harflerinden biri gelirse kendisinden önceki harfin sâkin veya kesralı olup olmamasına göre hüküm değişebilir. Örneğin ﴿سَيِّئَةً﴾ kelimesinde hemzeden önceki harf kesralı olduğu için burada Kisâî imâle yapar. Aynı şekilde makabli sâkin olursa yine imâle yapılır. Ör: ﴿مَرْأَةً﴾ gibi. Ancak ﴿امْرَأَةً﴾ kelimesinde hemzenin makabli fethalı olduğundan feth ile okunur imâle yapılmaz. Diğer üç harf için de aynı kural geçerlidir.²⁹⁴

Neşşâr ﴿لِلْمَلَائِكَةِ﴾ kelimesinde Hamza'nın vakf hükümlerini verdikten sonra Kisâî'nin bu kelimedede imâle, Hamza'nın hem feth hem imâlesi olduğunu belirtmiştir. Ardından ﴿خَلِيفَةً﴾ kelimesinde de feth ve imâle olduğunu aktarmıştır.²⁹⁵

2.2.10. Râ Harfinin Hükümleri

Terkîk; sözlükte “inceltmek, zayıflatmak, yumuşatmak” gibi anlamlara gelmektedir.²⁹⁶ Kıraat ıstılahı olarak ise râ harfinin belirli durumlarda ince okunmasını ifade etmektedir. Sadece râ harfi değil lâm harfinin ince okunmasını da ifade etmek üzere kullanılmıştır.²⁹⁷ İnce okumada *terkîk* kavramı ortak kullanılırken kalın okumada râ harfi için *tefhîm*, lâm harfi için *tağlîz* terimleri tercih edilmektedir. *Terkîk*, imâlenin bir cüzü olup olmaması bakımından tartışılmıştır. Ebû Amr ed-Dânî *terkîk*i iki lafız arası imâle olarak açıklamıştır. Ama cumhurun görüşü *terkîkin* imâleden farklı olduğu yönündedir. Zira *terkîk*, bir harfin sesinin inceltilmesi, zayıflatılması anlamına gelir. İmâle ise elifi yâ harfine, fethayı kesraya

²⁹³ İbn Halef, *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 63.

²⁹⁴ İbn Halef, *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 64.

²⁹⁵ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/101.

²⁹⁶ Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 78.

²⁹⁷ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/94.

meylettirmekten ibarettir. Ayrıca râ harfini imâle yapmadan terkîk ile okumak da mümkündür. Bu da onun imâleden farklı bir keyfiyeti olduğunu göstermektedir.²⁹⁸

Râ harfinin terkîki daha çok Verş/Ezrak tarafından uygulanmıştır. Fethalı veya dammeli râ harfî, sâkin yâ'dan yahut kesradan sonra gelirse Verş râ harfini hulfsüz terkîk ile okur. Ör: ﴿خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ﴾²⁹⁹, ﴿أَشْحَتَّ عَلَى الْخَيْرِ﴾³⁰⁰. Ezrak ise fethalı râ harfî, sâkin yâ'dan yahut kesradan sonra gelirse hulfsüz terkîk yapar. Terkîk yapılmayan durumlar ise şunlardır:

Râ harfî ile kesra arasında isti'la harflerinden (ط, ص, ق) harfleri bulunursa terkîk yapılmaz. Ör: ﴿مَضْرَأٌ﴾, ﴿قَطْرًا﴾.

Arapça kökenli olmayan özel isimler. Ör: ﴿إِسْرَائِيلَ﴾, ﴿إِبْرَاهِيمَ﴾, ﴿عِمْرَانَ﴾.

Râ harfî, sâkin yâ veya kesra ile aynı kelimedede bulunmadığında veya harf-i cer şeklinde geldiğinde terkîk yapılmaz. Ör: ﴿لِرَسُولِهِ﴾, ﴿بِرِزْقٍ﴾.

Nerede geçerse geçsin ﴿الصِّرَاطَ﴾ kelimelerinde tefhîm ile okur.

Râ harfinden sonra elif ve ondan sonra fethalı râ geldiğinde tefhîm ile okur. Ör: ﴿مَدْرَارًا﴾, ﴿أَسْرَارًا﴾.

Bunun dışında da râ'nın terkîk ve tefhîminde ihtilaflar bulunmaktadır.³⁰¹

Neşşâr'ın daha önce de geçtiği üzere Ezrak'a has uygulamalarda hep Verş'i zikrettiği görülmektedir. Terkîk uygulamasında da bu tutum devam etmektedir. Örneğin ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا﴾ âyetinde فِرَاشًا kelimesinde Ezrak yerine Verş'in

²⁹⁸ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 3/1162.

²⁹⁹ el-Hac 22/11.

³⁰⁰ el-Ahzâb 33/19.

³⁰¹ İbn Halef, *el-'Unvân fî'l-kırâ'âti's-seb'*, 62-63; Bennâ, *İthâfu fudalâi'l-beşer fî'l-kırâ'âti'l-erbe'ate* 'aşer, 125-126; Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrîb Usulü*, 154-156.

vakfen ve vaslen terkîkinin olduğunu ifade etmektedir.³⁰² Terkîk uygulamasına engel durumların olduğu noktalarda Neşşâr kısaca sebebini açıklamıştır. Örneğin, Âl-i İmrân Sûresi 33. âyette geçen ﴿وَالْأَعْمُرْنَ﴾ ifadesinde râ harfinde Verş'in terkîk yapmadığını, çünkü عِمْرَن isminin acemi olduğunu ifade etmiştir.³⁰³

2.2.11. Lâm Harfinin Hükümleri

Tağlîz; sözlükte “kabalaştırma, kalınlaştırma” anlamlarına gelen, kıraat ilmi özelinde ise lâm harfinin kalın okunmasını ifade eden bir kavramdır.³⁰⁴

ط, ظ harfleri sakın veya fethalı olup ardından ل harfinin fethalı geldiği durumlarda Ezrak ص harfinde hulfsüz; ط, ظ harflerinde hulflü tağlîz yapar (ör. أَظْلَمَ, صلوة). Eğer lâm harfi ile bu harfler arasında elif olursa hepsi için hulflü tağlîz yapar (ör. فصلاً). Takrib tarîkinde de bu harflerin hepsi için hulflü tağlîz yapar ve önce kalın sonra ince okur. Eğer fethalı lâm harfinden sonra imâle vuku bulursa yine hulf ile tağlîz yapar ve feth ile tağlîz, beyne ile terkîk alır.³⁰⁵

Neşşâr tağlîzin küllî kaidesine yer vermeden, bulunduğu âyette hangi harf sebebiyle olduysa sadece onu zikrederek geçmiştir. Örneğin, ﴿وَيُؤَيِّمُونَ الصَّلَاةَ﴾ âyetinde ص harfinden sonra gelen fethalı ل harfinde, ﴿وَإِذَا أَظْلَمَ﴾ âyetinde ise ط harfinden sonra gelen fethalı ل harfinde Verş'in tağlîz yaptığını ifade etmektedir. ﴿الطَّلَاقَ﴾, ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ﴾, ﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ﴾ âyetlerini ise birbirine yakın olması hasebiyle birlikte zikretmiş ve Verş'in hepsinde tağlîz yaptığını belirtmiştir.³⁰⁶

³⁰² Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fi 'l-kırâ 'âti 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/97.

³⁰³ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira*, 1/214.

³⁰⁴ Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 83.

³⁰⁵ İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ ' fi 'l-kırâ 'âti 's-seb*, 155.

³⁰⁶ Neşşâr, *el-Budûrû 'z-zâhira fi 'l-kırâ 'âti 'l- 'aşri 'l-mütevâtira*, 1/94, 170.

Müellif tağlîz ve terkîk olan âyetlerde (diğer uygulamalarında olduğu gibi) hep Verş'in ismini vermiştir. Daha doğru olan ise Verş'in Ezrak tarîkiyle tağlîz ve terkîk yaptığıdır. Bu da onun Verş uygulamaları özelinde aşru kübrâ yerine aşru suğrâ usulünü takip ettiği izlenimini vermektedir. Zira diğer uygulamalarda olduğu gibi burada da aşru kübrâ merkezli gitseydi Verş yerine onun tarîki Ezrak'tan söz etmesi gerekirdi.

2.2.12. İzâfet Yâ'sı ve Zevâid Yâ'lar

İzâfet yâ'sı ile kastedilen kelimenin sonuna bitişen mütেকellim (birinci tekil şahıs) yâ'sıdır. İmamlar tarafından feth veya iskân edilerek okunması açısından kıraat ilminde konu edilmiştir. Zevâid yâ'lar ise resm-i hatta mevcut olmayıp kıraat edilirken ortaya çıkan yâ'dır.³⁰⁷ Hazf ve isbât edilmesi bakımından ihtilaf konusu olmuştur.³⁰⁸ İzâfet yâ'sına bu şekilde isimlendirilmesinin sebebini İbnü'l-Cezerî şöyle açıklamaktadır:

“İzâfet yâ'sı, mütেকellim yâ'sı demektir. Bu yâ; isim, fiil ve harflere bitişen bir zamirdir. İsimle birlikte kullanıldığında mahallen mecrûr, fiille birlikte olduğunda mahallen mansûb, harfle birlikte olduğunda ise harfin etkisine göre mansûb veya mecrûr olur. (...) Âlimlerimiz, bu tür kullanımlarda mahallen mansûb durumda olup izâfet yapılmamış olsa bile bu yâ'ya mecazî olarak “izâfet yâ'sı” adını vermişlerdir.”³⁰⁹

İzâfet yâ'sı ile zâid yâ'lar arasındaki fark ise şunlardır:

- Bu zamir olan yâ'lar mushaflarda sabit olarak yer alır; oysa zevâid yâ'lar mushaflarda (hazf olunmuş bir şekildedir) yoktur.
- İzâfet yâ'ları kelimeye sonradan eklenmiştir, yani kelimenin kök harflerinden değildir. Bu nedenle hiçbir zaman fiilin son harfî (lâmü'l-

³⁰⁷ İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ 'fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 271.

³⁰⁸ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 3/1254-1312.

³⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 3/1985.

fiil) olarak gelmezler. Bu yönüyle, zamir olan ‘hâ’ ve ‘kâf’ gibidirler.

Ör: ﴿لِي﴾, ﴿فَطَرَنِي﴾, ﴿نَفْسِي﴾.

- Zâid yâ’lar ise aslî veya zâid olabilir. Bazı durumlarda fiilin son harfî (lâmü’l-fiil) olarak da gelirler. Ör: ﴿وَيَوْمَ يَأْتُ﴾, ﴿الدَّاعِ﴾, ﴿دَعَانِ﴾.
- İzâfet yâ’larında ihtilaf feth ve iskân noktasında cereyan ederken, zevâid yâ’larda ihtilaf onların hazf ve isbât edilmesindedir.³¹⁰

2.2.13. Ferşü’l-Hurûf

Sözlükte “yayılmak” anlamına gelen *ferş*, kıraat ilminde Kur’an-ı Kerim’de dağınık olarak bulunan ve usulî meselelerin aksine belli bir kurala dayanmayan kıraat farklılıklarını ifade eden bir terimdir. Yaygınlığından ötürü ferş diye isimlendirilmiştir. Hükmü belirli meselelerde geçerli olup tek tarz üzere olmayan vecihleri ifade etmekte kullanılır.³¹¹

Kur’an-ı Kerim’de yayılmış olarak bulunan bütün ferşî farklılıkları burada zikretmek, hem çalışmanın amacını ve kapsamını aşmış hem de faydadan hâlî olacağından bu başlık altında yalnızca müellifin ferşü’l-hurûf bahsini ele alış biçimi birkaç örnek çerçevesinde gösterilmeye çalışılacaktır.

Klasik eserlerde usulî farklılıklar ve ferşü’l-hurûf ayrı başlıklar hâlinde ele alınmıştır. Böylelikle farklılığın türüne göre bir tasnif yolu izlenmiştir. Neşşâr ise eserde takip ettiği mushaf merkezli yöntem itibarıyla ferşî farklılıkları usulî farklılıklarla karışık bir biçimde âyetlerin sırası geldikçe zikretmiştir. Bunu yaparken genel olarak ferş bulunan âyetlerdeki ihtilafı zikretmekle yetinmiş ve bazen ferşin hikmetine dair çok kısa açıklamalar da yapmıştır. Örneğin Bakara Sûresi 9. Âyette geçen ilk ﴿يُخَادِعُونَ﴾ kelimesinin bu şekilde elifli okunduğunda ittifak olduğunu belirtmiştir. Sonraki fiilde ise ﴿وَمَا يَخْدَعُونَ﴾ Nâfi’, İbn Kesîr ve Ebû Amr’ın fiili

³¹⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî l-kırâ’âti’l-‘aşr*, 3/1986-1987.

³¹¹ Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 161.

﴿يُحَادِّثُونَ﴾ şeklinde, kalan imamların ise ﴿يُحَدِّثُونَ﴾ olarak elifsiz okuduklarını ve resm-i hatta da bu şekilde yazıldığını aktarmıştır. Ardından *en-Neşr*’den iktibas yaparak³¹² Nisâ Sûresi’nde de bu fiilin bulunduğunu ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾ ve anlam itibarıyla bu çirkin fiilin Allah’a doğrudan isnat edilmesinden kaçınılarak müfâ’ale vezninde geldiğini ifade etmiştir.³¹³

Nisâ Sûresi 34. âyette geçen “بِمَا حَفِظَ اللَّهُ” ifadesinde tüm kıraat imamları الله lafzını merfû okurken Ebû Ca’fer nasb ederek الله okumuştur. Neşşâr burada *en-Neşr*’den direkt iktibas yaparak şunu eklemiştir:

“Ebû Ca’fer’in kıraatinde “مَا” ismi mevsûldür. “حَفِظَ” fiilinde gizli bir zamir vardır ki bu da ona döner ve merfû bir zamirdir. Yani anlam şu şekildedir: ‘Allah’ın hakkını korudukları için’. Bir başka görüşe göre anlam: ‘Allah’ın dinini korudukları için’ Burada, muzâfın takdir edilmesi zorunludur. Çünkü Allah’ın zâtı için korunma isnadında bulunmak uygun değildir.”³¹⁴

Merfû veche muvafık olarak; *Kur’an Yolu Meâli*’nde ﴿فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ﴾ âyetine “Sâliha kadınlar Allah’a itaatkârdır; Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar.”³¹⁵ şeklinde meâl verilirken Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır *Hak Dini Kur’an Dili*’nde “...onun için iyi kadınlar itaatkârdırlar, Allah’ın kendilerini sakladığı cihetle kendileri de gaybı muhafaza ederler.”³¹⁶ şeklinde meâl vermiştir. Ebû Ca’fer kıraati esas alınıp lafzatullah mansûb olduğunda anlam “iyi kadınlar, Allah’ın hakkını/dinini korudukları için (bu sorumluluk bilinciyle) gaybı korurlar.” şeklinde olmaktadır.

³¹² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr*, 4/2143.

³¹³ Neşşâr, *el-Budûrû’z-zâhira fi’l-kırâ’âti’l-‘aşri’l-mütevâtira*, 1/87.

³¹⁴ Neşşâr, *el-Budûrû’z-zâhira fi’l-kırâ’âti’l-‘aşri’l-mütevâtira*, 1/280; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr*, 4/2264.

³¹⁵ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 2/54.

³¹⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, ed. Asım Cüneyd Köksal - Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 2/321.

Ancak tercih edilen kıraat merfû olandır çünkü koruyan/muhafaza eden Allahu Teala'dır.³¹⁷

Neşşâr bu örneklerde de görüldüğü üzere özellikle Allah'a isnad edilen (ya da edilmeyen) fiillerde farklı kıraat vecihleri sebebiyle zihinlerde ortaya çıkabilecek soru işaretlerini def etme amacıyla kısa açıklamalarda bulunmuştur. Bazen yaptığı iktibasların kaynağını verirken bazen ise herhangi bir kaynak göstermemiştir. Tefsir kabîlinden bu tür açıklamalar hariç tutulduğunda Neşşâr, eserin genelinde ferî hususları küllî meselelerde olduğu gibi sadece kıraat vecihlerini zikrederek ele almıştır.³¹⁸

2.2.14. İki Sûre Arasındaki Vecihler

Bir sûreden diğer bir sûreye geçerken bismelinin okunup okunmamasına, vakf ve/veya vasl yapılmasına, med mertebelerine ve benzeri uygulamalara bağlı olarak birçok vecih ortaya çıkmaktadır. Besmeleli veya besmelesiz geçişlerin farklı kıraat vecihleriyle çarpılması/toplanması esasına dayanan bu hesaplama “terkîb” veya “el-vücûhü'l-madrûbe” denmektedir. Kısacası, vecihlerin kombinasyon yoluyla çoğaltılması işlemidir. Kıraat âlimleri bu vecihleri eserlerinde sayısal olarak zikretme yoluna gitmişlerdir. Bu hesaplama ilk yapan âlimin Ca'berî olduğu söylenmektedir.³¹⁹ Neşşâr her sûre sonunda bu vecihlerden bahsederken, Sefâkûsî bazı sûrelerde zikretmekle yetinmiştir. Bununla birlikte bu vecihlere dair bazı müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Zeyneddîn el-İrâkî'nin (ö. 806/1404) *el-Adedü'l-mu'teber fi'l-evcûhi'lletî beyne's-süver* ve Alî b. Muhammed b. Hasen ed-Dabbâ'nın (ö. 1961) *el-Ğavlü'l-mu'teber fi'l-evcûhi'lletî beyne's-süver* adlı eserleri bunlardan birkaçıdır.³²⁰

³¹⁷ Ebu'l-Kâsım Yûsuf b. Ali el-Yeşkurî el-Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-kırâ'âtî'l-âşr ve'l-erbe'îne'z-zâidetî aleyhâ*, thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâ'î eş-Şâyib (b.y.: y.y., 1428/2007), 527.

³¹⁸ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âtî'l-âşri'l-mütevâtira*, 4/119, 168, 208.

³¹⁹ Duâ bnt. Züheyr Senedî, “*Dirâsetü evcûhi'l-kurrâ beyne's-sûrateyn ve ârâi'l-ulemâi fihâ*”, *Ezher Üniversitesi*, (ts.), 13.

³²⁰ M. Yaşar Kandemir, “İrâkî, Zeynüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999); Ahmet Özel, “Dabbâ”, Ali Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020).

Bu hesaplamanın nasıl yapıldığına dair örnek vermek gerekirse, Fâtihâ Sûresi'nin son âyetinden Bakara Sûresi'nin 2. âyeti ﴿الْمُتَّقِينَ﴾'e kadar olan kısımda Kâlûn için 48 vecih vardır: Besmele ile Fâtihâ ve Bakara arasını vasl ederek 3 vecih, vakf ederek 36 vecih ve besmeleyi önceki sûreden kat' ederek, sonraki sûreye vasl ederek (kat'-ı evvel vasl-ı sâni) 9 vecih ortaya çıkmaktadır. Bunlar da toplam 48 vecih olmaktadır. Diğer imam ve râvilerin vecih sayısı da Kâlûn'a kıyasla ortaya çıkmaktadır. Neşşâr bu hesaba nasıl ulaştığını bu şekilde açıklamamış, sadece toplam vecih sayılarını sıralamıştır.³²¹

Vecihlerin bu hesaplamayla birlikte çoğaltılması, onların birbirinden tüm yönleriyle farklı olduğu anlamına gelmemelidir. Aksine tek bir yönden farklı olması yeterlidir. Neşşâr'ın öğrencisi Kastallânî de buradaki asıl maksadın, ihtiyar yoluyla vârid olan bu vecihlerin her biriyle kıraatin caiz olduğunun bilinmesi olduğuna işaret etmiştir. Yoksa bu vecihlerin her biri ayrı ayrı nakledilmiş tarîkler değildir. Nitekim binlere ulaşan bu vecihlerin güvenilir bir nakille mi geldiği, yoksa kıyas yoluyla mı oluşturulduğu sorusuna ise Kastallânî şu cevabı vermiştir:

“Kıraat ehlinin esas aldığı temel, güvenilir ve sağlam nakle dayanmaktır. Öyle ki, Kur'an'ın lafızlarının korunması konusunda son derece titiz davranmışlardır. Bir harf konusunda bile birbirlerine müsamaha göstermezlerdi. Bu yüzden, dayanağı olmayan ve temeli bulunmayan mutlak kıyas kesinlikle reddedilmiştir. Ancak, kıyas bir asla dayanıyorsa, yahut âlimlerin üzerinde icmâ ettiği bir prensip varsa ve hilâfına açık bir nas yoksa o zaman bu türden kıyaslar caiz görülmüştür. Bu kıyaslar da teknik olarak kıyas sayılmaz; çünkü aslında tümelin (külli) bir parçasına (cüz) uygulamasıdır. (...) Mekkî, bu konuyu şöyle üçe ayırır:

- Bizzat okuyup rivayet ettiğim ve kitaplarda geçen kıraatler
- Okuyarak ve işiterek aldığım ama kitaplarda bulunmayan kıraatler
- Ne okuyarak aldığım ne de kitaplarda bulduğum, ama okuduklarıma kıyasla çıkardığım okuyuşlar.

³²¹ Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 4/1390.

Çünkü bazı yerlerde, rivayet ve nakil mümkün olmayınca, kıyasla anlamaya mecbur kalınır.

Vecihlerin binlere ulaşması önceki nesillerde değil, sonraki nesillerde olmuştur. Öncekiler, her kıraati kendi tarîki üzere (infirad yoluyla) okurlardı. Bu yüzden farklılık az olurdu. Sonraki nesiller ise her kıraati, rivayet rivayet; hatta kıraat kıraat, hatta daha da fazla okumaya başladılar. Bir hatmi yedi veya on kıraat üzerine okuyunca, bu tarîkler dallanıp budaklandı. Bu durumda, artık kıraat okuyan kişi için, tarîkleri karıştırmaktan sakınmak ve her yolu ayırt etmek zorunlu hâle gelmiştir. Aksi halde caiz olmayan okuyuşlara sapar, hatta indirilmemiş kıraati okuma durumuna düşer. Nitekim bu hataya, özellikle bu tarîkleri içeren müstakil kitaplar yazan sonraki nesillerden pek çok kişi düşmüştür.”³²²

Mekkî'nin “ne okuyarak aldığım ne de kitaplarda bulduğum, ama okuduklarıma kıyasla çıkardığım okuyuşlar” cümlesi matematiksel olarak ortaya konan bu vecihlerin mâhiyetini özetler niteliktedir. Bununla birlikte Kastallânî, son dönemde bu vecihlerin içerisine caiz olmayan vecihlerin de karışabildiğini ve bu hataya bazı âlimlerin de düştüğünü ifade etmektedir. Bu vecihlerin hepsini bir arada toplu halde okumanın sakıncalı olduğunu ve rivayet kastıyla değil ancak eğitim kastıyla yapılabileceğini de eklemiştir. Nitekim Sefâkusî de vecihleri topluca okumanın (cem etmenin) kerih görüldüğünü ve hocasının ona bu şekilde okutmadığını çünkü tarîklerin terkîbine ve karıştırılmasına sebebiyet vereceğini ifade etmiştir.³²³

Bu açıklamalardan yola çıkarak, vecihlerin sayısal olarak çoğaltılması işlemi vecihlerin ve tarîklerin birbirine karışma ihtimalinden ötürü sakıncalı görülmektedir. Ancak kârî, vecih yollarını birbirine karıştırmadan ve tahrîrâta uygun olarak, hangisi caiz, hangisi değil buna dikkat ederse, o zaman bu vecihlerin zikredilmesinde ve onlarla okumada sakınca yoktur. Bununla birlikte, her bir yerdeki bütün caiz vecihlerin tek tek okunması zorunlu kılınamaz. Çünkü bu durumda zorlama ve

³²² Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*, 4/1392-1394.

³²³ Ebû'l-Hasen es-Sefâkusî, *Ğaysu'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 43.

meşakkat ortaya çıkar ve kıraatin asıl amaçlarından biri olan kolaylık ilkesi ihlal edilmiş olur. Nitekim İbnü'l-Cezerî bu hususta şöyle demektedir: “Bu gibi vecihler, okuyucuya seçme hakkı tanımak için aktarılmıştır; yani her biriyle okumak caizdir, ama ihtilafı (hulfü) gösterme amacıyla değildir. Dilediği vecihle okursa caizdir. Hepsini bir arada toplamak (cem etmek) gerekli değildir.”³²⁴

Neşşâr, eser boyunca her iki sûre arasında imamların uygulamalarına göre ortaya çıkabilecek vecihleri kıyas ederek darb (çarpma) yöntemiyle sayısal olarak listelemiştir. Örneğin, Bakara Sûresi'nin sonunda ﴿وَاعْفُ رَنَا﴾ âyetinden Âl-i İmrân Sûresi 2. âyeti ﴿الْقَيُّومُ﴾'a kadar toplamda 5229 vecih olduğunu ifade etmiş ve vücûhât sayısını tablodaki gibi sıralamıştır.³²⁵

Tablo 10. Bakara ve Âl-i İmrân Arasındaki Vecih Sayısı

Kâlûn: 448 vecih.	Verş: 560 vecih.	İbn Kesîr: 224 vecih. (Bunlar Kâlûn ile aynıdır.)
Dûrî (Ebû 'Amr rivayetiyle): 1120 vecih.	Sûsî: 280 vecih. (Bunlar Dûrî ile aynıdır.)	İbn Âmir: 280 vecih.
Âsım: 224 vecih.	Hamza: 14 vecih.	Ebû'l-Hâris: 224 vecih. (Bunlar İbn Âmir ile aynıdır.)
Dûrî (Kisâî rivayetiyle): 224 vecih.	Ebû Ca'fer: 112 vecih.	Ruveys: 1240 vecih.
Ravh: 1240 vecih.	Halef: 7 vecih.	

Müellifin sadece sûre geçişlerinde değil sûre ortasında da yer yer bu yöneme başvurduğu müşahede edilmektedir. Örneğin Âl-i İmrân Sûresi 15. âyette geçen ﴿قُلْ﴾ ifadesinde ise vücûhâtı zikrettikten sonra Hamza'nın burada vakf yapması

³²⁴ Senedî, “Dirâsetü evcûhi'l-kurrâ beyne's-sûrateyn ve ârâi'l-ulemâi fihâ”, 26; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 1/268.

³²⁵ Neşşâr, *el-Budûrü'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/200.

hâlinde caiz olan 10 vechi açıklayarak tek tek belirtmiştir. Ardından Ca'berî'nin çarpma yöntemiyle bunu 27 veche kadar çıkardığını söylemiş ve bu 27 vecihten sadece daha önce zikredilen 10 vechin sahih olduğunu ifade ederek diğerlerinin neden geçerli olmadığını detaylarıyla açıklamıştır.³²⁶ Ama genel olarak bakıldığında Neşşâr bu vecihleri sûre aralarında sadece sayısal olarak zikretmiş, ancak bu sayıya nasıl ulaştığını ve vecihlerin ne olduğunu açıkça belirtmemiştir.

³²⁶ Neşşâr, *el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âtî'l-'aşri'l-mütevâtira*, 1/207.

SONUÇ

Sirâceddîn en-Neşşâr, Mısır'da dünyaya gelmiş ve daha küçük yaşlardan itibaren ailesinin de yönlendirmesiyle kıraat ilmiyle yakından iştigal etmiştir. Küçük yaşta hafızlığını tamamlayarak hocalarından kıraat öğrenmeye başlamıştır. Ömrünün büyük bir kısmını memleketi Mısır'da geçirmekle beraber Mekke, Medine, Beytülmakdis, Şam gibi İslam beldelerine de ilmî seyahatlerde bulunmuş ve kıraat ilminde âlî bir sened sahibi olmaya cehd etmiş ve buna da mâlik olmuştur. Görev aldığı medresede müderrislik ve imamlik görevlerinin yanı sıra yüzlerce kıraat talebesi yetiştirmiştir. Bu talebelerden biri olan Şihâbeddîn Kastallânî, Neşşâr'ın tedrisatından geçmiş, ilerleyen yıllarda hocasının şöhretini aşarak kıraat ilminde önde gelen üstatlardan biri hâline gelmiştir. Neşşâr, yazdığı bütün eserleri kıraat ilmi üzerine kaleme almış ve bu eserlerde üslup ve yöntem açısından başlangıç ve orta seviyedeki talebeleri öncelemiştir. Bu eserlerden en meşhuru da *el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âtî'l-'aşri'l-mütevâtira* adlı eseridir.

el-Budûrû'z-zâhira'da mütalaada kolaylık ilkesini benimseyen Neşşâr, med mertebeleri gibi çokça tekrar eden bazı uygulamalar hariç her meseleyi yerli yerinde zikretmeye çalışmıştır. Genel itibarıyla takrîb tarîkine sadık kalmakla beraber yer yer uygulamaları aşere tarîkine göre verdiği, hatta bazen Kâlûn ve Hamza'nın taklili gibi münferid kalmış rivayetleri tercih ettiği görülmektedir. Âyetlerin genelinde sadece mevcut vecihleri vermekle yetinirken, Hamza ve Hişâm'ın vakf uygulamalarında ise meselenin girift yapısından ötürü sözü uzatmaktan kaçınmamıştır. Bununla birlikte müellifin hem sûreler arasında hem de sûre ortasında (özellikle Hamza'nın vakfında) darb yöntemiyle vecih sayısını verdiği görülmektedir. Sahih olmayan vecihlerin neden geçersiz olduğunu da yeri geldiğinde açıklamıştır. Ancak çoğunlukla bu vecihler yalnızca sayısal olarak nakledilip bu sayıya nasıl ulaşıldığı hususu kapalı kalmıştır.

el-Budûrû'z-zâhira mushaf merkezli bir kıraat eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliğiyle diğer kıraat çalışmalarından ayrılmakta, müellifin kendi ifadesi ve kendinden sonraki âlimlerin beyanları dikkate alındığında döneminde oldukça teveccüh gördüğü müşahede edilmektedir. Eserin geniş kabul görmesinin

temel sebepleri arasında kıraat-ı aşere ve mütevâtir rivayetleri bir araya getirmesi ve bunu mushaf düzeniyle sunması öne çıkmaktadır. Neşşâr'ın kıraat ilmindeki derin vukûfiyeti de eseri güvenli bir kaynak hâline getirmiştir. Ayrıca kârîlerin diğer bazı kıraat eserlerinden farklı olarak metni daha kolay okuyabilmesini amaçlaması, onun yaygın bir şekilde benimsenmesini sağlamıştır. Meselelerin yerli yerinde ele alınması ve okuyucunun devamlı başka âyetlere yönlendirilmemesi de esere özgünlük katmıştır. Bu minvalde eserin daha çok mushaf sırasını gözetten ansiklopedik bir hüviyete sahip olduğu ve kullanım amacının da bu doğrultuda şekillendiği söylenebilir.

Bu çalışmayla birlikte hicrî 9 ve 10. yüzyıllara damgasını vurmuş Mısırlı kıraat âlimi Sirâceddîn en-Neşşâr'ın ilmî portresi çizilmiş ve meşhur eseri *el-Budûrû'z-zâhira*'nın kıraat ilmindeki yeri ortaya konmuştur. Çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda ileride müellife dair yapılacak başka çalışmalar ve daha geniş örneklemeler şüphesiz literatüre büyük bir katkı sağlayacaktır. Özellikle Neşşâr'ın özgün yöntemi, tercihleri ve ilmî yaklaşımları üzerinden yapılacak mukayeseli analizler, diğer kıraat âlimlerinin eserleriyle karşılaştırmalı çalışmaların önünü açabilir. Onun tedrisatından geçen Kastallânî'nin *Letâîfü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât* adlı eseri bu noktada çalışmaya değer gözükmektedir. Müellifin son ve en büyük eseri olan *el-Vücûhü'n-neyyira fî kırâ'âti'l-aşera* da aynı şekilde çalışılmayı beklemektedir. Bu eserinde âyetlerin tefsirine de yer vermesi hasebiyle tefsir ve diğer İslamî ilimlerle ilişkisi bağlamında disiplinlerarası bir çalışma da pekala yapılabilir. Bu manada çalışmanın kıraat alanına mütevazı bir katkı yapması ve müellifin diğer eserlerinin de detaylı bir şekilde çalışılmasına teşvik etmesi umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdülaziz İbrahim Muhammed Ömer. el-Katarü'l-mısrî fî kırâ'ati Ebî 'Amr el-Basrî. Mektebetü'r-Rüşd, 2010.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh eş-Şeybânî. el-Müsned. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995.

Ahmed Bâbâ et-Tinbuktî, Ömer b. Muhammed. Neylu'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-Dîbâc. thk. 'Abdulhamîd Abdullâh el-Herâme. Trablus: y.y., 2. Basım, 2000.

Akdemir, Mustafa Atilla. "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri Ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller". Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 45/45 (Haziran 2018).

Ayaz, Fatih Yahya. Memlûkler (1250-1517). İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.

Ayyıldız, Muhammet. Abdülfettâh el-Kâdî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve el-Kırâât fî nazari'l-Müsteşrikîn ve'l-Mülhidîn İsimli Kitabının Tahlili. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2024.

Bağdatlı, İsmail Paşa. Hediyyetü'l-'ârifin esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951.

Behrens-Abouseif, Doris. "Kayıtbay Külliyesi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25/81-82. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Bennâ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulganî ed-Dimyâtî. İthâfu fudalâi'l-beşer fî'l-kırâ'ati'l-erbe'ate 'aşer. thk. Enes Mihre. Beyrut: y.y., 1427/2006.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî. el-Câmi'u's-sahîh. thk. Muhammed Zühayr en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.

Çınar, Bekir. Taşlıcalı Yahya Bey - Gencine-i Râz. İstanbul: Kesit Yayınları, 2014.

Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Sa'îd. Câmi'u'l-beyân fî'l-kırâ'ati's-seb'. b.y.: Câmi'atu's-Şârika, 1428/2007.

Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Sa'îd. et-Teysîr fî'l-kırâ'ati's-seb'. thk. Ütey Terizel. Beyrut: y.y., 1404/1984.

Demirci, Muhsin. "İstiâze". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 23/318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Deyre, Muhtâr Ahmet (ed.). el-Bedrü'l-münîr fî kırâ'ati Nâfi' ve Ebî 'Amr ve İbn Kesîr. Trablus: Cem'iyyetü'd-da'veti'l-İslâmiyyeti'l-âlemiyye, 2003.

Ebîverdî, Emir Hüseyin. Dört Başkent: Medeniyetin Kurucu Şehirlerine Seyahat: İstanbul, Kahire, Tebriz, Herat. çev. Turgay Şafak. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2025.

Ebû Muhammed eş-Şâtibî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîrrûh er-Ru'aynî. Hırzu'l-emânî ve vechu't-tehânî fi'l-kırâ'âtî's-seb'. thk. Muhammed Temîm ez-Za'bî. b.y.: y.y., 1426/2005.

Ebû Şâme, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî ed-Dimeşkî. İbrâzu'l-me'ânî min hırzî'l-emânî. b.y.: y.y., ts.

Ebu'l-Hasen es-Safâkusî, Ali b. Muhammed b. Sâlim en-Nûrî. Ğaysu'n-nef' fi'l-kırâ'âtî's-seb'. thk. Ahmed Mahmûd Abdusseminî. Beyrut: y.y., 1425/2004.

Ebu'l-Kâsım el-Hüzelî, Yûsuf b. 'Alî el-Yeşkurî. el-Kâmil fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr ve'l-erbe'îne'z-zâideti 'aleyhâ. thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâ'î eş-Şâyib. b.y.: y.y., 1428/2007.

Ebû'l-Yumn el-'Uleymî, Abdurrahman b. Muhammed. Fethu'r-rahmân fi tefsîri'l-Kur'an. thk. Nûreddîn Tâlib. 7 Cilt. b.y.: y.y., 1430/2009.

Fırat, Yavuz. Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018.

Furkâneddîn, Mihribân Ali (ed.). el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âtî'l-'aşrî'l-mütevâtira, ts.

Hacımuftüoğlu, Nasrullah. "Berâat-i İstihlâl". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 5/470. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Hamed, Ğânim Kaddûri. Kur'an Fonetigi Üzerine Tetkikler: Tecvid Âlimleri Özelinde. çev. Mehmet Emin Maşalı vd. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.

Hâzin, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed. Lübâbu't-te'vîl fi me'ânî't-tenzîl. thk. Muhammed Ali Şâhîn. 4 Cilt. b.y.: y.y., ts.

Hıyemî, Salâh. Fihrisü mahtûtâtî dâri'l-kütübi'z-zâhiriyye: 'Ulûmü'l-Kur'ânî'l-Kerîm. Dımaşk, 1983.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. ed-Dureru'l-kâmine fi a'yânî'l-mieti's-sâmine. thk. Muhammed Abdulmuîd Dân. 6 Cilt. Haydarabad: Meclisu Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1392/1972.

İbn Halef, Ebû Tâhir İsmail b. Halef es-Sarakustî. el-'Unvân fi'l-kırâ'âtî's-seb'. thk. Zuheyr Zâhid - Halîl el-Atiyye. Beyrut: y.y., 1405.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î. Lisân'l-'Arab. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.

İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Mihrân en-Nîsâbü'rî. el-Mebsût fi'l-kırâ'âtî'l-âşr. thk. Subey' Hamza Hâkîmî. Dîmaşk: y.y., 1981.

İbn Mücâhid, Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temîmî Ebû Bekir el-Bağdâdî. Kitâbu's-Seb'a fi'l-kırâ'ât. thk. Şevkî Dayf. Mısır: y.y., 1400.

İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'. et-Tabakâtu'l-kübrâ - mütemmimu't-tâbi'in. thk. Ziyâd Muhammed Mansûr. Medine: Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem, 2. Basım, 1408/1987.

İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsın Yûsuf b. Tağrıberdî b. Abdullâh. el-Menhelu's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi. thk. Muhammed Muhammed Emîn. 7 Cilt. b.y.: el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-'Amme li'l-Küttâb, ts.

İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsın Yûsuf b. Tağrıberdî b. Abdullâh. en-Nucûmu'z-zâhira fi mulûki Mısır ve'l-Kâhira. 16 Cilt. Mısır: Vezâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî; Dâru'l-Kutub, ts.

İbn Zâfir el-Ezdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Zâfir b. Hüseyin el-Ezdî el-Hazrecî Cemâluddîn. Bedâi'u'l-bedâih. Mısır: y.y., 1861.

İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî el-Ğirnâtî. el-İknâ' fi'l-kırâ'âtî's-seb'. b.y.: y.y., ts.

İbnu'l-İmâd, Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed b. el-İmâd el-'Akrî el-Hanbelî. Şezerâtu'z-zeheb fi ahhâr men zeheb. thk. Mahmûd el-Ernâvût. 11 Cilt. Dîmaşk; Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: y.y., 1405/1985.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. en-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-âşr. ed. Eymen Rüşdî Süveyd. Katar: Vizâretü'l-evkâf ve's-şü'ûnü'l-İslâmiyye, 2018.

Islamic Cultnat. المدرسة الخروية. Erişim 14 Ekim 2024. <https://islamic.cultnat.org/Object?ID=446&Src=Mon>

Kâdî, Abdülfettâh b. Abdulğani b. Muhammed el-. el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âtî'l-âşri'l-mütevâtira min tarîkiayi's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre. Beyrut: Dârü'l-Beyrûtî, 2007.

Kâidetü'l-burhân li'l-ma'lûmâtî'l-Kur'aniyye. “عمر بن قاسم، النشار”. Erişim 15 Ocak 2025. <https://alborhandqi.com/cgi-bin/koha/opac-search.pl?q=au:%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D8%8C%20%D8%B9%D9%85%D8%B1%20%D8%A8%D9%86%20%D9%82%D8%A7%D8%B3%D9%85>

Kandemir, M. Yaşar. “İrâkî, Zeynüddin”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 19/118-121. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Karaman, Hayreddin vd. Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. el-Fethü'l-mevâhibî fi tercemeti'l-İmam eş-Şâtıbî. ed. İbrahim b. Muhammed el-Cermi. Amman: Dârü'l-Feth, 2000.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-el-Leâliü's-seniyye şerhu'l-mukaddimetü'l-cezeriyye. Beyrut: Müessesetü'd-Duha, 2019.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât. 10 Cilt. el-Evkâfü's-Suûdiyye, ts.

Kâtib Çelebi, Mustafâ b. Abdullâh Hacı Halife. Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.

Kâtib Çelebi, Mustafâ b. Abdullâh Hacı Halife. Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl. thk. Mahmûd Abdulkâdir el-Arnâvût. 6 Cilt. İstanbul: IRCICA, 2010.

Kehhâle, Ömer Rıza. Mu'cemu'l-müellifin. Beyrut: Mektebetü'l-mesnâ, ts.

Koyuncu, Recep. Kıraat İlmi Takrîb Usûlü. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2021.

Koyuncu, Recep. Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2023.

Koyuncu, Recep - Kılıç, Süleyman. “İbnü'l-Cezerî Öncesi Kıraat Ekollerine Genel Bakış”. Kilitbahir 23 (Eylül 2023), 191-218.

Lehîbî, Merâm bint Ubeydullah b. Hamdân. el-Vücûhü'n-neyyira fi kırâ'âti'l-aşera, 2018.

Makrîzî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Hüseynî. el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hıtat ve'l-'âsâr. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.

Mâlikî, Ebû Muhammed Abdulvâhid b. Muhammed el-Umevî. ed-Durru'n-nesîr ve'l-'azbu'n-nemîr. thk. Ahmed Abdullâh el-Mukrî. 4 Cilt. Cidde: y.y., 1411/1990.

Maşalı, Mehmet Emin. Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi. Ankara: Otto, 2. Basım, 2022.

Muhammed, Muavvız - Abdülmevcûd Âdil Ahmed (ed.). el-Budûrû'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-aşri'l-mütevâtira. Dâr-ı Âlemi'l-kütüb, 2000.

Muhibbiddîn en-Nüveyrî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Müslim, Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. Sahîhu Muslim. thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır. 8 Cilt. Cidde; Beyrut: Dâru'l-Minhâc; Dâru Tavki'n-Necât, 1433.

Mütevellî, Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî. Tehzîbün-neşr ve hizânetül-kırâ'âtîl-'aşr. thk. Mahmud Zeki Mahmud - Meysûn Ahmed Râtib Dehmân. Dârü'l-Beşîr, 2022.

Necmuddîn el-Ğazzî, Muhammed b. Muhammed el-Ğazzî. el-Kevâkibu's-sâ'ira bi a'yâni'l-mieti'l-'âşira. thk. Halîl el-Mansûr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.

Neşşâr, Sirâceddîn Ömer b. Kâsım. el-Bedrû'l-münîr fî kırâ'âtî Nâfi' ve Ebî 'Amr ve İbn Kesîr. ed. Muhtâr Ahmet Deyre. Trablus: Cem'iyyetü'd-da'veti'l-İslâmiyyeti'l-âlemiyye, 2003.

Neşşâr, Sirâceddîn Ömer b. Kâsım. el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âtî'l-'aşri'l-mütevâtira. Hindistan: Hüda Bahş Kütüphanesi, 194.

Neşşâr, Sirâceddîn Ömer b. Kâsım. el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âtî'l-'aşri'l-mütevâtira. Dârü'l-kütübi'l-mısriyye.

Neşşâr, Sirâceddîn Ömer b. Kâsım. el-Budûrû'z-zâhira fî'l-kırâ'âtî'l-'aşri'l-mütevâtira. ed. Ahmed İsa el-Ma'sarâvî. Katar: Dâru İbn Kesîr, 2016.

Neşşâr, Sirâceddîn Ömer b. Kâsım. el-Câmi' fî kırâ'âtî'l-İmâm Nâfi'. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00063-002, 48b.

Neşşâr, Sirâceddîn Ömer b. Kâsım. el-Katarü'l-mısri fî kırâ'âtî Ebî 'Amr el-Basrî. ed. Abdülaziz İbrahim Muhammed Ömer. Mektebetü'r-Rüşd, 2010.

Neşşâr, Sirâceddîn Ömer b. Kâsım. el-Mükerrer fimâ tevâtera mine'l-kırâ'âtî's-seb' ve teharrara. ed. Ahmed Mahmud Abdü's-Semi' eş-Şafii el-Hafeyân. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

Neşşâr, Sirâceddîn Ömer b. Kâsım. el-Vücûhü'n-neyyira fî kırâ'âtî'l-'aşera. ed. Merâm bint Ubeydullah b. Hamdân el-Lehibî, 2018.

Neşşâr, Sirâceddîn Ömer b. Kâsım. et-Teysîrû'l-ahîr fî kırâ'âtî İbn Kesîr. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00063-003, 100a.

Özel, Ahmet. "Dabbâ", Ali Muhammed". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. EK-1/297-299. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Özel, Ahmet Murat. “Şâzeliyye”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 38/387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Sâ’atî, İlyas b. Ahmed Hüseyin b. Süleyman el-Birmâvî. İmtâu’l-fudalâ bi-terâcimi’l-kurrâ fî mâ ba’de’l-karnî’s-sâmin el-hicrî. 5 Cilt. Medine: Mektebetu Dari’z-Zaman, 2007.

Sarı, Mehmet Ali. “İbdâl”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 19/263-265. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Sarı, Mehmet Ali. “İmâle”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 22/177. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Sehâvî, Ebü’l-Hayr Şemsüddîn. ed-Dav’ü’l-lâmi‘ li-ehli’l-karnî’t-tâsi‘. 12 Cilt. Beyrut: Dâr-ı Mektebeti’l Hayât, 2010.

Sem’ânî, Ebû Sa’d ‘Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî. el-Ensâb. thk. ‘Abdurrahman b. Yahyâ. 13 Cilt. Haydarabad: Dâiratü’l-Me‘ârifî’l-Osmâniyye, 1382/1962.

Senedî, Duâ bnt. Züheyr. “Dirâsetü evcûhi’l-kurrâ beyne’s-sûrateyn ve ârâi’l-ulemâi fihâ”. Ezher Üniversitesi.

Serkis, Yusuf İlyan. Mu’cemü’l-matbû’âtî’l-‘arabiyye ve’l-mu’arrabe. 2 Cilt. Mısır: Matba’tü Serkis, 1928.

Neşşâr, Sirâceddîn Ömer b. Kâsım. el-Mükerrer fimâ tevâtera mine’l-kırâ’âtî’s-seb‘ ve teharrara (Ekinde: Mûcez fî ya’âtî’l-izafeti bi’s-süver). thk. Ahmed Mahmûd Abdusseminî. Beyrut: y.y., 1422/2001.

Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. Husnu’l-muhadara fî târihi Mısır ve’l-Kahira. thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim. 2 Cilt. Mısır: Daru İhyai’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, 1387/1967.

Şemsuddîn es-Sehâvî, Ebü’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed. et-Tuhfetu’l-latîfe fî târihi’l-Medîneti’s-şerîfe. 2 Cilt. Beyrut: el-Kutubu’l-‘İlmiyye, 1414/1993.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Yemenî. el-Bedru’t-tâlî‘ bi mehâsin min ba’dî’l-karnî’s-sâbi‘. 2 Cilt. Beyrut: y.y., ts.

Tahrallı, Mustafa. “Rifâiyye”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 35/99-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Tekin, Oğuz. “Mangır”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/568. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Topuzoğlu, Tefvik Rüştü. “Recez”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 34/509-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Türker, Ömer. “Neşşâr, Sirâceddin”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. ed. Asım Cüneyd Köksal - Murat Kaya. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2021.

Yiğit, İsmail. “Kayıtbay”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25/80-81. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yiğit, İsmail. Memlûkler 648-923/1250-1517. İstanbul: Kayıhan, 2015.

Yiğit, İsmail. “Memlûkler”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 29/90-97. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Yiğit, İsmail. “Şeyh el-Mahmûdî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39/58-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed. el-A'lâm. 8 Cilt. Dârü'l-'ilm li'l-melâyîn, 15. Basım, 2002.

Zübeyr b. Bekkâr, Ebû Abdullâh el-Kureşî ez-. el-Ahbâru'l-muvaffakîyyât. thk. Sâmi Mekkî el-Ânî. Beyrut: y.y., 1416/1996.